

פנינים יקרים
מפרד"ס התורה
על סדר פרשיות השבוע

בשלה

מאוצר שיחותיו ומאמריו
של הרה"ג מו"ר המקובל
רבי בניהו ושישכר שמואלו שליט"א

התשפ"ג

כל הזכויות שמורות
למכון "בני יששכר"
שע"י ישיבת המקובלים "נהר שלום" תכב"ץ

ניתן להשיג את הספר בישיבתנו הקדושה

רחוב שילה 6 י-ם

02-6249000

או בחנויות הספרים,

הפצה ראשית

"סגולה"

02-6443300

ניתן לשלוח הארות והערות

למכון "בני יששכר"

באמייל: m6222560@gmail.com

לזכר עולם יהיה צדיק

לעילוי נשמת

מורנו ורבנו

שר התורה ועמוד ההוראה

גאון ישראל ותפארתו

הרועה הנאמן פוסק הדור

ראש ממשלת התורה

מרן הראשל"צ הגאון כמוהר"ר

עובדיה יוסף

זצוקלה"ה זיע"א

נפטר ג' בחשון התשע"ד

ת.נ.צ.ב.ה.

אשת חיל מי ימצא

לעילוי נשמתה
הטהורה
של מרת אמנו
הרבנית הצדקנית
מזכת הרבים

מרת **שולמית רחל**

שמואל

בת **מזל ע"ה**

נלב"ע ביום ז"ך אלול ה'תשע"ט

ת.נ.צ.ב.ה.

ימי השובבי"ם

להלן זמני תעניות השובבי"ם בישיבתנו הקדושה לשנת התשפ"ג.

1.	יום המישי	י"ט טבת התשפ"ג 12.1.23	תיקון היסוד (בשעה 12:30 בדיוק)
2.	יום המישי	כ"ז טבת התשפ"ג 19.1.23	תיקון (בשעה 12:30 בדיוק) (יטבול ביום התענית שבע טבילות במים קרים כנגד שבעה נחלי המלכות)
3.	יום שלישי	ב' שבט התשפ"ג 24.1.23	תענית דיבור (בשעה 8:00 בדיוק)
4.	יום המישי	ד' שבט התשפ"ג 26.1.23	תיקון (בשעה 12:30 בדיוק)
5.	יום שלישי	ט' שבט התשפ"ג 31.1.23	הילולת הרש"ש (בשעה 18:00 בערב)
6.	יום המישי	י"א שבט התשפ"ג 2.2.23	תיקון (בשעה 12:30 בדיוק) (יטבול ביום התענית י"ט טבילות במים קרים לתקן מה שפגם בחמשה שמות אדנות ובשבעה שמות מ"ה ובשבעה מלכים שהם שבע פעמים אדם)
7.	יום המישי	י"ח שבט התשפ"ג 9.2.23	תיקון (בשעה 12:30 בדיוק) (יטבול ביום התענית תשע טבילות במים קרים כנגד תשע אותיות דשלושה אלפי"ן דקס"א.)
8.	יום המישי התיקון האחרון	כ"ה שבט התשפ"ג 16.2.23	תיקון היסוד והעוונות הכללי (בשעה 12:30 בדיוק)

• המתענה צריך לקבל על עצמו תענית בתפילת המנחה ביום קודם ולפרט בעבור מה מתענה.

• נבקשכם לכבות את מכשירי הטלפון הסלולרי בעת התיקון.

• מי שלא יכול להשתתף אפשר שימסור שמות 02-624-9000

ויהי רצון שנזכה לשוב בתשובה שלימה לפני אבינו שבשמים ויקבלו תפילותינו ברצון אכי"ר.

שבת שירה

מנהגי פרשת בשלח הנקראת שבת שירה

- א. פרשת בשלח נקראת שבת שירה, בה קוראים "שירת הים". וצריך לאמרה בשמחה עצומה ולצייר כאילו עומד ביבשה בתוך הים ומסוגלת לכפרת עוונות.***
- ב. "שבת שירה" יש נוהגים לתת חטים לפני העופות, וכמה מהאחרונים ערערו על מנהג זה², והטוב ביותר ליתן זה מערב שבת¹.**

עיונים והארות

בה שירת הים, ונותנים להם מזונות, אך כונתינו היא, כדי לזכור שמחת שירת הים. (הגרי"ם עפשטיין בערוך השלחן סי' שכד אות ג ושם התיר זה אף בשבת וכ"כ הגאון ממונטקאש בספר נימוקי אורח חיים שם הביא בשם ספר תוספת שבת, וצירף עוד טעמים להתיר).

טעם נוסף לקיום המנהג, כתבו האחרונים, והוא שצותה התורה להניח צנצנת המן למען יראו ישראל את הלחם אשר נתן לנו הקב"ה במדבר, ויבואו למידת הבטחון. וכמו שכותב רש"י ז"ל (שמות טז, לב) - "כשהיה ירמיהו מוכיח לישראל למה אין אתם עוסקים בתורה, והם אומרים נניח מלאכתנו ונעסוק בתורה, מהיכן נתפרנס? הוציא להם צנצנת המן. ואמר להם "אתם ראו דבר ה'", ["שמעו"] לא נאמר, אלא "ראו"], בזה נתפרנסו אבותיכם. הרבה שלוחין יש לו להקב"ה להכין מזון ליראיו, ובשבת זו "שבת שירה" אשר קוראין בה פרשת המן, זורקים לפני הצפרים מזונות, להורות, שכשם שהצפרים מוצאים מזונותם בלי עמל וטרח, כן ישראל הנמשלים לצפור (עיין רש"י בראשית טו, י) אם יפנו את עצמם לעסוק בתורה ובמצוות ויבטחו בה' יתברך, גם להם יזמין הקב"ה ויתן להם פרנסתם בנחת ובשלוה. (הובא בספר שער בת רבים פר' בראשית דף ג ע"ד והביאו מו"ר מופת הדור בספר לויית חן סי' שכד אות עו)

עוד טעם הובא למנהג זה, והוא, כי דתן ואבירם הניחו בשדה בליל שבת מהמן שנשאר להם מערב שבת, וכונתם בה היתה, כדי להראות לפני העם שירד בליל שבת מן, ולהכחיש חס ושלוה את דברי משה רבנו עליו השלום שאמר כי בליל יום השבת לא ירד מן, זימן הקב"ה צפרים ואלו את הכל, וכאשר בבקר יום השבת רצו הרשעים הללו - דתן ואבירם - להראות לפני העם המן שהניחו, לא מצאו מאומה כי אכלוהו כבר הצפרים, וחזרו בבוש פנים. וזה שכתוב (שמות טז, כז) "ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט ללא מצאו". "יצאו מן העם" - איזה מסוימים מן העם, והן דתן ואבירם וחבריהם, "ללקוט" - מה שהניחו אתמול "ולא מצאו". ועל זה נאמר (שם טז, כח) "עד אנה מאנתם לשמר מצותי", והכונה על הרשעים הללו הממאנים והמסרבים. על כן בשבת שירה אשר בה קורין פרשת המן נותנים לצפרים מזונות לזכר הנס הלז. וכן להוקיר טובה לצפרים אשר אכלו את מה ששיירו דתן ואבירם. (ספר ליקוטי מהרי"ח ח"ג עמוד קטו מספר נחלה לישראל - שער בת רבים אות יז בשם הרב הקדוש מלובלין).

א. שבת זו פרשת בשלח נקראת "שבת שירה" על שם השירה ששרו משה רבינו ועם ישראל כולם כאחד, ואפי' עוברים במעי אמותיהן הוציאו ראשן והיו שרים ומזמרים לאל עליון, כאשר ראו את הנס הגדול שלא היה כמוהו של קריעת ים סוף שנחלק ל"ב חלקים. שהוא הנס היותר גדול מכל העשר מכות שהיו במצרים. וכל השירה נאמרה ברוח הקודש וכפי שאמרו ז"ל ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי הכהן במראות הנבואה. ובין דברי ההודיה שבשירה משולבים גם פסוקים של נבואה על הכניסה לארץ ישראל, על הגאולה השלימה שתהיה בקרוב ועל בנין ביהמ"ק.

ויש בה סודות עליונים ורמזים. ובזהר הקדוש הפליג מאד בשבח אמירת שירת הים וסודה, אחר פסוקי דזמרה שהוא עילוי גדול מאד ונחת רוח לשכינת עוזנו, ועל כן צריך לאמרה בשמחה רבה ובנעימה, ויציר בדעתו כאלו עומד כעת ביבשה בתוך הים והמצרים טובעים והוא ניצול, וזו סגולה לכפרת עוונות.

השירה כוללת ח"י פסוקים וח"י אזכרות שמות הוי"ה ב"ה וכמו שיבואר להלן בעזה"י.

ובירוע מיום שברא הקב"ה את העולם עד שעמדו ישראל על הים לא מצינו אדם שאמר שירה לקב"ה אלא ישראל, ברא את אדה"ר ולא אמר שירה, הציל את אברהם אבינו מכבשן האש ומן המלכים ולא אמר שירה, הציל את יצחק מן המאכלת ולא אמר שירה, הציל את יעקב אבינו מהמלאך ומעשו ומשכס וכו' ולא אמר שירה, כיון שבאו ישראל לים סוף ונקרע להם הים ל"ב גזרים מיד פתחו ואמרו שירה לקב"ה שנאמר "אז ישיר משה ובני ישראל".

ב. כ"ב המג"א (סי' שכד ס"ק ז) ואינו נכון מנהג זה שהרי אין מזונותיו עליך. וכ"כ בשלחן ערוך הרב (אות ח) ובבאר היטב (ס"ק ח) ובמשנ"ב (ס"ק לא).

אולם דעת מו"ר מופת הדור (בחזו"ע שבת ד הלכות טוחן הלכה יב) והנהוגים לזרוק חטים בשבת שירה בחצרות ובמרפסות יש להם על מה שיסמוכו, ומנהגם של ישראל תורה הוא. וכתב שם במקורות שהטעם הוא שלא נאסר אלא במזונות שיש בהם טורח, והוא מחזר אחר החיה ועוף להאכילם ולהשקותם, אבל זריקת פירורים מותר. ועי"ש עוד בדבריו.

ג. טעם המנהג הזה הוא, שבזמן קריעת ים סוף שרו העופות שירה, ולכן מחזיקים להם טובה בשבת שירה, אשר קוראין

ג. נוהגים לאכול חמין חטים בשבת שירה^ז. ונתנו לזה רמז בר"ת של הפסוק "ויהי בשלח פרעה", ונהגו ישראל ה' ישמרם, בשבת שירה לאכול חטה, פרסות רגלים עם הריסה^ה.

הלכות יום ט"ו בשבט

- א. יום ט"ו בשבט הוא ראש השנה לאילנות, לענין תרומות ומעשרות ודיני ערלה^א.
- ב. אין אומרים בו וידוי ו"נפילת אפים" והמנהג שגם במנחה שלפניו אין אומרים "נפילת אפים"^ב.
- ג. אם חל יום ט"ו בשבט בשבת אין אומרים צדקתך במנחה^ג.
- ד. אין אומרים בו תיקון רחל אלא תיקון לאה. והטעם, לפי שבט"ו בשבט אין אומרים תחנון, ובימים שאין אומרים תחנון אין אומרים אלא תיקון לאה.
- ה. אין להתענות ביום ט"ו בשבט ואפי' במקום שנהגו שהחתן והכלה מתענים ביום חופתם, לא יתענו ביום ט"ו בשבט, וכן אין להתענות בו תענית שובבי"ם^ד.
- ו. נהגו בתפוצות ישראל להרבות בט"ו בשבט באכילת פירות האילן ובמיוחד מפירות שבעת המינים

עיונים והארות

שלישית, מתעשרין לשעבר ומפרישין מהם מעשר שני. וכן אם באו לעונת המעשרות קודם ט"ו בשבט של רביעית, אע"פ שנגמרו ונאספו ברביעית, מפרישין מהם מעשר עני. ואם באו לעונת המעשרות אחר ט"ו בשבט, מתעשרין להבא עכ"ל.

ולסכום, בט"ו בשבט א. יצאו רוב גשמי השנה. ב. עלה שרף באילנות. ג. מתחילה חנטת הפירות. ד. עד ט"ו בשבט האילנות חיים וגדלים מהמים של השנה הקודמת. (ירושלמי). אמנם בספר "אדני פז" (להר"ר אפרים בן הר"ר שמואל, הודפס בשנת תק"ג) כתב, כי בט"ו בשבט נידונים על פירות האילן. ולכאורה מהבקשה שסידר רבנו יוסף חיים זיע"א לבקש על האתרוג ביום ט"ו בשבט נראה ג"כ שס"ל הכי. ובספרי חסידות כתוב כי כשם שהאילן נידון בט"ו בשבט כן נידון אז גם האדם, כי האדם עץ השדה. ויתכן לומר כי כפי שהאדם שהוא עץ השדה, נברא בר"ה ובכל שנה מחדש הוא נידון בר"ה, כן האילנות אפשר שנידונים ביום זה על חיותם המתחדשת עתה.

ולפי"ז צ"ל שמש"כ שבעצרת נידונים על פירות האילן הכוונה היא עד כמה האדם ינהג מן הפירות ומה יהיה עם הפירות, מפני שבאותו זמן מתחילים הפירות להתבשל.

אמנם הפשטות הוא, שבעצרת נידונים על הפירות וכל הנ"מ של ט"ו בשבט הוא רק לענין תרומות ומעשרות וכו'.

ב. **מרן** השו"ע (סי' קלא סעי' ו) וז"ל: נהגו שלא ליפול על פניהם בט"ו באב, ולא בט"ו בשבט, ולא בר"ח, ולא במנחה שלפניו, ולא בחנוכה, וי"א גם במנחה שלפניו, (וכן נוהגין) ע"כ. וכתב הפר"ח (אות ז) שמה שכתב מרן שאין נופלים על פניהם במנחה שלפניו חוזר גם על ט"ו בשבט וט"ו באב, ולא רק על ראש חודש. והגם שבספר כסא אליהו (ס"ק ג) ועוד פוסקים כתבו דלדעת מרן רק במנחה של ערב ראש חודש אין נפילת אפיים, מ"מ המנהג שאין נופלים על פניהם גם בערב ט"ו בשבט.

ג. **שו"ע** (סי' רצב סעי' ב) שכל יום שחל בשבת שאילו היה חל בחול לא היה בו נפילת אפים אין אומרים בו צדקתך במנחה.

ד. **בן** כתב בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג מכיון שט"ו בשבט הוא

ד. **ב"ח** (חאו"ח סי' רח) **ה. המנהג** לאכול בשבת שירה חיטה לסימן שלום על ישראל. **בשלח** - זה שאמר הכתוב (שיר השירים ד' י"ג) שלחין פרדס רמונים, מה רימון מלאה גרעינים אף ישראל היו מלא כל טוב כשיצאו ממצרים.

ונהגו ישראל לאכול בשבת בשלח חיטה, והטעם כי כתוב (תהלים קמ"ז י"ד) "השם גבולך שלום חלב חטים ושביעך" - שכשיש שלום הקב"ה "חלב חטים ישביעך", וישראל כשיצאו ממצרים היו באהבה ואחוה ולכן בשבת זו אוכלים חטים לסימן שיהיה שלום בישראל, וזה מרומז בר"ת של הפסוק "ויהי בשלח פרעה", ונהגו ישראל ה' ישמרם, בשבת שירה לאכול חטה, פרסות רגלים עם הריסה.

ולבן יש נוהגים לזרוק על חתן וכלה חטה לרמז שיהיה שלום ביניהם ועי"כ תהיה מצויה להם הפרנסה (עי' שו"ע או"ח סימן קע"א ס"ה), ולכן גם כשחתן וכלה הולכים לחדר חותכים להן לחם שזה חטה לסימן טוב.

ובן להביא לצפרים חטה, כי חטה גי' כ"ב, כנגד כ"ב אותיות התורה, שנכין עצמינו לקבלת התורה הנמצאת בפרשת יתרו בשבוע הבא בעה"ת.

א. **אך** יום הדין של פירות האילן אינו בט"ו בשבט אלא בעצרת, כדאמרינן בגמ' (ר"ה דף ט"ז), בארבעה פרקים בשנה העולם נידון, בפסח על התבואה, בעצרת על פירות האילן וכו'. והטעם שנקבע ר"ה לאילנות ביום ט"ו בשבט הוא, מפני שכבר עברו רוב ימות הגשמים והשרף עלה באילנות ונמצאו הפירות חונטים מעתה. ובירושלמי אמרו שעד ט"ו בשבט האילנות ניזונים מגשמי שנה שעברה ומט"ו בשבט ואילך מגשמי שנה זו. ונפקא מינה לענין תרומות ומעשרות כמש"כ מרן בשו"ע (יו"ד סי' שלא סעי' קכה) וז"ל: באחד בתשרי הוא ראש השנה למעשר תבואה וקטניות וירקות, ובט"ו בשבט הוא ראש השנה למעשר האילנות. כיצד תבואה וקטניות שהגיעו לעונת המעשרות לפני ראש השנה של שלישית, אע"פ שנגמרו ונאספו בשלישית, מפרישין מהן מעשר שני. וכן פירות האילן שבאו לעונת המעשרות קודם ט"ו בשבט של שלישית, אע"פ שנגמרו ונאספו אח"כ בסוף שנה

שנשתבחה בהם ארץ ישראל, להורות בזה שהוא ראש השנה לאילנות ה'.

ז. ידקדק הרבה ויזהר שלא ימצאו חלילה בפירות תולעים, ויזהר אפילו מספק חשש תולעים, וידוע גודל איסור אכילת תולעים י.

עיונים והארות

צוק"ל נתן סימן אשר בשמים ממעל שהיא שש מלקיות, ועל הארץ מתחת חמש מלקיות, ואשר במים מתחת לארץ ארבע מלקיות.

וכתב הרמב"ם (בסהמ"צ ל"ת קעו. ובפ"ב מהלכות מאכלות אסורות ה"ו והכ"ג) וכ"כ הסמ"ג (לאוין קלא) האוכל שרץ הארץ, כגון נחשים ועקרבים, עובר בלא תעשה, שנאמר (ויקרא יא, מא) "וכל השרץ השרץ על הארץ שקץ הוא לא יאכל", ולוקה, עוד כתב הרמב"ם (שם הלכה ה) וכן האוכל שרץ העוף כגון זבובים ויתושים וכיוצא, עובר בלא תעשה, שנאמר (דברים יז, יט) "וכל שרץ העוף טמא הוא לכם לא יאכלו", ולוקה. ונחלקו בהם ראשונים: דעת הרמב"ם (שם ה"א וה"ו והכ"ג) שלוקים אחת. ורוב הראשונים (בה"ג הלכות דגים ושאליות שאילתא סד ורש"י עירובין כח. ופסחים כד. ומכות טז: ורמב"ן בהשגות לסהמ"צ שורש ט בפ"א אכל פוטיטא לוקה ארבע) חולקים וסוברים שהאוכל שרץ הארץ לוקה חמש, משום "וכל השרץ השרץ וגו' לא יאכל", ומשום "לכל השרץ השרץ על הארץ לא תאכלום" (ויקרא יא, מב), ומשום "ולא תטמאו את נפשתיכם בכל השרץ הרמש על הארץ" (שם כג), ומשום שני הלאוין האמורים בסתם שרצים: "אל תשקצו את נפשתיכם בכל השרץ השרץ ולא תטמאו בהם", והאוכל שרץ העוף לוקה שש, משום "וכל שרץ העוף וגו' לא יאכלו", ושלשה משום שלשת הלאוין האמורים בשרץ הארץ, ששרץ העוף בכלל שרץ הארץ, ושתיים משום הלאוין שנאמרו בסתם שרצים, שעל ריבוי לאוין האמורים בעבירה אחת לוקים משום כל לאו ולא.

ועוד כתב הרמב"ם (שם פ"ב הי"ג) שרצים שנבראים באשפות ובגופי הנבילות, כגון רמה ותולעת וכיוצא, הם הנקראים רומש על הארץ, והאוכלם עובר בלא תעשה, שנאמר (ויקרא יא, מד) "ולא תטמאו את נפשתיכם בכל השרץ הרמש על הארץ", ולוקה, וכתב הרמב"ם (שם והי"ד) וכן האוכל שרצים שנבראו בפירות ובמאכלות, ופירשו ויצאו לארץ, עובר בלא תעשה, שנאמר (ויקרא שם, מב) "לכל השרץ השרץ על הארץ לא תאכלום", לאסור אלו שפירשו לארץ, ולוקה. ויש חולקים וסוברים שלאוין הללו אמורים בכל שרץ הארץ, ואף השרצים שנבראים באשפות ושנבראים בפירות בכלל שרץ הארץ, ולוקה עליהם חמש כשאר שרץ הארץ (רמב"ן בהשגותיו לסהמ"צ שורש ט, וכן הסמ"ג לא מנה לאוין מיוחדים באלו אלא כללם בכלל שרץ הארץ לאוין קלא).

ועי' בספר פלא יועץ (ערך אכילה) שכתב, ולא יאכל פרי שגדל בו תולעים, עד שיחתכנו תחילה ויבדקנו, ע"ש. עוד כתב שם (ערך בדיקה) חיובא רמיא עלן לבדוק את האיסורין מאוד, כדי שלא נכשל בהם, ובפרט בענין התולעים רבה המכשלה, שיש הרבה מיני פירות וירקות שנמצאים בהם תולעים. ע"ש. וראה להגאון רבי אברהם דאנציג ז"ל בס' חכמת אדם (כלל לח אות כ) שכתב, ראוי לאדם להסתכל במה שאוכל שעל ידי זה ינצל מכמה תולעים, ומעיד אני עלי שכמה וכמה פעמים ניצלתי על ידי זה ברוך ה', ע"כ. (ועי' בגמ' גיטין דף ז. ובתוס' ונשכר במ' אזהרות הזהירה תורה בשרצים, והאוכל שרץ המים חייב ארבע מלקיות, ושרץ הארץ, חמשה מלקיות, ושרץ העוף כזבובין וכיוצא, ששה מלקיות, ומטמאים הנפש דכתיב ונטמתם במ' בא"ח ש"ב פר' נשא אות א), ומו"ר מופת הדור

ר"ה ולא מצינו שמתענים בר"ה כמו שכתוב במשנה ארבעה ראשי שנים הם ובשאר ר"ה לית בהו תענית, אף ר"ה דט"ו בשבט לית ביה תענית. עכ"ל. וכן כתב בציפורן שמיר למרן החיד"א (סי' ו אות צא) וז"ל: וצריך שיהיו פ"ד תעניות אלו רצופין שיתענה ככל הימים מלבד שבתות ור"ח וט"ו בשבט, וכתב שם עוד (אות צג) והיותר טוב להפסיק ביום ר"ח ויום ט"ו בשבט כי בזה לא יש פקפוק. וכן פסק מו"ר גאון הדור בחזון עובדיה (הלכות ט"ו בשבט הלכה א). וע"ע שו"ע (סי' תקעב סעי' ג).

ה. **מנהג** זה מובא בספר "תקון יששכר" לרבי יששכר בן סוסאן המערבי שעלה ממצפון אפריקא בתקופת גורי האר"י כתב שהוא מנהג האשכנזים (מובא במג"א בא"ר ופר"ח סי' קלא), ומשם התפשט בכל ערי ישראל. וכן כתב רבינו חיים פלאגי (מועד לכל חי סי' ל אות ז-ח) וז"ל: ליל ט"ו בשבט ראש השנה לאילנות ונהגו רוב תפוצות ישראל לסדר בשלחן מכל פירות האילן ופירות הארץ כפי אשר תשיג ידם, וכל אחד מברך על פרי אחד, האיש מברך על החטה, חלב חטים ישביעך כדי שיהיה לו מזונות בריות, והאשה על הגפן, כדכתיב אשתך כגפן פוריה, והבן על הזית, בניך כשתילי זיתים סביב לשולחן, רמון ואגוז לבנותיו, ע"ש כל כבודה בת מלך פנימה, וכו', אמנם מנהגנו שכולם מברכים תחילה על המזונות ואח"כ הגפן ואח"כ העץ על הזיתים מכיון כפי דיני הקדימה. וכן כתב ר' אליהו הכהן מאזמיר בעל שבט מוסר בצואתו לבניו, בני הוה זהיר לברך על הפירות בט"ו בשבט שמנהג ותיקין הוא, ע"כ. אמנם לא ראינו שמו"ר האר"י הח"י כתב לעשות סדר זה אלא שבספר פרי עץ חיים כתב שיום ט"ו בשבט הוא יו"ט ובו מתקנים בחי' היסוד עי"ש. ועוד מצינו שזכר בספר הליקוטים (בראשית) שיש כמה פירות שהקליפות מבחוץ, ויש כמה שהגרעין שהוא כנגד הקליפה נמצא בפנים.

ו. **מצות** לא תעשה שלא לאכול תולעת הפירות והזרעים שנאמר (ויקרא יא, מב) "לכל השרץ השרץ על הארץ לא תאכלום" כלומר אם נולד התולעת בפרי במחובר לקרקע אע"פ שלא פרשה חייבין עליה או על כזית ממנה מלקות.

מצות לא תעשה שלא לאכול שרץ המים שנאמר (שם, מג) "אל תשקצו את נפשתיכם בכל השרץ", הרי שרץ המים בכלל כגון הסרטן והצפרדע וכיוצא בהם או תולעים ועלוקה או החיות שבמים.

מצות לא תעשה שלא לאכול רמשים שנאמר (שם, מד) "ולא תטמאו את נפשתיכם בכל השרץ הרמש על הארץ", רמשים הם הבאים מעיפושים שלא מזכר ונקבה, החילוק בין שרץ לרמש השרץ בא מזכר ונקבה, ורמש בא שלא מזכר ונקבה כגון המתהוים באשפות ובנבילות, והאוכל כזית מהם לוקה.

הרבה אזהרות הזהירה תורה בשרצים, והאוכל שרץ המים חייב ארבע מלקיות, ושרץ הארץ, חמשה מלקיות, ושרץ העוף כזבובין וכיוצא, ששה מלקיות, ומטמאים הנפש דכתיב ונטמתם במ' בא"ח ש"ב פר' נשא אות א), ומו"ר מופת הדור

- ח.** אין לאכול תאנים קודם הבדיקה, מפני שמצוי בהם תולעים, ולכן צריך לבדוק היטב עד כמה שעין האדם רואה הדק היטב.¹
- ט.** לפני אכילת כל פרי ילמדו לימודים מיוחדים מלוקטים מהזוה"ק והמדרשים וישתדלו לכיין בהם כמסודר, כדי שיהיה תיקון לפירות ותיקון בעולמות העליונים.²
- י.** אם חל ט"ו בשבט בשב"ק, הנכון להביא כל הפירות בסיום הסעודה קודם ברכת המזון, אמנם מותר להביא הפירות לאחר ברכת המזון כדי להרויח ברכה אחרונה.³
- יא.** כתב בספר מעשה הצדקה: מנהג טוב ויפה להפריש בט"ו בשבט תשעים ואחת פרוטות כמנין אילן, וגם הוא כמנין "מים" ע"ה, כי ביום זה נכנסים המים לאילן.⁴
- יב.** יש להתפלל ביום ט"ו בשבט שיזכה בחג הסוכות לאתרוג נאה ומהודר, ואפשר לאומרה גם בשבת.⁵

עיונים והארות

שזיפים, אפרסקים, משמשים, דובדבן חמוץ (וישנאש), עוזרדין, זעור, שסק.

ועשרה מעולם העשיה, שיש להם קליפה מבחוץ ונאכל מה שבפנים ונזרק מה שבחוץ, שקליפת הפרי היא מחיצה בינו ובין עולם התמורות הקרוב לו כדי שלא יקבל טומאה. וז"ס היצה"ר והקליפה הדבוקה בנפש. ואלו הן: רמונים, אגוזים, שקדים, ערמונים, לוזים אילסר, בלוטים, קוקוס, צנובר, פסתוק, מאוזי"ש אגוז. ומרן החיד"א בספרו דבש לפי (מערכת ט אות ה) כתב לבאר בזה, שהם כנגד ד' מידות בבני אדם, יש אדם בעל נשמה טהורה, ובאה ג"כ נשמת צדיק לסייעו, הרי הוא טוב בכל, וכדוגמת הפירות הנאכלים לגמרי, וע"ז אמר הכתוב והיה כעץ שתול על פגלי מים וכו' אשר פריו יתן בעתו. ויש אדם שנשמתו טהורה, אבל מחמת מעשה רע שעשה חופפת עליו טומאה מבחוץ, והוא כדוגמת הפירות שיש להם קליפה חיצונה. ויש אדם רשע שמחמת מצוה שעשה באה נשמת צדיק לסייעו, וכיון שאור הקדושה גדול, נטמנה הטומאה בתוכו, ואינו יכולה לחפוץ עליו מבחוץ, והוא כדוגמת הפירות שאין בהם קליפה חיצונה ויש בהם גרעין קשה בתוכם. ויש אדם רשע שכולו רע, והוא כנגד אילן סרק שאין בו פירות, ועליו אמר הכתוב לא כן הרשעים כי אם כמוץ אשר תדפנו רוח. ע"ש.

והובא ג"כ בספר "טוב הארץ" למהר"ן שפירא זצ"ל, וכן במשנת חסידים (מס' ההרכבה פ"ד אות ו עי"ש) אמנם שם לא הזכיר אותם לענין ט"ו בשבט. וכבר ידוע מש"כ מו"ר הרש"ש זיע"א שדברי החמ"י מעורבבים ואין לסמוך עליהם. ועוד שהחמ"י סידר לקרא מקרא בלילה וכידוע שרבינו האר"י ז"ל הזהיר שלא ללמוד מקרא בלילה. ולכן סידרנו סדר אחר, מסודר בטוב טעם ודעת, מתובל בדברים קצרים מזוה"ק ומדרשים מושכי לבבות, על כל פרי ופרי כדי שישב האדם עם בני ביתו בלילה הקדוש הזה ולא רק יאכלו אלא ילמדו איזה מדרש וזוה"ק כדי שיכנס בילדים יר"ש. וכן ליקטנו כמה כוונות קלים וטובים מדברי רבינו האר"י ז"ל ורבינו יוסף חיים זצוק"ל שהובאו בספרו "עטרת תפארת".

ט. כן העלה מו"ר מופת הדור בחזון עובדיה (שם הלכה ד) והוכיח כן מדברי הפוסקים שבשבת מכיון שצריך להשלים מאה ברכות אין בזה החשש שגורם לברכה שאינה צריכה.

י. הביאו הגר"ח פלאגי' בספר מועד לכל חי (סי' ל אות י').

יא. בספר בני יששכר (מאמר חודש שבט) כתב שבמשנה

שם ד"ה השתא).

ועיין עוד לאור החיים הקדוש (על התורה ויקרא יא, מג) שכתב, ואומרו "ולא תטמאו במ" שצריכים ישראל לזיזהר לבל יכניסו לפיהם אפילו בהיסח הדעת, כי ההפרש שבין שוגג למזיד במציאות כשוגג כמזיד, כי התיעוב יעשה מעשהו בנפש האדם אפילו בהסח הדעת, אלא שישתנה הפגם, - במעשה מזיד תעשה נפשו שקץ, ובשוגג תטמא נפשו ותטמטם, והוא אומרו "ולא תטמאו במ ונטמתם במ", וצריך האדם לזיזהר בתוספת זיירות וזריזות בכל דבר אשר יכנס בגדר ספק שיקוץ זה. ומה גם בזמנים אלו שנוהם האויר והאמצות כולן יחד, ואין לך גידולי קרקע שאין בהם מהשיקוץ, שומר נפשו ישמור את הדבר, ע"כ.

ז. שלחן ערוך (סימן פד סעיף ח) וכתב בכף החיים (אות קג) דיש לזיזהר בבדיקת התאנים מאד מאד כי התולעת דומה למוץ התאנים, ולפעמים אינה נראית עד שמסתכלים הרבה. ועיין עוד בהמשך דבריו שכתב שיש בתאנים תולעת שהורגת את האדם.

ח. ראיתי כל סדר זה של הלימודים והברכות ואיזה כוונות של צירופי הוי"ה וכו' מובאים בסידור "נהר שלום" מכ"י מו"ר המקובל האלקי כה"ר וידל קואינקא זצ"ל. (סידור זה נדפס ע"י ישיבתנו הקדושה לפני עשרים שנה) והוא בדיוק הסדר שיש בספר המפורסם "פרי עץ הדר", וידוע שסדר זה הוא מסודר לפי הרב "חמדת ימים" וכנראה שהרב קואינקא העתיק ממנו. ואינו ממו"ר הרש"ש או חכמי בית-אל, אלא הוא פרי רוחו של החמ"י שסידר ארבעה כוסות יין ובכל כוס מכוונים להוי"ה אחת מעשיה, ובפירות מכוונים ל"ב צרופי הוי"ה ב"ה, ואין לסדר זה שום רמז בדברי רבינו האר"י ז"ל ולא מדברי מהר"ח מלבד מ"ש רבינו האר"י בשער הלקוטים. שיש שלשה סוגי פירות: עשרה מעולם הבריאה בלי קליפה, כיון שהם רחוקים מן הטומאה וקרובים לאצילות, אין להם קליפה לא מבפנים ולא מבחוץ ונאכלים כמות שהם. ואלו הם: ענבים, תאנים, תפוחים, אתרוגים, לימוניים, אגסים, חבושים, תותים של עץ, סורבאב"ש, חרובין.

ועשרה מעולם היצירה, שיש להם גלעין מבפנים, והם בנוניים בין הבריאה לעשיה, שאינם קרובים לטומאה כמו עולם העשיה ולא רחוקים כמו עולם הבריאה, לכן גרעין הזרע שבתוך הפרי אינו נאכל, לפי שאינו רך כמו הגרעינים שבתוך הפירות של הבריאה. ואלו הן: זיתים, תמרים, דובדבן מתוק,

יג. בט"ו בשבט אין לברך ברכת "שהחינו" על האתרוג, הואיל וברך כבר ביו"ט של סוכות בעת נטילת האתרוג עם הלולב, ובזה נפטר מברכת "שהחינו" שעל האכילה, והרי דינו כמי שברך ברכת "שהחינו" בשעה שראה פרי חדש, ששוב אינו חוזר ומברך בשעת אכילתו².

עיונים והארות

שהחינו על פרי המתחדש משנה לשנה, היא על הראיה, אלא שנהגו העולם לברך שהחינו בשעת אכילה, כמ"ש הרא"ש, וכבר בירך על האתרוג שהחינו בעת מצות נטילת ארבעת המינים, יצא ידי חובת ברכת שהחינו שבירך בשעת מצות נטילתו. וכמ"ש הרמ"א (סי' רכה), דבדיעבד אם בירך בשעת ראיה לא הפסיד, ויצא י"ח. ע"כ. וכן העלה בשו"ת מהר"י אשכנזי (סי' ט), שהדבר ברור שמאחר שבירך שהחינו בשעת נטילתו למצות ד' המינים, יצא ידי חובתו ולא יברך עוד. וכדמוכח להדיא בתשובת הרשב"א ח"א (סי' רנא), שכל שבירך שהחינו בשעת ראיה, שוב אינו מברך בשעת אכילה. ע"ש. ומ"ש ע"ז בפסקי תשובה (סי' צט), לק"מ. כיעו"ש. גם הגאון מהר"ש קלוגר בשו"ת האלף לך שלמה (סי' צב) פסק כן בסכינא חריפא, שכיון שבירך עליו שהחינו בשעת נטילת לולב, אין לו לברך עוד בשעת אכילת המרקחת, ואם יברך הוי ברכה לבטלה. ע"ש. ובשו"ת כתב סופר (סי' כג) טען ע"ז, שמכיון שנוהגים עתה שלא לברך כלל על הראיה, ברכת שהחינו בשעת נטילתו למצוה, הו"ל כמכוין שלא לצאת, ולא יצא וכו'. ע"ש. וע"ע בשו"ת ויעתר יצחק (סי' יב). ואינו מוכרח, דמ"מ אזלינן בתר עיקר דינא. ובדרבנן מצות א"צ כוונה. וכ"כ בספר משכנות הרועים (סי' כ). ובספרו נחלה לישראל (סי' לז אות כא) אשר כרגע נראה לי, הביא עדות בשם הגאון מהר"ש מבעלז שפסק להלכה שאין לברך שהחינו על מרקחת אתרוג, מטעם שכבר בירך שהחינו בשעת מצות נטילתו. ע"ש. ועכ"פ להלכה ספק ברכות להקל. ואינו מברך שהחינו על מרקחת האתרוג. וכ"כ בשו"ת משיב הלכה (סי' ר). וטוב שיכוין בפירוש בברכת שהחינו בעת מצות נטילת הלולב לפטור אכילת האתרוג מברכת שהחינו. וכ"כ בשו"ת דברי סופרים (סי' כג). ובשו"ת דבר יהושע ח"ב (סוף סי' לג). וע"ע בשדי חמד (סי' ב אות ב). ומכל מקום נראה שאם היה לו אתרוג שהוא פסול למצוה, וחתכו וטיגנו בדבש, לפני חג הסוכות, יברך עליו בורא פרי העץ, ושהחינו.

אמר התנא ט"ו בשבט ראש השנה לאילן ולא אמר לאילנות, רמז למה שקיבלתי מרבתי להתפלל בט"ו בשבט על אתרוג כשר יפה ומהודר. וזה שרמזו התנא באומרו לשון יחיד לאילן, להורות על אילן המיוחד המבואר בתורה למצוה. והגאון רבי יוסף חיים זיע"א סידר בספרו לשון חכמים (ח"א סי' לח) בקשה מיוחדת לזה ונכון לאומרה.

יב. ומו"ר מופת הדור בספרו חזון עובדיה (ברכות הלכות ברכת היין ופירות האילן במקורות להלכה ח ד"ה ולענין ברכת שהחינו) האריך בזה ונביא את דבריו וז"ל: ולענין ברכת שהחינו על מרקחת האתרוג. הנה הלק"ט ח"א (סי' רלג) כתב שעל האתרוג אין לברך שהחינו, לפי שהאתרוג דר באילנו משנה לשנה ואין היכר בין חדש לישן. וכ"כ עוד בח"ב (סימן רנז). וכ"כ בשמו בספר בירך את אברהם (דף צט אות יז). וכ"כ בשו"ת עטרת מרדכי (דף פח ע"א). וכן צידד בשו"ת כתב סופר (חאו"ח סי' כג). אך הרב שערי תשובה (סי' תרמט ס"ק יד) כתב, שדברי הלק"ט תמוהים בזה. ע"ש. וכן כתב בשו"ת משכנות הרועים (סי' כ) בד"ה ואחר. ע"ש. ובאמת שבספר פרי האדמה ח"א (דף כו ע"א) העיד שבעה"ק ירושלים אנו נוהגים לברך עליו שהחינו, שהרי מחלקים בליל ר"ה חתיכות אתרוג ולוקחים אותו לקידוש בליל שני של ר"ה, כדי לברך שהחינו בעת הקידוש, אף שהאתרוג דר באילנו משנה לשנה. גם הרב בעל שער אפרים (סי' לה), פשיטא ליה כלאחר יד שמברכים עליו שהחינו. ומ"ש הבאר היטב (סי' רכה ס"ק יא) בשם השער אפרים שאין לברך על האתרוג, דבריו צריכים יישוב, שהרי אדרבה פשיטא ליה להשער אפרים שמברכים שהחינו על האתרוג וכו'. ע"ש. ובמועד לכל חי (סי' יב אות כג) הביא ג"כ העדות הנ"ל שמנהג ירושלים לברך שהחינו על האתרוג. וע"ע בספר יוסף את אחיו (מע' אתרוג דף ו ע"ד). וע"ע בספר יפה ללב ח"א (בקונטרס יושר ללב סי' רכה). ומ"מ מבואר בשו"ת הרי בשמים תנינא (סי' יב), שהואיל ועיקר ברכת

מאמרי הזוה"ק

פרשת בשלח

מפרש ובא שפרעה בעצמו היה מלווה את ישראל בצאתם ממצרים וזאת משום ששלוש נקמות נקם הקב"ה במצרים א. ע"י הבכורים שהרגו במצרים. ב. שהרג את בכוריהם. ג. ע"י פרעה שהרג לשריו ולשאר גדולי מצרים

בשלח דף מה ע"א

וַיְהִי בְשַׁלַּח פְּרַעְהָ אֶת הָעָם, מִה בְּתִיב לְעִילָא, מה כתוב קודם, **וַיִּקָּם פְּרַעְה לַיְלָה הוּא וְכָל עַבְדָּיו**. ומפרש **תָּא חַוִּי, נּוֹקְמָא עֲלָאָה דְעַבְד קַדְשָׁא בְרִיךְ הוּא בְּמִצְרַיִם**, בא וראה את הנקמה הגדולה שעשה הקב"ה במצרים, **תָּלַת מוֹתָנִי הָווּ חַד, דְּעַבְדוּ בּוֹכְרִין בְּמִצְרַיִם, דְּקָטְלוּ כָּל אַנּוּן דְּאַשְׁכְּחוּ** שלש מיתות היו, אחת, שעשו הבכורים במצרים, שבשעה ששמעו בכורי מצרים מפּי משה ומת כל בכור, התחילו והרגו את כל מי שמצאו, כיון שלא רצו לשלח את ישראל ממצרים, (כמו שדרשו חז"ל במדרש שוחר טוב מזמור קל"ו, על הפסוק למכה מצרים בבכוריהם). **וַחַד, דְּקָטְלוּ קַדְשָׁא בְרִיךְ הוּא בְּפִלְגּוֹת לַיְלָא** ואחת, שהרג הקב"ה את כל הבכורים בחצות לילה. **וַחַד, בְּדַחְמָא פְּרַעְה מוֹתָנָא בְּבֵיתָהּ, בְּבַנּוּי, וּבְעַבְדָּיו**, ואחת כשראה פרעה את המות בביתו, בבניו, ובעבדיו, **קָם וַזְרִיו גְּרַמִּיה, וְקָטְלוּ אַפְרָכִין וְסַרְכִין, וְכָל דְּאַמְלִיכוּ לִיהָ לְסַרְכָּא בְּעַמָּא** קם וזרו את עצמו, והרג את השרים והמושלים, וכל אותם שייעצו לו לסרב לשלוח את העם **עַד דְּאוּרִייתָא אֶסְתִּידַת עֲלִיהָ דְּאִיהוּ קָם בְּלִילָא מִפְּשָׁ** עד שהתורה העידה עליו שהוא קם בלילה ממש, והיינו שעשה מעשה השכינה הנקראת לילה-להרוג את שריו הגדולים. ומפרש עוד **בְּמָה** (דְּקוֹדְשָׁא בְרִיךְ הוּא בְּפִלְגּוֹת) **דְּלִילָא קָטְלוּ בּוֹכְרִין וְעַבְדֵי נּוֹקְמִין** כמו שהקב"ה דהיינו השכינה בחצות לילה הרג את הבכורים ועשה בהם נקמות, **הָכִי קָם פְּרַעְה בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם, וְקָטְלוּ וְעַבְדֵי נּוֹקְמִין בְּסַרְכִין, וְאַפְרָכִין, וְאַמְרָכִין, וְכָל אַנּוּן רַבְרָכִין** כמו כן קם פרעה בארץ מצרים והרג ועשה נקמות בשריו ומושלו ופקידיו ובכל הגדולים **הָרָא הוּא דְּבִתִּיב, זְהוּ שְׁכֵתוּב (שמות יב, ל) וַיִּקָּם פְּרַעְה לַיְלָה (לַיְלָה מִמָּשָׁ), דְּקָם לְקָטְלוּ וְלְשִׁיצָאָה** שקם להרוג ולהשחית כל השרים המושלים שלו.

אוּרְחֵי דְּכַלְבָּא, בְּדַחְמִין לִיהָ בְּאַבְנָא, אִיהוּ אֲתִי וְנָשִׁיךְ לְחַבְרִיהָ דרכו של הכלב כשמכים אותו באבן הוא בא ונושך את חברו **כִּן פְּרַעְה, לְבִתָּר אִיהוּ הָווּ אָזִיל בְּשׁוֹקֵי, וְהָווּ מְכָרִין וְאָמַר** כך עשה פרעה שאחר שהקב"ה הכה אותו, הרג את חבריו השרים, ואחר כך היה הולך בעצמו בשווקים והיה מכריו ואומר, **קוֹמוּ צֵאוּ מִתּוֹךְ עִמִּי, אֲתוּן קָטְלוּנוּ לְכָל בְּנֵי מִתָּא** אתם הרגתם את כל בני העיר, **אֲתוּן קָטְלוּנוּ סַרְכֵי וְאַפְרָכֵי וְכָל בְּנֵי בֵּיתִי** אתם הרגתם את השרים והמושלים

ואת כל בני ביתי, **הָרָא הוּא דְכָתִיב** זה מה שכתוב (שמות יב, לא) **וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְיִלְהָ**
 כלומר אתם עשיתם דין בעין השכינה הנקראת לילה. **בַּיּוֹן דְּבִינְדָכוֹן הָוּא כְּלָא** כיון שעל ידכם היה הכל, הרי
 אתם גרמתם את כל זה, **וַיִּבְרַכְתֶּם גַּם אוֹתִי, פִּירוּשׁ דְּלָא תִקְטְלוּן לִי** שלא תגרמו להרוג אותי.
לְבַתֵּר אִיהוּ בְּגִרְמִיהּ אוֹזִיף לֹזֵן, וְאַפִּיק לֹזֵן מֵאַרְעָא ואחר כך הוא בעצמו ליוה אותם והוציא
 אותם מן הארץ, **הָרָא הוּא דְכָתִיב** זה מה שכתוב **וַיְהִי בְּשַׁלַּח פְּרַעַה אֶת הָעָם וַגּו' פִּי שְׁלִיחָה**
 את העם.

הקב"ה ובית דינו וכל האבות הקדושים היו הולכים לפני ישראל בניציאתם ממצרים

בשלח דף מו ע"ב

וַיְהִי הוֹלֵךְ לְפָנֵיהֶם יוֹמָם. קָדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא, וּבֵית דִּינֵיהּ מש"כ ויה' עם ו', ללמד שהקב"ה
 שהוא ז"א ובית דינו שהוא המלכות הלכו לפני בני ישראל. **אָמַר רַבִּי יִצְחָק, הֵינֵנו דְּתַנִּינָן,**
שְׂכִינְתָא בְּאַבְתְּתָא נְמִלָּא אמר רבי יצחק זהו מה שלמדנו שהשכינה הלכה לפני בני ישראל עם האבות שהם
 סוד ג' קוי חג"ת דז"א, ומפרש דבריו כי מש"כ, **הוֹלֵךְ לְפָנֵיהֶם יוֹמָם - דָּא אֲבָרְהָם יוֹמָם,** זה אברהם
 אבינו המושרש בחסד דז"א הנקרא יומם, כמ"ש (תהלים מב, ט) יומם יצוה ה' חסדו. **בְּעֵמּוּד עֵנָן - דָּא יִצְחָק**
 ומש"כ בעמוד ענן וכו' זה יצחק המושרש בגבורה דז"א הנקראת עמוד הענן, לפי שהגשמים יורדים מהעננים במדת הגבורה
 בסוד גבורות גשמים. **לְנַחֲוֹתָם תְּדַרְךְ - דָּא יַעֲקֹב** זה יעקב המושרש בת"ת דז"א. **דְּכָתִיב בֵּיהּ** שכתוב
 בו (בראשית לב, ב) **וַיַּעֲקֹב הָלַךְ לְדֶרֶכּוֹ** פי' שהיה מושרש בקו אמצעי שבת"ת דז"א הנקרא דרך. **וּלְיִלְהָ**
בְּעֵמּוּד אֵשׁ לְהַאִיר לָהֶם - דָּא דוּד מְלֻכָּא ומש"כ ולילה בעמוד אש להאיר להם, זה דוד המלך
 המשרש בשכינה הנקראת לילה, ויש בה אש הגבורה ולכן נקראת עמוד אש, והיא האירה לישראל.

וּכְלָהוּ רְתֻכָּא עֲלָאָה קַדִּישָׁא, לְמַתְךָ יִשְׂרָאֵל בְּשְׁלִימוֹתָא דְכְלָא וכולם יחד הם סוד
 המרכבה העליונה הקדושה, שהיו מוכנים ללכת עם ישראל, כדי שישראל ילכו עם שלימות כל המרכבה שהם
 האבות הקדושים, **בְּגִין דִּיִּחְזוּן אַבְתְּהוֹן פּוֹרְקָנָא דְלָהוֹן** כדי שיראו האבות גאולת בניהם שהקב"ה אמר
 ליעקב, **דְּכָתִיב** שכתוב, (בראשית מו, ד) **וְאָנֹכִי אֶעֱלֶךָ גַם עֲלֵה** לראות בגאולת בניך.

רַבִּי אַבְרָהָם אָמַר, וּפְאָה חוּלְקִיהוֹן דִּישְׂרָאֵל, דְּקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא אַפִּיק לֹזֵן
מְמַצְרִים, לְמַהוּי חוּלְקִיהּ וְאַחֲסִנְתִּיהּ רבי אבא אמר אשרי חלקם של ישראל שהקב"ה הוציאם
 ממצרים שיהיו חלקו ונחלתו, ולכך היה מנהיגם בכל צד וענין שהיה צריך, להיותם קשורים בספירות העליונות. **וְתָא**
חַזוּ, בְּסִטְרָא דִּיּוֹבְלָא, אֲשֶׁתִּפַּח חִירוֹ לְיִשְׂרָאֵל ובא וראה, מצד הבינה הנקראת יובל נעשתה החרות

לישראל. **וְכֵן לְזִמְנָא דְאַתִּי** וכן יהיה לעתיד לבא, **דְּבַתִּיב**, כמו שכתוב (ישעיה כז, יג) **וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יִתְקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וְגו'** ושופר גדול הוא סוד הבינה שבו יתקע הקב"ה לחרותינו [א].

וּבְגִין תְּהוּא יוֹבְלָא עֲלָאָה ובשביל הבינה העליונה שישראל היו רחוקים ממנה, לכן כדי שיהיו ראויים להכנס בטהרה בחמשים שערי בינה, צוה להם הקב"ה לספור מ"ט ימי טהרה, **אֶתְעַפְּבוּ חֲמֵשִׁין יוֹמִין, לְקַבְּלָא אוֹרֵייתָא, וְלְמַקְרַב לְטוֹרָא דְסִינֵי** ולכן נתעכבו ישראל חמשים יום כדי לקבל את התורה מהבינה ולהתקרב להר סיני, ועי"ז נתקשרו בבינה. **וְכִיּוֹן דְּאַזְלֵי בִּימְמָא, אֲזִילֵי בְּלִילִיָּא** וכיון שהלכו ישראל ביום, הלכו גם בלילה, **לְמַהוּי פְּלָא חַד יוֹמָא, בֵּין יוֹמָא וְלִילִיָּא, וְלֹא יִשְׁתַּבַּח פְּרִישׁוֹ** כדי שיהיה הכל יום אחד בין יום ובין לילה שהם סוד זו"ן ולא ימצא פרוד ביניהם. **וְלֹא עוֹד, אֵלָּא דְבַלְהוּ בְּנִיחָא אֲזִלִּין, לְרַעוּתָא דְנַפְשֵׁיהוּ** ולא עוד אלא כולם הלכו בנחת בלא טורח ע"י ענני כבוד, וחפצם וחשקם היה רק להגיע לרצון נפשם, דהיינו אל הר סיני לעבוד את ה'.

עיונים והארות

חשבון היובל, נמצא כי מ"ט פעמים חמשים יעלו ב' אלפים ת"ג, ואם כן בשנה שלאחריה - תנ"א - היה היובל הגדול שבו יצאו ממצרים, והחשבון מדוייק להפליא! (שו"ת "אור המאיר" - סימן כ"ד)

על פי זה יישב רבי מאיר שפירא באופן נפלא את מה שמצינו במדרש על הפסוק "וירא ה' כי סר לראות" - שמשנה רבינו סבר שישראל יתמהמהו ר"ס שנה במצרים ולא רד"ו. ולכאורה הדבר תמוה: מדוע לפי חשבוננו של משה היו צריכים ישראל להתעכב במצרים דוקא ר"ס שנים, תירוץ לקושיא זו, אמר הגאון רבי שמשון מאוסטרופולי על פי הסוד: משה רבינו סבר שעשרת השבטים שהיו במכירת יוסף פגמו בשם כ"ו (שם הו"ה, העולה בגימטריה כ"ו), ואם כן עשר פעמים כ"ו עולים ר"ס, ואמר לו הקב"ה שפגמו בשם אה"ה, ועשר פעמים כ"א אינם אלא רד"ו. אולם הגאון רבי מאיר שפירא מיישב זאת על פי פלפולו שהובא לעיל, בדרך זו: במסכת נדרים (סא.) נחלקו חכמים ורבי יהודה במנין שנת היובל: חכמים סוברים ששנת החמשים כלפני חמשים, ורבי יהודה סבר ששנת היובל עולה לכאן ולכאן. נמצא שלשיטת רבי יהודה נשלמו חמשים יובלות לאחר רד"ו שנים, אבל לחכמים הסוברים ששנת החמשים כלפני חמשים, הרי חסרו עוד חמשים שנה להשלמת היובל החמשים, שנה אחת לכל יובל, ולכן סבר משה שצריכים ישראל לחכות לשנת ר"ס, וזה הרמז בפסוק "וירא ה' כי ס'ר לראות", עד שנגלה לו שהלכה ששנת היובל עולה לכאן ולכאן, וכבר בשנה רד"ו הגיע זמנם לצאת ביובל!

א. דברי זוהר אלו, לבד פירושם על פי הסוד, התפרשו גם כן על פי הפשט, דהיינו ששנת יציאת ישראל ממצרים היתה שנת "היובל הגדול", דהיינו יובל החמשים מבריאת העולם, ויציאתם לחרות היא הדרור לישראל, וזהו "חמשים עלו בני ישראל" - ביובל החמשים.

באחד ממכתביו, עושה הגאון רבי מאיר שפירא מלובלין את חשבון השנים, והוא עומד ותמה על סמך דברי הגמרא (עבודה זרה ט.) שהשנה שבה יצאו ישראל ממצרים היתה ב' אלפים תמ"ח שנה לבריאת העולם, בעוד שיובל החמשים צריך היה לחול רק בשנת ב' אלפים ת"ק שנה לבריאת העולם,

ואף לפי מה שמצינו בפסיקתא שבשנה שבה יצאו ישראל ממצרים היו חדשי השנה והתקופה שווים, וזה אינו, רק בכלות י"ט שני המחזור (כי לתקופה מונים מניסן של תוהו), ונמצא שלפי חשבון זה היתה שנת יציאת ישראל ממצרים שנת ב' אלפים תנ"א לבריאת העולם (ועיין בספר יוחסין שנחלקו בזה), אולם על כל פנים גם לשיטה זו עדיין חסרו ארבעים ותשע שנים עד לשנת ת"ק, שאז לפי החשבון היה היובל הגדול,

אולם הדברים יתיישבו על פי שיטת רבי יהודה, שקיימאילן כמותו, ששנת היובל עולה לכאן ולכאן (וכמו שכתבו התוספות במסכת ראש השנה ט. בד"ה ולאפוקי, שהלכה כרבי יהודה), והרי לרבי יהודה לא מחשיבים ביובל אלא ארבעים ותשע שנים, כי הלא את שנת היובל שאחריו מונים לחשבון הבא. מעתה, אם נערוך את

מלאך מצרים לקח עמו משרי אומות העולם למעלה כדי שלא יוכלו לפגוע בו, ולבסוף הוא נפגע והם נפגעו בזמן סיסרא

בשלח דף מז ע"ב

וַיִּקַּח שֵׁשׁ מְאוֹת רֶכֶב בַּחֹר. ר' חַיִּיא אָמַר, כְּתִיב (ישעיה כד, כא) **יִפְקֹד יְהוָה עַל צְבָא הַמָּרוֹם בַּמָּרוֹם וְעַל מַלְכֵי הָאָרֶמֶת עַל הָאָרֶמֶת. פִּירוּשׁוֹ בְּזִמְנָא דְקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא יְהִיב שְׁלִמְנוּתָא לְרַבְרָבֵי עַמִּין לְעֵילָא** בזמן שהקב"ה נותן ממשלה לשבעים שרי העמים שלמעלה, יְהִיב לְהוּ לְעַמָּא דְלַהוּן לְתַתָּא הוא נותן ממשלה גם לעם שלהם שלמטה. **וּבְשַׁעְתָּא דְנַחֲתִית לֹזֵן מְדַרְגֵיהוֹן דְלְעֵילָא, נַחֲתִית לֹזֵן לְעַמָּא לְתַתָּא** ובשעה שהקב"ה מוריד את השרים ממדרגתם שלמעלה, מוריד גם כן את העם שלהם שלמטה. ולפי זה מש"כ, **וַיִּקַּח שֵׁשׁ מְאוֹת רֶכֶב בַּחֹר הָא מְמָנָא דְלַהוּן,** זהו הממונה של מצרים של מעלה שהוא הס"מ הנקרא בחור, לקח שש מאות רכב, כי חשש שיורידוהו מגדולתו אם ינצחו ישראל, **וְאוּקְמוּהוּ, דְדַבְרַר רְתִיכִין דְשָׂאָר עַמִּין** והעמידו ופירשו חז"ל שלקח בהשאלה שש מאות מרכבות משאר העמים שהיו טעונות מכחות הטומאה ללחום נגד ישראל, ואחר כך לקח כל רכב מצרים, ולפי שבאן היתה המלחמה רק נגד המצרים לכן אלו השש מאות רכב של שאר העמים לא נפלו כעת, **וּכְלֵהוּ נָפְלוּ בְּמִשְׁרִיתָא דְסִיסְרָא לְבַתָּר** אלא כולם נפלו אחר כך במחנה של סיסרא, ששם הכניע הקב"ה את כל שאר שרי האומות **וְהִינֵנוּ, בַּחֹר (נ"א וּלְבַתָּר) וְכָל רֶכֶב מִצְרַיִם** והיינו שש מאות רכב בחור, כי הס"מ הנקרא בחור שודד, לקח אותם, ואחר כך לקח כל רכב מצרים.

ביציאת מצרים הקב"ה עשה כפרעה, מה פרעה בתחילה לקח הסוסים הנקבות קודם לזכרים ולפני הים החליף, כך הקב"ה בתחילה השכינה הלכה לפניו. וכשהגיעו לים, הלכה מאחוריהם, וז"ש לסוסתי ברכבי פרעה דימיתך רעיתי.

כְּתִיב (שיר השירים א, ט) **לְסִסְתֵי בְּרַכְבֵי פְרַעַה דְמִיתִיךְ רַעֲיָתִי. תָּא חֲזוּ, בְּדוּגְמַת סוּסֵיָא נּוּקְבָא, אַתְחֲזִי לְהוּן לְסוּסֵיהוֹן דְפְרַעַה** בא וראה בדוגמת סוסה נקבה נראה לסוסים של פרעה, ועל כן רדפו אחריה לתוך הים, כי הסוסים של פרעה היו זכרים וכשראו דמות סוסה נקבה בים שהיא היתה דמות השכינה כביכול, מהרו לרדוף אחרי הסוסה הנקבה וטבעו בים, **וְאוּקְמוּהוּ** וכבר פירושוהו חז"ל במקום אחר. **אַלָּא** פי' הפסוק **לְסִסְתֵי בְּרַכְבֵי פְרַעַה** הקב"ה אמר לשכינה הנקראת רעיתי, דמיתי אותך לסוסה נקבה כנגד רכבי פרעה. ועתה נפרש בדרך אחרת, **תָּא חֲזוּ, פְרַעַה, בְּשַׁעְתָּא דְהוּהוּ רְדִיף אַבְתְּרִייהוּ דְיִשְׂרָאֵל, מַה עָבַד** בא וראה, בשעה שפרעה היה רודף אחרי בני ישראל, מה עשה, **נְטַל סוּסוֹן נּוּקְבָא, וּכְפַת לֹזֵן בְּרַתִּיכוֹי בְּקַדְמִיתָא, וְסוּסֵין דְיוּכְרָאי כְּפַת לֹזֵן לְאַחֲזִירֵיהוֹן** לקח סוסות נקבות ואסר אותן לפני מרכבתו, ואת הסוסים הזכרים אסר אותם לאחורי הנקבות, **וְהוּוּ מְזִינִין דְיוּכְרֵי לְקַבֵּל נּוּקְבֵי, וְנוּקְבֵי לָא פְעָאוּ, וְאוּחֲזִין לְמִיזֵל** והיו הזכרים מזומנים כנגד הנקבות להתחבר עמהן, והנקבות לא רצו ומהרו ללכת. **בֵּינָן דְקָרִיב (נ"א וְכַד אֲדַבֵּיק) לְנַבִּייהוּ דְיִשְׂרָאֵל** כיון שקרב פרעה אצל ישראל, **נְטַל נּוּקְבֵי וְשׂוּי לֹזֵן לְאַחֲזִירֵי, וְסוּסוֹן דְיוּכְרֵין לְקַדְמִין** לקח

את הסוסות הנקבות ושם אותן לאחורי המרכבה, ואת הסוסים הזכרים שהם חזקים ומוכנים למלחמה שם אותם לפני המרכבה, **לֹא־אֵשָׁא לְיִשְׂרָאֵל, וְלֹא־נָחָא בְּהוּ קָרְבָּא** כדי להרע לישראל ולעשות עמהם מלחמה ע"י הסוסים הזכרים.

בְּגִוּוֹנָא דָּא כדוגמת זה עשה הקב"ה, כי תחילה כתוב, **וַיְהוּה הוֹלֵךְ לְפָנֵיהֶם יוֹמָם** פי' וה' – היינו השכינה עם ע"ב סנהדרין שלה, הלכה לפני בני ישראל, **וּבָתֵּר, חֲזָרָה שְׂכִינָתָא לְאַחֲרֵיהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל** ואחר כך כאשר קרבו המצרים אל מחנה ישראל, אז חזרה השכינה לאחוריהם של ישראל, **דְּכָתִיב וַיִּסַּע מִלְּאֲךְ הָאֱלֹהִים וְגו'.** ההולך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם, ומלאך האלהים היינו השכינה **בְּגִינֵי בְּךָ** ולכך כתוב לסוסי ברכבי פרעה, פי' כמו שהסוסות הנקבות של רכבי פרעה הלכו בתחילה לפני המרכבה, ואחר כך הלכו אחרי המרכבה, כן **דְּמִיתִךְ רְעִיתִי** דמייתי אותך רעייתי שהיא השכינה, לפי שתחילה הלכה לפניהם ואחר כך חזרה לאחוריהם.

מאמרי הפרשה

פרשת בשלח - שבת שירה

איך נאמרה השירה

שבת זו פרשת בשלח נקראת "שבת שירה", על שם השירה ששרו משה רבנו ועם ישראל כולם כאחד, ואמרו חז"ל במדרש (אגדות התנאים נזיר פרק ו') שאפילו עוברים במעי אמותיהן אמרו שירה, שנאמר (תהלים סח, כז) במקלות ברכו אלהים ה' ממקור ישראל וכו'. עיין שם. והיו שרים ומזמרים לאל עליון, כאשר ראו את הנס הגדול של קריעת ים סוף שנחלק ל"ב חלקים, שהוא נס יותר גדול מכל העשרה מכות שהיו במצרים.

והנה כל השירה הזו נאמרה ברוח הקודש, וכפי שאמרו חז"ל (מכילתא דר"י בשלח מסכתא דשירה פרשה ג' ד"ה זה אלי) ראתה שפחה על הים, מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי הכהן במראות הנבואה. ולכן בין דברי ההודיה שבשירה, משולבים גם פסוקי נבואה על הכניסה לארץ ישראל, ובנין בית המקדש, ועל הגאולה השלימה שתהיה בקרוב במהרה בימינו, אמון. ולכן גם יש בשירה סודות עליונים ורמים, ולכן השירה כוללת ח"י פסוקים, וח"י אזכרות שמות הוי"ה ב"ה, וכמו שיבואר להלן בעזרת השם יתברך.

כתב בעל הפלא יועץ בס' חסד לאלפים (סי' נ"א ס"ק י"א) שבזוהר הקדוש (ח"ב דף נ"ד ע"א ודף קל"א ע"ב והלאה) הפליג מאד בשבח אמירת שירת הים וסודה אחר אמירת פסוקי דזמרה, שהוא עליו גדול מאד ונחת רוח לשכינת עוזנו. ועל כן צריך לאמרה בשמחה רבה ובנעימה. ויצויר בדעתו כאלו עומד כעת ביבשה בתוך הים, והמצרים טובעים והוא ניצול, וזו סגולה לכפרת עוונות כידוע. עד כאן.

וכידוע (שמות רבה פרשה ג סי' ד'), מיום שברא הקדוש ברוך הוא את העולם, עד שעמדו ישראל על הים, לא מצינו אדם שאמר שירה לקדוש ברוך הוא אלא ישראל. ברא את אדם הראשון ולא אמר שירה. הציל את אברהם אבינו מכבשן האש, ומן המלכים, ולא אמר שירה. הציל את יצחק מן המאכלת, ולא אמר שירה. הציל את יעקב אבינו מהמלאך ומעשו ומשכב וכו', ולא אמר שירה. כיון שבאו ישראל לים סוף ונקרע להם הים ל"ב גזרים, מיד פתחו ואמרו שירה לקדוש ברוך הוא, שנאמר (שמות טו, א) "אז ישיר משה ובני ישראל".

יש נוהגים בשבת שירה לאכול חיטה ולשים לחם לפני הציפורים

יש קהילות בעם ישראל שנהגו לאכול בשבת בשלח חיטה (כ"כ הב"ח או"ח סי' רח אות ג'). ובתוניס נהגו בדומה, כמו שכתב במשכנות הרועים (מערכת מ' אות ק"ח) שהיה גאב"ד בתוניס וזה לשונו, מה שנוהגים פה תונס בשבת בשלח לעשות תבשיל של חטים אחר שכותשין אותם, מנהג זה ה'ן לו שורש, עיין בספר אליה רבה (סי' ר"ו ס"ק ה') ועוד עיין להמגן אברהם (ס"ס שכ"ד) וכו'. ושמעתי שם רמז, "ויהי בשלח", נוטריקון, ונהגו ישראל ה' ישמרם, בשבת שירה לאכול חטים, עכ"ל. ועוד הוסיף שם, ולפי שמנהג העיר הלזו תוניס, אין עושין תבשיל זה בשמחות וגיל אלא עם פרסות רגל [בשמחות, התבשיל החגיגי שהיו נוהגים להכין, היה חיטה כתושה מבושלת עם רגלי בהמה], לכן נהגו לחזור [בשבת בשלח] אחר פרסות הרגל אפילו יותר מכדי דמיהן, ועל כך רמזו את המשך הפסוק, ויהי בשלח "פרעה" ראשי תיבות פרסות רגלים עם החטים. וסיים על כך הרב, ומילתא דבדיחותא היא. עד כאן.

והנה הטעם למנהג זה, הוא על פי מה שנאמר (תהלים קמו, יד) "השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך", שבעת שיש שלום, אזי הקדוש ברוך הוא "חלב חטים ישביעך". והנה כשיצאו עם ישראל ממצרים, היו שרויים באהבה ואחוה, ולכן בשבת זו שיצאו ישראל ממצרים, אוכלים חטים, לסימן שיהיה שלום בישראל.

ומזה הטעם נראה שנהגו לזרוק על חתן וכלה חטים (כמו שכתוב בשו"ע או"ח סימן קע"א ס"ה), לרמז שיהיה שלום ביניהם, ועל ידי כן תהיה מצויה להם הפרנסה, ולכן גם כשחתן וכלה הולכים לחדר, חותכים להם לחם, הן הוא עשוי מחיטה והוא להם לסימן טוב.

וכן יש שנהגו בשבת זו לתת לציפורים חיטה (כ"כ המגן אברהם סי' שכ"ד ס"ק ז' ומ"ב ס"ק ל"א), כי חטה בגימטריא כ"ב, כנגד כ"ב אותיות התורה, שנכין עצמנו לקבלת התורה הנמצאת בפרשת יתרו בשבוע הבא בעזרת השם יתברך.

"וְיִהְיֶה בְּשִׁלַּח פְּרֻעָה אֶת הָעָם" (ג, יז)

עם ישראל יוצא ממצרים בשנת היובל הגדול וכיצד עולה מניינו

כתב הזוהר הקדוש (ח"ב דף מ"ו ע"א), שהקדוש ברוך הוא הוציא את בני ישראל ממצרים בשנת היובל, ומבריאת העולם עד יציאת מצרים היו חמשים יובלות, וזה שכתוב (שמות יג, יח) "וחמושים" עלו בני ישראל מארץ מצרים, "חמושים" מלשון חמישים, היינו היובל החמישים, הוא היובל הגדול, היובל של היובלות, הוא הזמן שיצאו ממצרים. וזה לשון הזוהר, בגין דהוא יובלא סליק לון ממצרים, בגין כך וחמושים עלו בני ישראל ממצרים וכו'. עכ"ל. ובעזרת ה' יבואר לקמן.

ואביא לפניך מה שכתב בספר כמוצא שלל רב (כאן), בשם הגאון הגדול רבי מאיר שפירא מלובלין זצ"ל וזה לשונו: באחד ממכתבי עשה את חשבון השנים מתי יצאו ישראל ממצרים, והוא עומד ותמה על דברי הזוהר הנזכרים, כיצד יעלו יחד עם דברי הגמרא (עבודה זרה ט). שהשנה שבה יצאו ישראל ממצרים, היתה ב' אלפים תמ"ח שנה לבריאת העולם, בעוד שיובל החמישים, צריך היה לחול רק בשנת ב' אלפים ת"ק שנה לבריאת העולם? ואף לפי מה שמצינו בפסיקתא, שבשנה שבה יצאו ישראל ממצרים, היו חדשי השנה והתקופה שווים, וזה אינו רק בכלות י"ט שני המחזור [כי לתקופה מונים מניסן של תוהו], ונמצא שלפי חשבון זה, היתה שנת יציאת ישראל ממצרים שנת ב' אלפים תנ"א לבריאת העולם (ועיין בספר יוחסין שנחלקו בזה), אולם על כל פנים, גם לשיטה זו, עדיין חסרו ארבעים ותשע שנים עד לשנת ת"ק, שאז לפי החשבון היה היובל הגדול?

אולם הדברים יתיישבו על פי שיטת רבי יהודה, דקיימא לן כמותו [וכמו שכתבו התוספות במסכת ראש השנה ט). ד"ה ולאפוקי], שהלכה כרבי יהודה, שסובר ששנת היובל עולה לכאן ולכאן, ונמצא שלרבי יהודה לא מחשבים יובל אלא ארבעים ותשע שנים, כי הלא את שנת היובל שאחריו מונים לחשבון הבא. ומעתה, אם נערוך את חשבון היובל, נמצא כי מ"ט פעמים חמשים יעלו ב' אלפים ת"נ, ואם כן בשנה שלאחריה, שנת תנ"א, היה היובל הגדול, שבו יצאו ממצרים, והחשבון מדויק להפליא.

בן חורין מהעולם הזה רק לעבודתו יתברך

והנה לא בחינם הוציא הקדוש ברוך הוא את עם ישראל בשנת היובל, וזאת מכיון שהיובל הוא חרות מבחינות רבות, חרות מעבודת האדמה, הקרקעות חוזרות לבעליהן והעבדים משתחררים. ולכן בכונה מכוונת בשנת החרות, הוציאים לחרות. וכך כתב בדרשות החתם סופר (דרוש לפסח תקצ"ד עמ' 550) על הנאמר בתפילה (ברכת אמת ואמונה) "ויוציא את עמו ישראל מתוכם לחרות עולם", שהגדרת "חרות עולם" פירושה חרות מן העולם באופן מוחלט, שכן

אפילו המושלים בכיפה [בכל העולם], משועבדים הם לתאוות העולם ולצרכי הגוף, כמו שנאמר בקהלת (ה, ה) "מלך לשדה נעבד". לא כן הקדוש ברוך הוא כשהוציא את ישראל ממצרים, הוציאם לחרות עולם, על מנת שלא ידאגו ולא יחשבו כלל על ענייני העולם הזה, לא על הטורח להשיגם ולא על התאוה אליהם. ועל כן הסב הקדוש ברוך הוא את עם ישראל דרך המדבר, ארץ לא זרועה, שכן זוהי החרות האמיתית, "חרות עולם". עד כאן.

זוהי מה שנאמר (ג, יז) ויהי בשלח וכו' ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא כי אמר אלהים פן ינחם העם בראותם מלחמה וישבו מצרימה וכו', וחמושים עלו בני ישראל מארץ מצרים. שלכאורה יש להקשות, על הנהגת הקב"ה כאן, שהרי עם ישראל יוצא ממצרים בניסי ניסים, בעשר מכות שניחתו על המצרים עד שאמרו החרטומים (שמות ה, טו) "אצבע אלהים היא", וגם תמהו (שם י, ז) "הטרם תדע כי אבדה מצרים", ועוד ביציאתם ממצרים נאמר (שם יג, כא) "וה' הולך לפניו יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך, ולילה בעמוד אש להאיר להם". ים סוף נקרע לפניו, והמצרים טבעו בו עד אחד. ועוד נאמר (שם טו, יד) "שמעו עמים ירגזון, חיל אחז יושבי פלשת", הרי שלא קמה רוח באיש לעמוד כנגדם. וגם הקדוש ברוך הוא הבטיח שהוא ישלח את הצרעה לפניו, כמו שנאמר (דברים ז, כ) "עד אבוד הנשארים והנסתרים". מעתה כשניסים כה גלויים מתרחשים, הלא יכל הקדוש ברוך הוא להטיל על האויבים אבנים גדולות מן השמים, "היפלא מה' דבר". ומעתה יקשה עד מאוד, מדוע הוצרך להוליכם סחור סחור, ולא הכניסם מיד לארץ ישראל, מפני החשש שאם יראו מלחמה, יפחדו וברגע אחד ישכחו מכל הניסים ומכל הכוחות של השם יתברך?

אולם ביאור הענין הוא, שהקדוש ברוך הוא הולך כך את עם ישראל בצאתם ממצרים, בכדי ללמדנו שצריך לעקוף את המלחמות, להתרחק מן הנסיונות, וללכת למדבר ששם אין תאוות העולם הזה, כי רק כך יוצאים לחרות עולם, ולכך שם הוריד הקדוש ברוך הוא להם את המן ונתן להם מים מבארה של מרים.

אין לך בן חורין אלא העוסק בתורה

ובאמת שאין חירות אלא למי שלומד תורה, כמו שכתוב (שמות לב, טז) "והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות", ודרשו חז"ל (אבות פ"ו מ"ב), אל תקרי חרות אלא חירות, שאין לך בן חורין אלא מי שיושב ועוסק בתורה. וכמאמר דוד ע"ה (תהלים קלא, ב) "כגמול עלי אמו כגמול עלי נפשי", שאינני דואג לשום דבר, שאני עושה רק את רצון ה', ואני כמו תינוק שעושים בשבילו הכל, כך הקדוש ברוך הוא עושה לאדם הכל, אם לומד תורה.

והנה זה מה שנאמר (שמות יד, ח) ובני ישראל יוצאים ב"יד רמה", י"ד ראשי תיבות יורה דעה, רמ"ה עם הכולל בגימטריא רמ"ו, הוא סימן רמ"ו בשו"ע יורה דעה, העוסק בהלכות תלמוד תורה. לכן, גם אם יוצא אדם לעבודה כדי להביא פרנסה לביטו, מכל מקום כל רגע פנוי שיש לו, ילמד תורה וינצל את הזמן, ילמד בכל יום הלכות, וזהו דף היומי, וינסה לחטוף כל מה שיכול ולא ישב סתם בטל.

נשמת התורה היא תורת הסוד ועל ידה נצא מן הגלות

ובזה אפשר להוסיף ביאור במה שהתרגום מתרגם (שם), "ביד רמה", "בריש גלי", "בריש" הן אותיות רשב"י, "גלי" רמז ל- "ל"ג בעומר. שעל ידי לימוד הזוהר הקדוש נצא מהגלות, כמו שכתב הזוהר הקדוש (פרשת נשא דף קכ"ו ע"א) "האי ספר הזוהר, יפקון ביה מן גלותא ברחמי" [על ידי ספר הזוהר, יצאו מן הגלות ברחמים]. שהוא נשמת התורה, ובעיקר בשביל זה עלה משה למרום להוריד את נשמת התורה, שהוא הזוהר הקדוש וחכמת הקבלה. וזה שכתוב (תהלים סח, יט) עלית למרום שבית "שבי" שבי ראשי תיבות שמעון בר יוחאי, הוא רשב"י, וכן "שבי" ראשי תיבות יצחק בן שלמה הוא רבנו האר"י ז"ל שגילה והסביר את חכמת הסוד, וכן "שבי" ראשי תיבות שלום בן יצחק, הוא רבנו הרש"ש זיע"א, שפירש את דברי האר"י והוציא לאור העולם את סדר התפילות, ונקרא שמ"ש שהוא ראשי תיבות שמו שלום מזרחי שרעבי. והגאון היר"א [רבי ידידיה רפאל אבולעפיא זצ"ל] כתב עליו (בהקדמה לעץ חיים), שמי שלומד את כתבי האר"י ולא לומד את הרש"ש, הרי הוא כעיוור הממשש באפילה, וחושב שהוא מבין. (וראה עוד למרן החיד"א בס' שם הגדולים אות ש' סי' י"ז). וכן "שבי" ראשי תיבות ישראל בעל שם טוב (היכל הברכה מקומרנא פ' כי תבא דברים כח, מא).

סודות התורה מלובשים ומוסתרים בפשט התורה

בגמ' במסכת שבת (פח:) אמר רבי יהושע בן לוי, בשעה שעלה משה למרום, אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם, מה לילוד אשה בינינו? אמר להן, לקבל תורה בא. אמרו לפניו, חמודה גנוזה שגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם, אתה מבקש ליתנה לבשר ודם. מה אנוש כי תזכרנו וכן אדם

כי תפקדנו, (תהלים ח, ב) ה' אדנינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים. אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, החזר להן תשובה. אמר לפניו, רבוננו של עולם, מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם. אמר לו, אחוז בכסא כבודי, והחזר להן תשובה, שנאמר (איוב כו, ט), מאחז פני כסא פרשז עליו עננו וכו'. אמר לפניו, רבוננו של עולם, תורה שאתה נותן לי, מה כתיב בה (שמות כ, ב), אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים. אמר להן, למצרים ירדתם? לפרעה השתעבדתם? תורה למה תהא לכם? שוב מה כתיב בה (שם), לא יהיה לך אלהים אחרים, בין הגויים אתם שרויין שעובדין עבודה זרה? שוב מה כתיב בה (שמות כ, ח) זכור את יום השבת לקדשו, כלום אתם עושים מלאכה שאתם צריכין שבות? שוב מה כתיב בה, (שם, ז) לא תשא, משא ומתן יש ביניכם? שוב מה כתיב בה (שם יב) כבד את אביך ואת אמך, אב ואם יש לכם? שוב מה כתיב בה (שם יג) לא תרצח לא תנאף לא תגנב, קנאה יש ביניכם? יצר הרע יש ביניכם? מיד הודו לו להקדוש ברוך הוא, שנאמר (תהלים ח, י) ה' אדנינו מה אדיר שמך וגו', ואילו תנה הודך על השמים, לא כתיב. מיד, כל אחד ואחד נעשה לו אוהב, ומסר לו דבר וכו'. עד כאן דברי הגמרא.

אולם יש להתבונן בדבר, וכי המלאכים לא ידעו לפני כן את מה שכתוב בתורה, אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים ולא תרצח לא תנאף וכו', ואם כן מה היתה הסלקא דעתין שלהם מעיקרא לשאול מהקדוש ברוך את התורה? התשובה היא, שהמלאכים בודאי יודעים את מה שכתוב בתורה, ושהם אינם שייכים בפשטי המקראות, אלא שרצונם היה בפנימיות התורה, בסודות התורה, ולכן טענו המלאכים לקדוש ברוך הוא שהם אינם ראויים להנתן לבשר ודם, לפי רום מעלתן ולרוב שפלות האדם, מה אנוש כי תזכרנו וכו'. ענה להם משה, אם כך הוא רצון הבורא, היה על הקדוש ברוך הוא להוריד היישר את סודות התורה, ומדוע הקדוש ברוך הוא הלביש את סודות התורה, במלבושים של תורת הנגלה, שאינם שייכים לכם, רק לבשר ודם? אין זאת אלא שרצוננו של הקדוש ברוך הוא ללמדנו, שסודות התורה שייכים, למי ששייך לו פשט התורה, למי שמלבוש תורת הסוד שהוא תורת הנגלה שייך אליו, לו ניתנו גם סודות התורה.

משל לאב שציוה שכל כספו יהיה לאחד מבניו ולא גילה למי

משל למה הדבר דומה, לעשיר שהיו לו שלשה בנים, ושלח אותם ללמוד תורה, ולימים חיתן אותם וקנה דירה לכל אחד מהם. לאחר שמילאו כרסם בתורה והיו חזקים ביראת ה' עם שורשים טובים, יצאו ללמוד בגמנסיה הגבוהה באנגליה, כדי להתפרנס, עד שכל אחד מהם יצא פרופסור בעל שם, ונסעו לאמריקה ועשו חיל, שלכל אחד מהם היתה קליניקה פרטית מצליחה, עד שנהיו עשירים גדולים. אחר שנים נפטרה אמם, והאב שלא ידע מתי יגיע עתו, החליט למכור את כל נכסיו וקנה בהם מרגליות יקרות מאוד ושם אותם בשקית, הלך לחייט מומחה שיתפור לו חליפה מחוייטת במידה, ואת כל כספו תפר בתוכה. וקרא לחברו שהיה עורך דין ואמר לו, אני סומך עליך ולכן מפקיד אצלך את החליפה עם כל הכסף, וזה רצוני, שאחר מאה ועשרים שנה, כל הכסף והעושר שלי יהיה רק לאחד מבני. ולכך כאשר אני אמות, תלך לבני, ותאמר להם שכל הכסף שייך רק לאחד מכם, והכל כתוב וחתום, ובני כבר ידעו מה לעשות. ונתן לו שכרו, כאשר קצב. לאחר שמונה חדשים מת האב. הלך העורך דין אל בניו וכה אמר, אביכם ציוה עלי להביא לכם את כל כספו ולהניחו לפניכם, ולהודיע שכולו שייך רק לאחד מכם, והנה הצוואה כתובה וחתומה על ידי אביכם. כיון שהיו האחים ישרים, לקחו שופט חכם שידון בינם. הגיע יום המשפט, וכל אחד לקח לסיוע עורך דין שיטען לטובתו, ולקיים מה שנאמר (קהלת ה, ט) אוהב כסף לא ישבע כסף, ולכך, אפילו שהיו עשירים, רצו גם את הכסף של אביהם. הבן הבכור טען ראשונה, בוודאי כוונת אבי שלי מגיע הכסף, הן אני הבכור. גם צירף לטענתו מכתבים ששלח אליו אביו, ובהם ניכר עד כמה אהבו, ואת הקשר המיוחד שהיה ביניהם. אמר השופט, יפה דברת. ועתה נראה מה בפי אחיך. אמר האח השני, אבא התכוון לתת את הכסף דווקא לי, כיון שדרכו היתה שבכל דבר שהיה עושה, היה מתייעץ איתי, וכשהיה בא לחול, היה מתארח אצלי, וכשהיה חולה, אני טיפלתיו וסעדתי, והייתי לו לזכר ולמשענת וכו', וסמך עלי בהכל, ועל כן בוודאי אלי כוונתו. אמר השופט, יפה דברת, ועתה נשמע מה בפי האח הקטן. אמר הבן הקטן, הכל טוב ויפה, האחד אבא שלח לו מכתבים, והאחר אבא התייעץ איתו, וגם לי יש מכתבים וראיות כמו אחי. אבל אני לא מבין, למה אבא לא שלח את הכסף במזודה, ומדוע טרח לחייט לתפור חליפה יפה ומחוייטת ואת המרגליות תפר בתוכה? אין זאת אלא שבודאי רצונו הוא, שמי שהחליפה מתאימה לו, המטמונים והכסף שיש בתוכה, אליו הם מיועדים. דבריו מצאו חן גם בעיני האחים ועלו בהסכמה שכן יעשו. ולכך מדד הבן הגדול את החליפה, ואולם היא לא התאימה לו, כיון שהיתה הדוקה עליו. ועל כן האח השני מדדה, וגם אותו לא תאמה. וכשמדד אותה הבן הקטן, הנה החליפה התאימה למידתו בדיוק, ולכן הוא קיבל את הכסף.

והנה אף על פי שלכל אחד מהאחים היתה סיבה טובה לקבל את הכסף בשביל עצמו, מכל מקום לא היה די בזה, ורק מי שגם החליפה הלמה אותו, לו משפט הבחירה, ואליו כיון אביו ליתן את הירושה.

כן הוא גם בנמשל, לא די שסודות התורה יתאימו למלאכים, אלא צריך שגם חלק הנגלה של התורה, "המלבוש" של תורת הסוד, גם הוא יתאים להם. ולמי שמתאים גם תורת הנגלה, זו ראייה שאליו כיון ה' למסור גם את סודות התורה והמטמוניות החשובות שבה.

"וַיִּסַּב אֱלֹהִים אֶת הָעַם" (יג, יח)

"את" לרבות את השכינה שגם יצאה לחירות

ידוע כי בגמ' (פסחים כב:) אמרו על שמעון העמסוני שהיה דורש את כל ה"אתין" שבתורה וכו', דהיינו כל מקום שכתובה המילה "את" בתורה, היה דורש שהיא באה לרבות, ולהוסיף דבר נוסף. ואם כן הכתוב, ויסב אלהים "את" העם, צריך תלמוד, "את" זו, מה באה לרבות.

אלא בשעה שיצאו עם ישראל ממצרים, יצאו משיעבוד לגאולה, וגם הקדוש ברוך הוא כביכול יצא עמנו לחרות, כי כשם שעם ישראל היו בשיעבוד בכור הברזל במצרים, גם הקדוש ברוך הוא היה עמם בצער הגלות, כמו שכתוב (תהלים צא, טו) עמו אנכי בצרה, ולכן כתוב "את העם", לרבות את השכינה, שגם היא יצאה עם עם ישראל מגלות מצרים.

איך אדם יכול להמנע מקבלת יסורין

ולכן ידע כל אדם, שבכל צרה שיהודי שרוי בה, בכלל ובפרט, אף על פי שעוונותיו גרמו להן, מכל מקום הקדוש ברוך הוא נמצא עמו.

ובאמת כי הצרות והיסורין הן רק לטובת האדם. עד כדי כך שאמר הגאון רבי חיים שמואלביץ (ראה שיחות מוסר פרשת וארא תשל"א) כי חבל מאוד על מי שאין לו צרות, היות ובכוחם לפעול בשמים ולהציל את האדם מכל מיני מזיקים ומלאכי חבלה וכו'. ולכן הטוב ביותר שהאדם יביא על עצמו יסורים בתעניות דיבור ואכילה ובמיעוט שינה.

מעשה ברבנו הרש"ש

ידוע המעשה שהיה עם הרש"ש, שיהודי בעל יסורין אחד, רגיל היה לבא אל הרב להשיח את צערו, ובכל פעם היה מנחמו הרב, זה יעבור בעזרת השם יתברך, יהיה בסדר, וכן כיוצא בזה שאר דברי נחמה. פעם אחת כשל כוחו מרוב יסוריו, ובא ואמר לרב, כי אינו יכול יותר, כשל כוחי, וטוב מותי מחיי, וברצוני למות... אמר לו הרב תשב כאן במקומי, ונראה מה נעשה. ישב מעט והמתין ובינתיים חטפתו שינה, ויחלום חלום שהוא נפטר מן העולם, והגיע לבית דין של מעלה, והנה הגיעו מלאכים לבנים של מעשיו הטובים, ועלו על כף המאזנים והטו אותה לטובה, לאחר מכן הגיעו מלאכים שחורים של עוונותיו, ועלה משקלם והטו את הכף לרעה. ויצא כרוז, האם נשאר עוד מלאכים? והשיבו, לא. יצא כרוז נוסף, אולי סבל יסורים בחייו? ואז הגיעה שיירה של מלאכים שנבראו מהיסורים, ועלו על המשקל, והנה הם הטו את הכף עד מאוד, אך עדיין נשארה הכף נוטה מעט לרעה, כשנותר אך מעט להטותה לטובה. ובראות זאת האיש, החל צועק, הבו לי עוד יסורים... ומקול צעקתו התעורר משנתו, והבין מיד שזו תשובה לתלונותיו על צרותיו, ושב אל ביתו שמח וטוב לב (הובא בס' זאת התורה פ' עקב).

"וַחֲמִשִּׁים עָלוּ" (יג, יח)

מה הפירוש "חמושים"

פשט הפסוק "חמושים", הוא "מזויינים" בכלי מלחמה, יצאו ישראל מארץ מצרים (מכילתא מ' דויהי בפתיחתא, ורש"י כאן, ושכן כוונת אונקלוס) והסיבה שהוצרכו לכלי מלחמה, מבואר ברש"י ישן (כאן), מפני שיצאו למדבר מקום סכנה. והרשב"ם (כאן) ביאר, בידועם שתכלית יציאתם לבא לארץ כנען, יוצרכו להלחם עם אנשי כנען הגרים שם, לכן לקחו עמהם כלי מלחמה. והרמב"ן (כאן) פירש, מפני פחד פלשתים הגרים בסמיכות וע"ע בכלי יקר.

ועוד דרשו (במכילתא ורש"י שם) "חמושים" מלשון חמישית, כי רק אחד מחמשה יצאו בני ישראל מארץ מצרים, ואילו הארבעה חלקים הנותרים, מתו בשלשת ימי האפילה.

ובירושלמי (שבת פ"ו ה"ז) ביארו "חמושים" מלשון חמש, שהיו מזויינים בחמשה כלי זיין. וכתבו התוס' (כאן אות י"ז) שחמשת כלי המלחמה שהיו עמהם הם, מגן, צנה, קשת עם חצים, מקל יד ורומח, וכמבואר ביחזקאל (לט),

(ט)

ובדרך זו יש לומר "חמושים" מלשון חמש, שיצאו ממצרים בארבעה מחנות, ומחנה שכניה באמצע. וכן "חמושים" היו ישראל על ידי חמשה חומשי תורה. ועוד יש לומר דחמש ראשי תיבות הוא חודש מילה שבת, שבזכות אלו המצוות יצאו ממצרים.

"וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת עֲצֻמֹת יוֹסֵף עִמּוֹ כִּי הִשְׁבַּע הַשְּׂבִיעַ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פֶּקֶד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהֶעֱלִיתֶם אֶת עֲצַמֹתַי מִזֶּה אֶתְכֶם" (יג, יט)

כיצד מצא משה את ארון יוסף ומה זכה בכך

כתוב במדרש (שמות רבה כ, יז. ובילקו"ש דברים רמז תתקסה), שבשעה שכל ישראל היו עוסקים באיסוף כסף וזהב מאת שכניהם המצרים, היה משה רבנו מסובב את העיר שלש ימים ושלוש לילות למצוא את ארונו של יוסף, משום שלא היו יכולים לצאת ממצרים ללא עצמות יוסף, שכך השביע אותם לפני מותו, כמו שנאמר (בראשית נ, כה) וישבע יוסף את בני ישראל. משנתייגע, פגעה בו סרח בת אשר, וראתה שהיה עייף, אמר לה, שלשה ימים ולילות סבבתי את העיר למצוא את ארונו של יוסף ואיני מוצאו. אמרה לו, בוא עמי ואראך היכן הוא. הולוכה אותו לנחל, אמרה לו, במקום הזה עשו ארון של חמש מאות ככרים והשליכו אותו בתוך הנחל. וכך אמרו לפרעה, רצונך שלא תצא אומה זו מכאן לעולם, העצמות של יוסף, אם לא ימצאו אותם, לא יוכלו לצאת. מיד עמד משה על שפת הנחל ואמר, יוסף, יוסף, אתה ידעת האיד השבעת את ישראל פקוד יפקוד אלהים אתכם, תן כבוד לאלהי ישראל, ואל תעכב גאולתן, בְּקֶשׁ רַחֲמִים לִפְנֵי בּוֹרֵאךְ וְעֲלֶה מִן הַתְּהוֹמוֹת. מיד התחיל ארונו של יוסף מפעפע, ועלה מן התהום כקנה אחד, לקח אותו ושם אותו על כתפו.

ובגמ' (סוטה יג.) איתא, רבי נתן אומר בקברניט של מלכים היה קבור, הלך משה ועמד על קברניט של מלכים אמר, יוסף הגיע עת שושבע הקב"ה שאני גואל אתכם, והגיעה שבועה שהשבעת את ישראל, אם אתה מראה עצמך, מוטב. ואם לאו, הרי אנו מנוקין משבועתך. באותה שעה נזדעזע ארונו של יוסף נטלו משה והביאו אצלו.

בפירוש התורה לרבנו אפרים (כאן יג, יט) כתוב, שהקדוש ברוך הוא אמר למשה, יוסף נתעסק בקבורת אביו, אבל אתה אינך בנו ולא בן בנו, ולא אתה חייב לעסוק בו, והשתדלת בקבורתו, חייך, אף אני איני חייב לשום בריה, ואני מטפל בקבורתך, שנאמר (דברים לד, ו) ויקבור אותו בגיא.

וכן מצאנו במכילתא דרבי ישמעאל (בשלח מסכתא דויהי פתיחתא) איתא, שיוסף זכה לקבור את אביו, ואין באחיו גדול ממנו, ומי לנו גדול מיוסף שלא נתעסק בו אלא משה, שנאמר (יג, יט) ויקח משה את עצמות יוסף עמו. משה זכה בעצמות יוסף, ואין בישראל גדול ממנו, מי לנו גדול ממה שלא נתעסק בו אלא שכניה, שנאמר (דברים לד, ו) ויקבור אותו בגיא. ולא עוד אלא שעם יעקב עלו עבדי פרעה וזקני ביתו, ועם יוסף הארון והשכינה והכהנים והלויים וכל ישראל וז' ענני כבוד. ולא עוד אלא שהיה מהלך ארונו של יוסף עם ארון חי העולמים, והיו עוברים ושבים אומרים, מה טיבן של ב' ארונות הללו? והם אומרים להם, זה ארונו של מת, וזה ארונו של חי העולמים. ואומרים להם, מה טיבן של מת להלך עם חי העולמים? ואומרים להם, המונח בארון זה, קיים מה שכתוב במונח בארון זה. [ועתה מבאר כיצד קיים יוסף את עשרת הדברות] במונח בארון זה כתיב (שמות כ, ב) אנכי ה' אלהיך, וביוסף כתיב (בראשית נ, יט) התחת אלהים אני. במונח בארון זה כתיב (שמות כ, ב) לא יהיה לך אלהים אחרים, וביוסף כתיב (בראשית מב, יח) את האלהים אני ירא. בלוחות כתיב (שמות כ, ז) לא תשא, וביוסף כתיב (בראשית מב, טו) חי פרעה. בלוחות כתיב (שמות כ, ח) זכור את יום השבת, וביוסף כתיב (בראשית מג, טז) וטבוח טבח והכן, ואין הכן אלא שבת, כתיב הכא והכן, וכתוב התם (שמות טז, ה) והיה ביום הששי והכינו. בלוחות כתיב (שמות כ, יב) כבד את אביך, וביוסף כתיב (בראשית לו, יג) לכה ואשלחך אליהם ויאמר לו הנני, יודע היה שאחיו שונאים אותו, ולא רצה לעבור על דברי אביו. לא תרצה, לא רצה לפוטיפר. לא תנאף, לא נאף לאשת פוטיפר. לא תגנוב, לא גנב משל פרעה, שנאמר (בראשית מז, יד) וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים וכו', ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה. (שמות כ, יג) לא תענה ברעך, שיוסף לא הגיד לאביו מה שעשו לו אחיו, והלא דברים קל וחומר, ומה דבר של אמת לא ענה, דבר של שקר על אחת כמה וכמה. לא תחמד, לא חמד לאשת פוטיפר. [ועתה מביא ראיות למצוות נוספות ששמר יוסף] וכתוב (ויקרא יט, יז) לא תשנא את אחיך, (שם יח) לא תקום ולא תטור, לא שנא את אחיו ולא עשה נקימה ונטירה, וכתוב (ויקרא כה, לו) וחי אחיך עמך, (בראשית מז, יב) ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו.

"וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת עֲצֻמֹת יוֹסֵף עִמּוֹ כִּי הִשְׁבַּע הַשְּׂבִיעַ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פֶּקֶד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהֶעֱלִיתֶם אֶת עֲצַמֹתַי מִזֶּה אֶתְכֶם" (יג, יט)

הקשר בין לקיחת עצמות יוסף ע"י משה לגאולה במצרים

כתוב בספר חכמת התורה להגאון הקדוש רבי שלמה קלוגר זצ"ל (בפרשתנו, עמ' פ"א) וזה לשונו: הנה חז"ל (שמות רבה פרשה ג' סי' ח') אמרו, שיוסף מסר להם סימן זה, שמי שיאמר לכם פקידה כפולה הוא הגואל האמיתי [מי שיאמר את המילה "פקד" בכפילות, "פקד יפקוד", הרי זה סימן שהוא הגואל האמיתי]. ולפי זה נראה, דבאמת עוד סימן מסר להם [יוסף], דאולי יבוא אחד ויאמר לשון זה שיוודע לו זה מאבותיו, ואולי ישמע כן מאיזה איש? [בהכרח שלא די בסימן זה לבדו, שהרי כולם ידעוהו בקבלה מאבותיהם או בשמועה איש מרעו, ואם כן כיצד סימן זה מהווה הוכחה לגואל, ואולי הוא שקרן ששמע סימן זה?]

לכך מסר להם את הסימן הזה, שהנה הוא [יוסף] הושלך ליאור, כמאמרם ז"ל (שמות רבה פרשה כ' סי' י"ט), ומשה נטלו [את ארונו של יוסף] על ידי שם. ולכך מסר להם יוסף זה לסימן, שמי שיבוא לגאול אותם, יבוא תיכף ליטול את ארונו של יוסף, כי עד זמן הגאולה יהיה ארון יוסף טמון. ואף אם יבוא אחד להעלותו, לא יהיה יכול להעלותו, ולא יניחו יוסף להעלות את עצמותיו. אך מי שיבוא לגאול, וגם יבוא ליטול את ארונו של יוסף, תיכף, ואם יצליח ליטול את ארונו, מתוך שיוסף איפשר לו להעלות את ארונו, מוכח שהוא הגואל האמיתי. לכך תיכף כשבא משה לגאול את ישראל, היה צריך לעשות מופת זה ליטול ארונו של יוסף, וכשנטלו היו יודעים שהוא הגואל האמיתי וכו'. עד כאן דבריו.

"וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת עֲצֻמֹת יוֹסֵף עִמּוֹ" (יג, יט)

בתוך מה הונחו עצמות יוסף

בתוספות שאנץ על מסכת סוטה (יג.) מובא בשם המדרש דבר הפלא ופלא, ששמו את עצמות יוסף בתוך עור של כבש, ונכנסה בו רוח חיים, וזה מה שנאמר (תהלים פ, ב) "נוהג כצאן יוסף". משמע מהדברים הנפלאים הללו, שהיה הכבש מתהלך עמם כל משך הילוכם ארבעים שנה במדבר.

וכך כתבו רבותינו בעלי התוספות ז"ל (מובא בתוספות השלם על פסוקנו אות ה'), שמשה רבנו כרך את עצמות יוסף בעור של גדי, וכתב עליו את השם המפורש, והיה מהלך בעצמו, והיינו דכתיב נוהג כצאן יוסף.

ועוד הוסיפו בעלי התוספות ז"ל (שם), שגם כל עצמות השבטים היו מונחים בארונו של יוסף.

אולם בס' שפתי כהן על התורה (כאן, ד"ה עוד לפי שיוסף) כתב וזה לשונו: ארונו של יוסף היה של "מתכת", והיה כבד להוליכו, וכדי שלא להטריחם היה הולך מאליו. ע"ש.

ובספר חמדת ימים (שבזי, פרשת ויחי, עמ' קפג) כתב, שמשה רבנו לקח עמו את גם עצמות בתיה יחד עם עצמות יוסף, וכמו שנאמר "את" עצמות יוסף, את לרבות עצמות בתיה.

"וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת עֲצֻמֹת יוֹסֵף עִמּוֹ" (יג, יט)

עצמות יוסף הזכירו לישראל מה יכולה לגרום השנאה

אמרו חז"ל (ילקוט שמעוני משלי רמז תתקמ"ו) על הכתוב (משלי י, ח) חכם לב יקח מצוות, זה משה, שכל העם היו עסוקים בביזה ובשלל, ואילו משה חיפש את עצמות יוסף ולקחם עמו במשך ארבעים שנה שהיו במדבר. ע"ש.

ונראה לומר, שעצמות יוסף שהיו עם ישראל כל הזמן במדבר, שימשו להם לדוגמא ומופת ומוסר השכל, שהזכירו לישראל מה יכולה לגרום שנאה, שהאחים שנאו את יוסף ולא יכלו לדברו לשלום, וחשבו שהוא מתנשא עליהם וחושב למלוך ולמשול עליהם. והוא חשד בהם שאינם שומרים על חוקי התורה. ואילו היו מדברים האחד עם השני, ומסבירים איש לרעהו, יוסף לא היה נמכר, ואבותינו לא היו יורדים למצרים. אך בגלל השנאה שהיתה ביניהם ולא רצו לדבר אחד עם השני, נגרם הדבר שיוסף נמכר, ואבותינו ירדו למצרים ונשתעבדו ארבע מאות שנה. ולכן בראותם את הארון של יוסף, הבינו את גודל ההרס והחורבן שיכולה השנאה לגרום.

אין עצה ואין חכמה ואין תבונה נגד ה'

דבר נוסף, עצמותיו גם שימשו דוגמא לעם ישראל, לכך שאין עצה ואין חכמה ואין תבונה נגד ה', הן האחים רצו להפטור מיוסף, כדי שלא ימלוך עליהם, כאמרם (בראשית לו, כ) "לכו ונהרגוהו ונשליכהו באחד הבורות... ונראה

מה יהיו חלומותיו", ולבסוף מכרו אותו למצרים, שהיה שם חוק חזק, שעבד אינו יכול להרים ראש, ואפילו בגדי שיראין אינו יכול ללבוש. ולכן האחים כשירדו למצרים ויוסף התנכר אליהם ודיבר אתם קשות, לא עלה בדעתם שיוסף לפניהם, כי ידעו שעבד הנמכר למצרים אין לו תקומה, וישאר עבד עד יום מותו. והנה לבסוף התברר שהם בעצמם במעשיהם גרמו לו שימלוך ויתנשא. וכל החלומות שפחדו מהם, הם גרמו למימושם. כי אין להתחכם נגד ה' יתברך, ומה שיגזור הוא מה שיהיה, הוא אמר ויהי הוא ציוה ויעמוד.

הארון סמל ודוגמא שהכל משמים

גם הארון שימש דוגמא למשה כיצד להתנהג עם ישראל, שאף שהאחים התנכרו ליוסף כשנפל בידם ורצו להמיתו, כשיוסף עלה לגדולה והאחים היו זקוקים לו, לא גמל להם רעה, אלא טובה, ועוד ניחם אותם ודיבר על לבם, ואמר להם שהכל מה' יתברך ואין להם להתעצב על מכירתו והתנהג עמהם ברחמים. ולכך עצמותיו שימשו דוגמא למשה, שלמרות כל הטרחות שישראל הטריחו אותו, עד שהגיע לומר (שמות יז, ד) מה אעשה לעם הזה, עוד מעט וסקלונני, מכל מקום התנהג עמהם ברחמים ומסר את נפשו עליהם, ולא שם לב לכל מה שעשו והרגיזו אותו, אלא להיפך עשה עמהם טובות, כדרך שעשה יוסף עם אחיו. וזה הנאמר (יג, יט) ויקח משה את עצמות יוסף עמו, שהארון שימש דוגמא לו ולכל עם ישראל.

"וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת עֲצָמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ" (יג, יט)

שלא להיות כפוי טובה

מורנו ורבנו ראש הישיבה הגאון רבי יהודה צדקה זצ"ל, עמד על האמור במדרש שוחר טוב (מזמור קט"ו) הים ראה וינס, ראה ארונו של יוסף. עד כאן. המדרש מבאר שהים נקרע ["וינוס"] רק מפני כבודו של ארונו של יוסף, וצריך להבין מדוע הים נקרע רק בראותו את ארונו של יוסף?

והסביר זאת לפי הכתב סופר (דרושים דרוש לשבת הגדול תר"ה) הים לא רצה לשנות את סדרי בראשית ולהקרע לשנים, וסבר שאם עם ישראל חפצים לנצח את מצרים, שיעשו אתם מלחמה גדולה וינצחו אותם. אלא שישראל לא יכלו להלחם עם מצרים, מפני שלא רצו להיות כפויי טובה עמהם, היות והמצריים היו להם לאכסניה בשנות הרעה, ומפני כך כתבה התורה (דברים כג, ח) לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו. ומה גרם לים להשתכנע בצדקתם של ישראל שהוא יקרע? ארונו של יוסף, היות וכך נהג יוסף. שהנה הקשה הרמב"ן (בראשית לט, יב) מדוע עזב יוסף את בגדו אצל אשת פוטיפר ונס, הן על ידי הנהגתו זו העלילה עליו יותר, והיה לו לבעוט באדונתו ולחטוף מידה את הבגד? ותירץ, יוסף לא היה מסוגל לבעוט באדונתו, כי היה לו הכרת הטוב כלפיה על שהתאכסן בביתה. וכיון שכך, גם ישראל לא יכלו להלחם במצרים, על אף כל מה שהרעו להם המצרים, סוף סוף גם מעט טוב עשו עמהם, ששימשו להם לאכסניא. ולפיכך, כאשר ראה הים את ארונו של יוסף, שהינו הסמל שלא לבגוד במארחיו, נבקע הים מפניו.

לברוח ממקום העבירה

עוד כתב מרן רבי יהודה צדקה בספרו קול יהודה (בשלה), בשם הגאון רבי חיים שמואלביץ ראש ישיבת מיר, על כל פרט מעצם הימנעות יוסף מהעבירה, מצינו שקבל שכר, כמו שכתוב במדרש (רבא פרשה צ' סי' ג') משום פיו שלא נשק לעבירה, זכה לעל פיך ישק כל עמי. ומשום גופו שלא נגע בעבירה, זכה וילבש אותו שש וכו', עיין שם. ואולם על עיקר עמידתו בניסיון, על הבריחה מאדונתו "וינס", לא מצינו שקיבל שכר.

ברם נראה כי יוסף קיבל שכר על "וינס", ועוד שמה שקיבל זה דבר גדול לאין שיעור מכל מה שקיבל, וכאשר נתבאר לעיל, שמפני שקריעת הים והצלת עם ישראל היתה רק בגלל ארונו של יוסף. שבגלל ה"וינס" של יוסף, הים ראה "וינוס". ומלבד זה כי ביסוד של "וינוס" מונח מושג גדול, וכמו שכתב הרמב"ן (הנ"ל) שיוסף הכניס את עצמו בסכנה כשהשאיר בגדו אצלה.

ולמדנו מכאן יסוד גדול בעבודת ה', שיש לברוח ממקום העבירה וכאשר עשה יוסף, ואל יאמר האומר יודע אני בעצמי שאשאר במקום העבירה ולא אכשל. וכמו שאמרו רבותינו בגמ' (בבא בתרא נז:): על הפסוק (ישעיה לג, טו) ועוצם עיניו מראות ברע, שאסור להסתכל בנשים בשעה שעומדות על הכביסה. ואמרה הגמרא, היכי דמי [איך מדובר]? אי איכא דרכא אחרינא רשע הוא [אם יש דרך אחרת רשע הוא והוא איסור גמור ולא רק דבר חסידות] ופירש רשב"ם, רשע הוא, אף על פי שעוצם עיניו, שהיה לו להרחיק עצמו ממקום זה ולברוח מן העבירה. עד כאן. הראנו לדעת, שצריך האדם לברוח ממקום העבירה כבורח מן האש.

"וַיִּגְדַּל לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם כִּי בָרַח הָעַם" (יד, ה)

הקדוש ברוך הוא מטעה את פרעה ועי"כ בורח הערב רב

לכאורה קשה, הלא אם פרעה הרשע קם בחצות הלילה ממתתו, ואמר (שמות יב, לא) קומו צאו מתוך עמי, והיה מלאך צועק מתוך גרונו, שישמעו כל המצרים שהוא בפיו שלח אותם ולא ברחו משמע שיצאו ברצון מצרים. אם כן כיצד נאמר כאן בפסוק שפרעה אומר "כי ברח העם", משמע שהם יצאו בכריחה ולא ברצון מצרים? עוד צריך להבין, שנאמר "ויוגד למלך מצרים" וגו', הלא מי הוא זה שהגיד זאת לפרעה? גם מדוע לא נכתב וַיִּגְדַּל, אלא כתוב וַיִּגְדַּל? ועוד, מדוע נאמר "כי ברח העם" ולא כתוב כי ברח ישראל?

והנה פרעה שלח עם עם ישראל מרגלים שילכו עמם וישיבו לו דבר. מפני שסגר עליהם מכל כיוון, שהיה מדבר ויבשה וים סוף כנגדם, וגם עשה נחשים ועקרבים מכסף ונחשת, ונתן בלשונם שם כישוף כדי שיעקו וינשכו את בני ישראל, שלא יוכלו ישראל להרחיק ממצרים לחוץ. ואמר פרעה לשרים, אנכי אנסה אותם, אם יוכלו לילך מפני אלו הנחשים ועקרבים ולא יזיקו אותם, ודאי שמשה לקח אותם על דעת קונו, ואניח להם. אולם אם לא יוכלו לילך, ודאי שהלכו על דעת משה בלבד, ולא על דעת קונו וארדפם. והקדוש ברוך הוא צופה עתידות ובוחר לבות ויודע מחשבות, כיון שהגיעו אצל הנחשים, צוה הקדוש ברוך הוא למשה שישבו ויחננו, כדי שיראו זאת הרוכבים ושליחיו של פרעה ויסברו, שעם ישראל אינם יכולים לעבור מפניהם, וישלחו לפרעה מכתבים, כבקשתו. וזה שנאמר "ויוגד", שנאמרו לו הדברים על ידי מכתב, ולא כתוב ויגד, שהוא לשון הנאמר על אמירה על ידי שליח. ונאמר, כי ברח "העם", דייקא, דהיינו הם הערב רב, שעלו חמשים מהערב רב ואחד מישראל, הדא הוא דכתיב, וחמושים עלו, אחד מחמשים. וזה שכתוב, כי ברח "העם" ולא ישראל. ואפילו שפרעה בעצמו אמר לעם ישראל לכו, עכשיו נתחרט, ואמר, גם לקינו עשר מכות, וגם לקחו את ממוננו, ועתה נשלחם! וזה שממשיך הפסוק ואומר ויהפך לבב פרעה ועבדיו.

עוד יש להוסיף, כי ברח "העם" זה ראשי תיבות הַלְקֵנו עֶשֶׂר מִכּוֹת. לומר שפרעה עשה חשבון שהיו ישראל בגלות כמנין בר"ח דהיינו רד"ו שנה, בזמן שהם היו מחוייבים להיות בגלות ת' שנה, כמו שנאמר אצל אברהם (בראשית טו, יג) ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה, ולכך רדף אחריהם. ואולם הקדוש ברוך הוא רחמיו על כל מעשיו, שם קץ לחשך, מפני שחישב גם את הלילות קץ שנים וכמו שכתב מהרח"ו בס' עץ הדעת טוב (פרשת בשלה עה"פ כאן).

"וַיִּקַּח שֵׁשׁ מֵאוֹת רֶכֶב בַּחֹר וְכָל רֶכֶב מִצְרַיִם וְשָׁלְשָׁם עַל כָּלֹ" (יד, ז)

הכשפים שהשתמש פרעה וכיצד ה' השפילו בעליונים ובתחתונים

ידוע אהבתו הגדולה של הקדוש ברוך הוא לעם ישראל, שהוציאנו מעבדות לחרות, משיעבוד לגאולה, ומאפילה לאור גדול, והוריד את אבות העולם לראות את יציאת מצרים (כדאיתא בזהר הקדוש שמות דף ט"ז ע"א), והכה את מצרים בעשר מכות נוראות וחזקות. וכאשר הוציא את בני ישראל ממצרים, הקיף אותם בענני כבוד (תענית ט), והביאם עד ים סוף.

זאת ועוד, מובא בזהר הקדוש (זהר חדש שיר השירים דף י"ט ע"א), שפרעה קודם שרדף אחר עם ישראל, נכנס לבית גנזיו וחיפש כל מיני כשפים, ולקח עמו שש מאות רכב בחור, שהם המכשפים הגדולים המוכתרים ביותר שהיו עימו, והם היו כנגד ששים רבוא נשמות ישראל. ואם נפחית שש מתיבת "רכב", נקבל כמנין "בחור", העולה בגימטריא רי"ו כמנין "גבורה", כי פרעה לקח עמו את כל כוחות הדין החזקים, וכוחות הטומאה העליונים, והוריד את כל מצרים העליונה, ואת פרעה העליון, שהוא הנחש העליון, ואת שרו של מצרים הנקרא סורב, וכן הוריד את כל מרכבות הטומאה מלמעלה שיבואו לעזרתו. באותה שעה, חקק הקדוש ברוך הוא בידו את כל כוחות הטומאה העליונה ומלאכי חבלה ושר של מצרים העליון, ומיד כשראו יד זו, נשמדו כולם, מלבד מצרים שלמטה, שנשארו כדי להשמידם ולהטביעם בים סוף, ולהראות לבני ישראל איך הם סובלים. וזה שנאמר (שמות יד, לא) וירא ישראל את "היד" הגדולה אשר עשה ה' במצרים, זו "ידו" יתברך, שחקק בה כוחות הנ"ל, והשמיד את כל כוחות הטומאה ואת מצרים העליון והתנין הגדול, זה הוא פרעה העליון.

"וַיִּקַּח שֵׁשׁ מֵאוֹת רֶכֶב בַּחֹר וְכָל רֶכֶב מִצְרַיִם וְשָׁלְשָׁם עַל כָּלֹ" (יד, ז)

במדה שאדם מודד בה מודדין לו

מדוע לקח פרעה עמו את המנין "שש מאות" דוקא, לא פחות ולא יותר? אלא שמן השמים גילגלו זאת, משום שבמדה שאדם מודד, בה מודדין לו (מדרש רבה בראשית פרשה ט' ס' יא), הוא רצה לאבד (שמות יב, לו) שש מאות אלף

רגלי הגברים לבד מטף, כמו שנאמר (שמות א, כב) כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וכל הבת תחיון, אף הקדוש ברוך הוא השיב לו גמולו בראשו, שטבעו בים רק אנשים ולא בנייהם ולא הנשים, בקדרה שבישלו בה נתבשלו. ומה שכתוב שש מאות "אלף", הוא האלף הוא מלשון אלופים ושרים, ולכך אף כאן נענש שהטובעים בים היו שרים, כמו שמסיים הכתוב "ושלשם על כולו". (כסא רחמים, מלמד, בשלח עמ' מ"ה ד"ה ויקח).

ההבטחה שהבטיח ה' לשר הים

ודע כי הקב"ה הבטיח לשר הים שכר על כך, וכמו שאמרו חז"ל בגמ' (פסחים קיח: ערכין טו.), שהקדוש ברוך הוא התנה עם שר הים הנקרא נחשול, שיקיא את המצרים על שפת הים. אמר הים, רבוננו של עולם, מלך שנתן מתנה לעבדו, הוא לוקח ממנו בחזרה? אמר לו הקדוש ברוך הוא, עכשיו ישראל שרויין בצער, ואינם מאמינים שהמצרים טבעו, שחושבים היות והמצרים מכשפים גדולים הינם, בוודאי שהם עולים מתחת הים ליבשה, ולכן עם ישראל שרויים בפחד, ועל כן צריכים שיראו את המצרים מתים ויאמינו, ואנכי אחזיר לך פי אחד וחצי, שאתה תתן שש מאות ליבשה, ואנכי נותן לך בצבא סיסרא תשע מאות רכב. אמר נחשול, רבוננו של עולם, מי אנכי שאוכל לתבוע ממך בעתיד את הבטחתך, וכי עבד יכול לתבוע חוב מאדוניו? אמר לו הקדוש ברוך הוא, כך עשיתי תנאי עמך מששת ימי בראשית, ככתוב (שמות יד, כז) וישב הים לפנות בקר "לאיתנו", אותיות "לתנאינו". ועוד נאמר (שמות טו, יב) נטית ימינך תבלעמו ארץ וראשי תיבותיו "תנאי". ועוד, אנכי נותן לך ערב, את נחל קישון נחל קדומים. ולא יכול נחשול להשיב, ופלט את מצרים על הים. והקדוש ברוך הוא קיים דברו למלא הבטחתו, ככתוב (שופטים ה, כא) נחל קישון גרפם נחל קדומים.

הים ערב להלוואות

וכיזא בזה ראינו גם בגמרא בנדירים (נ) שפעם אחת הוצרכו חכמים ממון הרבה לבית המדרש, ושיגרו את רבי עקיבא אצל מטרוניתא אחת, ולווה ממנה ממון גדול. וכשנתנה לו, אמרה לו, מי יהיה ערב שתפרע לי בזמן הקבוע? אמר לה, מי שתרצי ערב? אמרה לו, הקדוש ברוך הוא והים. שהיה ביתה על שפת הים. אמר לה רבי עקיבא כן יהיה. כשהגיע הזמן, חלה רבי עקיבא ולא היה יכול להשיב את הממון. יצאת אותה מטרוניתא על שפת הים ואמרה, רבוננו של עולם, גלוי וידוע לפניך, כי לך ולים הזה האמנתי ונתתי מעותי. הכניס הקדוש ברוך הוא רוח שטות בלב של קיסר, ונכנס לבית גנזיו ונטל קרטלית [ארגז מלא כסף וזהב] וזרקה לים, והשליכה הים לפתח ביתה של אותה מטרוניתא ונטלתה. לאחר זמן כשנתרפא רבי עקיבא, השיב לה את הממון, ואמר לה, אל יחר לך שלא הבאתי לך הממון בזמן שקבענו, משום שחליתי. אמרה לו, יהא הכל שלך, שממוני בא לידי בזמנו, וסיפרה לו את המעשה, ונתנה לו מתנות גדולות ופטרותו לשלום. עד כאן דברי הגמרא. (ע"פ רש"י והתוס' שם)

"וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יִצְאִים בְּיַד רָמָה" (יד, ח)

בזכות "בריש" תבא הגאולה

בתרגום מפרש, "ביד רמה", "בריש גלי", וביאור הפסוק שהקב"ה הוציא את עם ישראל מארץ מצרים בגילוי ולא בהסתר.

אולם יש רמז נפלא בספר הקדוש דגל מחנה אפרים (פרשת בשלח כאן) ושם הביא את דברי הזוהר הקדוש הידועים (רעיא מהימנא פרשת נשא דף קכ"ד ע"ב) וז"ל, ובגין דעתידין ישראל למטעם מאילנא דחיי דאיהו האי ספר הזוהר, יפקון ביה מן גלותא ברחמי. עכ"ל. [תרגום, על ידי ספר הזוהר, יצאו מן הגלות ברחמים] ע"ש. וכתב שדכרים אלו מרומזים בכתוב "ובני ישראל יוצאים", מן הגלות, "ביד רמה", כתרגומו "בריש גלי", "בריש" הוא נוטריקון ר'בי ש'מעון ב'ן יוחאי. ו"גלי" היינו כש"יתגלה" ספר הזוהר, על ידי כך, יצאו מן הגלות. ושאמר הרב הקדוש ר' ליפא מחמעלניק, על מכתבו המפורסם של הבעל שם טוב, ששאל את המשיח "אימתי קאתי מר", דהיינו מתי יבא מר? והשיב לו המשיח, "כשתתגלה תורתך ויפוצו מעינותיך חוצה". והוסיף עוד בשם הרה"ק ר' ליפא מחמעלניק זי"ע שגם זה מרומז כאן, "בריש גלי", כש"יתגלה" בעולם, תורת "בריש", נוטריקון ר'בי ישראל ב'על ש'ם. עד כאן.

דורשי רשומות מוסיפים, שכוונת הדרשה הנ"ל תיכון גם כן על רבנו האר"י ז"ל, שכן גם ראשי תיבות שמו הן "בריש", ר'בי יצחק ב'ר ש'למה, דהיינו כשתתגלה ותפוז תורתם של שלושת עמודי עולם אלו תתקרב הגאולה (אגרא דכלה צירופי בראשית אות נ"ה ונ"ו).

ועוד הוסיפו בכתבי החסידים (כנסת ישראל וינברג עמ' רפ"ח), כי גם שמו של מרן האדמו"ר מרוז'ין הוא ראשי תיבות "בריש", ר'בי ישראל ב'ר ש'לום, שהוא מצטרף לאותן צדיקים מאורי הדורות אשר בזכות תורתם תבוא הגאולה במהרה בימינו. אמן.

"וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם" (יד, ט)

כמו שפרעה שם את הנקבות לפני הזכרים כך שם הקדוש ברוך הוא שם את השכינה לפני עם ישראל

על הפסוק בשיר השירים (א, ט) לסוּסְתִי ברכבי פרעה, מסביר הזוהר הקדוש (ח"ב דף מ"ז רע"א), כאשר פרעה רדף אחרי עם ישראל כשיצאו ממצרים, שם את הסוסות הנקבות לפני הזכרים, כדי שהזכרים ירדפו אחרי הנקבות וירוצו מהר. אך כאשר הגיעו לים סוף, שם את הזכרים תחילה, כי הם חזקים למלחמה יותר מהנקבות. וכן הקדוש ברוך הוא עשה לעם ישראל, שם את השכינה הקדושה לפני עם ישראל, והם היו הולכים אחר עמוד האש ומקבלים אור רוחני גדול וחשק עצום באהבת השם יתברך, והיו רצים אחרי השכינה. אמנם כאשר המצרים היו קרובים וזרקו על עם ישראל חצים ואבנים, לקח את השכינה ושם אותה אחרי מחנה ישראל, כדי שתעצור את החצים וכו', ועם ישראל היו מסתכלים בשכינה כאדם המדמה את חברו ואומר זה פלוני, כך ישראל היו מסתכלים בשכינה ואומרים "זה אלי ואנוהו".

"וַיִּצְעְקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה'" (יד, י)

צעקו וה' שמע

במכילתא דרבי ישמעאל (מסכתא דויהי פרשה ב') אמרו, שבשעה שיצאו ישראל ממצרים, היו דומים ליונה שברחה מפני הנץ, ונכנסה לנזק הסלע ומצאה שם נחש, התחילה צווחת וטופחת בכנפיה, כדי שישמע לה בעל השוכך ויצילה. כך בישראל ויראו מאוד ויצעקו בני ישראל אל ה' מיד ויושע ה'.

לזעוק ולהתפלל מקירות ליבו

והנה על הפסוק הזה פירש רש"י ז"ל, "תפשו אומנות אבותם" וכו', עד כאן. והחידושי הר"ם זיע"א היה אומר (הובא בס' אמרי הר"ם כאן), שהביאור בדבר הוא שעם ישראל לא ידעו להתפלל כלל, ועל כן רק "צעקו", וזה ש"תפשו אומנות אבותם", לצעוק לה', כי בקול ניכר פנימיות הבאדם, וכמו שאמרו חז"ל (גיטין כג.) טביעות עינא דקלא, ולא מחוש הדיבור. וכן בשמים ניכר בקול ישראל, הפנימיות. ובכוונה נסתם מהם עניין התפלה, כדי שישאר כח זה לדורות, שאף שלא יהיה להם כח להתפלל יושיעם השם יתברך, וכן איתא במכילתא (דרשב"י פי"ד פסוק י"ד) ה' ילחם לכם, אף כשאתם תחרישון, היינו כשלא יוכלו להתפלל כלל. עד כאן דבריו.

ידוע המעשה על הגאון רבי ישעיה ברדקי זצ"ל (מובא בבדידי הוי עובדא עמ' קפ"ג ובעלינו לשבח ח"ב עמ' תק"ד ועוד) שהיה ממיסדי הישוב האשכנזי בעיר הקודש ירושלים, בעת אשר הפליג בספינה לעלות לארץ הקודש יחד עם בנו ובתו הקטנים, נשברה הספינה באמצע הדרך, כאשר היו קרובים לארץ ישראל, וקפצו לים לשחות על פי המים, האב הגאון רבי ישעיה, לקח על כתפיו את בנו ובתו הקטנים ושט יחד עמם... תוך כדי שחייתו בים, הרגיש שכוחותיו הולכים ואוזלים, והבין שאם ימשיך לשאת את שניהם, יטבעו כולם במים אדירים, בשעה קשה זו, התבונן ובירר לעצמו את ההלכה מי עדיף, ואת מי מהם הוא מחויב להפקיר בעבור השני, והחליט שהצלת הבן קודמת להצלת הבת כמבואר בפוסקים. בטרם עשה מעשה לעזוב את בתו הטובעת, אמר לה בלב נשבר ובחרדה, הנה ביררתי את ההלכה, וכדי להציל לכל הפחות ב' נפשות, הנני מוכרח לעזוב אותך לנפשך... מששמעה הבת את דברי אביה, החלה לזעוק אבי... אבי... אין לי על מי להשען כי אם עליך, ואיך תעזבני ותשליכני למצולות ים, רחם נא עלי מבלי "לחשוב חשבונות" על אף שעל פי הדין יש לך לעשות כן... ומיררה בככי. לשמע דבריה, נודעזע האב עד מאד, והחל זועק אל ה' שיצילם מן המיצר, והרגיש שהוא מקבל כוחות חדשים, ובעוז ותעצומות המשיך לשחות עד שהגיעו לחוף מבטחים, כששלתם שלמים ובריאים.

לאחר שנים רבות, כאשר הגיע זמנו של הגאון ר' ישעיה זצ"ל להפרד מן העולם, קרא לבתו ואמר לה, האם את זוכרת את היום שבו הגענו ליפו והספינה נשברה, ורק על ידי הצעקה שלך שצעקת "אבי, אבי, אל תעזבני", על ידי זה ניצלת. דעי נא בת, שבכל עת ועניין, כשתרגישי שאת נמצאת במים עזים, או במקום צר ומצוק, אפילו שנראה לכאורה שאין שום מקום ודרך להינצל על פי דרך הטבע, או אז תצעקי "אבי, אבי, אל תעזבני", וכשצעקתך תהיה ממעמקי הלב, כמו אז, בוודאי תושעי. כי אם אני אשר הנני רק אב בשר ודם, על ידי צעקתך נכמרו רחמי עליך ולא יכולתי לראות בצערך, והחזקתי בך וביתר מכל כוחי, על אחת כמה וכמה, אבינו שבשמים, אשר הוא מקור הרחמים, אם תצעקי אליו באמת, אז בוודאי תושעי.

"כִּי טוֹב לָנוּ עֲבַד אֶת מִצְרַיִם מִמֹּתְנוּ בְּמִדְבָּר" (יד, יב)

שנות השיעבוד הם טוב "לנו"

בספר ילקוט חמישאי (שמות ב' עמ' 29) הביא בשם האדרת אליהו, ידוע, שאף על פי שישראל היו משועבדים במצרים ארבע מאות ושלשים שנה, מכל מקום קושי השיעבוד היה פ"ו שנים, ובוה פירשו גם את הפסוק (שמות ב, כג) ותעל שועתם אל האלהים, שהנה לפי החישוב ישראל היו בשיעבוד ארבע מאות ושלשים שנה, ואם תכפיל חמש פעמים שמונים ושש יצא ארבע מאות ושלשים. והנה מלכתחילה היו ראויים להשתעבד במשך ארבע מאות ושלשים שנה, אולם מפני שצעקו להקדוש ברוך הוא והתפללו אליו, ריחם עליהם אב הרחמים, והוריד להם ארבע חלקים מתוך הארבע מאות ושלשים, ונשארו רק שמונים ושש שנים של שיעבוד קשה. וזהו שאומר ותעל שועתם אל "האלהים", שהרי שם "אלהים" שהוא מדת הדין, עולה בגימטריא פ"ו, ומלכתחילה היו צריכים להשתעבד חמש פעמים כמנין "אלהים", וזהו "ה-אלהים" ה' פעמים "אלהים", אולם "שוועתם" עלתה על ה' פעמים אלוקים, ומשום כך ויתר להם הקדוש ברוך הוא והיה השיעבוד הקשה במשך פ"ו שנים בלבד.

ועל פי זה יבואר דברי בני ישראל כאן בפסוק, כי טוב לנו עבוד את מצרים ממותנו במדבר, היינו שאמרו ישראל למשה, לא רק הימים הרגילים שהיינו במצרים, היו יותר טובים מהיותנו כאן במדבר, אלא אפילו ה-פ"ו השנים שבהם נשתעבדנו קשה, היו יותר טובים ממותנו במדבר, וזה שאמרו כי טוב "לנו", "לנו" בגימטריא פ"ו, שהם יותר טובים מאשר מותנו במדבר. (להתעדן באהבתך).

"כִּי אֲשֶׁר רָאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תִסִּיפוּ לְרָאֹתָם עוֹד עַד עוֹלָם" (יד, יג)

כיצד מצינו גדולי ישראל גרים במצרים

החיד"א בס' פתח עיניים (יומא לח.) בעוסקו באיסור הירידה לארץ מצרים, עמד לתת טעם על מה סמכו להקל באיסור זה, ובסיום דבריו כתב: ואני שמעתי משם רבנו האר"י זצ"ל, טעם נכון על דרך האמת, כי הנה נודע דגלויות ישראל הוא לברר ניצוצי הקדושה אשר בארץ ההיא. וכאשר ישבנו בגלות מצרים, בכח קושי השיעבוד וזכות משה רבנו ואהרן הכהן ודעימיהו, ואשר מסרנו נפשנו על קידוש ה' בלקיחת קרבן פסח והמילה ושחיטת הקרבן פסח, על ידי זה נתבררו כל ניצוצי הקדושה אשר במצרים, וזה שנאמר (לעיל יב, לו) "וינצלו את מצרים", ואמרו רבותינו ז"ל (ברכות ט:): עשאוה כמצודה שאין בה דגן, או כמצולה שאין בה דגים, כשפשט דבריהם הוא שרוקנו את מצרים מהכסף, ואולם על פי הסוד נדרש, שלא נשארו ניצוצי קדושה במצרים, ולכן אסרה התורה לרדת למצרים, כי לא נשאר מה לברר.

אמנם הן בעוון, אחר שנהרג גדליה בן אחיקם, לא שמעו בדבר ה', וחזרו למצרים שבי ירושלים, וגם עוד ב' פעמים שהלכו לשם, כמו שכתוב בירושלמי ובמכילתא, נענשו על ידי זה, והדבר גרם שחזרו ונפלו ניצוצות הקדושה במצרים, בעוונם אשר מרו את דברו יתברך. ועתה ישראל בני נביאים, הולכים ודלים ניצוצי הקדושה מארץ מצרים. והרי ארץ מצרים היא כשאר הארצות, ולכן מותר לגור בה. עד כאן דבריו.

עדות מהרב כדורי שחכם יהודה פתיה קנה את מחנה שנלך וחזר בו בגלל חלום

היות ואני גר בשכונה בסמוך ממש ל"מחנה שנלך", וכיום בונים שם בניינים חדשים, ושמעתי שמצאו שם מערות קברים חצובים באבן. רציתי לספר לכם מה שמעתי מפי המקובל האלהי מורנו ורבנו חסידא קדישא כמוה"ר יצחק כדורי זצוק"ל, שכאשר הם היו בבגדד, בא איזה מתווך, ומכר למורנו ורבנו רבי יהודה פתיה זצ"ל את כל חלקת השדה של "מחנה שנלך" הנ"ל, ומורנו ורבנו היה שמח מאד שקנה חלקה גדולה וטובה בארץ ישראל ובירושלים. אמנם לאחר מכן חכם יהודה פתיה חזר בו מן המכירה, כי אמר שחלם חלום על הקרקע הנ"ל, בו הראו לו מן השמים שמות הוי"ה עולים, ואין בהן ניצוצי קדושה, בכדי לברר אותם. ולכן אין מה לעשות בקרקע זו. כיון שכן, קנה קרקע אחרת תמורתה, והוא פלאי.

"ה' יִלְחֶם לָכֶם וְאַתֶּם תִּחְרְשׁוּן" (יד, יד)

מתי ילחם ומתי יחריש

אמרו רבותינו (ברכות יט:): ז"ל, כל מקום שיש חילול ה' אין חולקים כבוד לרב, והיינו שאם רואה אדם שיש חילול ה' חס ושלום, או שעוברים על התורה, אפי' אם רבו שם וכדו' אין חולקין כבוד לרב וצריך להוכיח ולדבר ולא ישתוק. ומנגד איתא בגמ' חולין (פט.) אמר רבי אילעא, אין העולם מתקיים אלא בשביל מי שבולם את עצמו בשעת

מריבה, שנאמר (איוב כו, ז) תולה ארץ על בלימה. ועל ידי שיסכול ולא ישיב למחרפו דבר, יזכה ליקח את חלק המצוות של חברו בגן עדן, כמו שאמרו רבותינו ז"ל, לעתיד בעת הדין וקבלת שכר בעולם הבא, בא אדם שהוא יודע בעצמו שמעולם לא עשה את זו המצוה, ונותנים לו שכרה, ושואל, הן מעולם הוא לא קיים מצוה זו? ומשיבים לו, על ידי שסבלת מחברך חרפתך ובזיונך, המצוה שהיתה לו, שלך היא. וכן פעמים יהיה כן בדבר עבירה, שיודע שמעולם לא עשה עבירה פלוני, ואומרים לו על ידי שביזית וחרפת את חברך, העבירה שהיתה למי שביזית ושתק, באה עליך, וכאילו אתה עברת עליה.

וא"כ זה שאומר הפסוק "ה" היינו אם זה במקום שקשור לה' ולתורתו אני "ילחם", צריך האדם להילחם ולדבר ולהוכיח. אבל אם זה קשור ל"ואתם" דהיינו שזה הענין נוגע לאדם עצמו ולכבודו אזי "תחרישון" ישתוק האדם ויבלום פיו בשעת המריבה.

מעלת השתיקה והמנעות מדיבורים בטלים

ומעתה בינו נא זאת, עד כמה צריך האדם לזהר שלא יפסיד את מצוותיו, וגם שלא יקבל עון ועונש על אחרים, ועל כן העיקר שיעשה עצמו כאילם, וימעט בדיבור ככל יכולתו, וכמו שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים לד, יד) נצור לשונך מרע. וכן אמר שלמה המלך ע"ה (משלי יז, כח), גם אויל מחריש חכם יחשב. ובאבות (פרק א' משנה י') אמרו, לא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה. וכן אמרו רז"ל בירושלמי (ברכות פ"ט ה"ה) כל פטפוטיא אסירין חוץ מפטפוטי תורה, שכל מה שירבה בהם, עושה נחת רוח לבוראו, ומקבל שכר, וניצול מיצר הרע, שהתורה היא איילת אהבים, ומבטלת כל מחשבות הזרות. והטעם לכך כמו שכ' השל"ה הק' (שער האותיות אות שי"ן שתיקה אות ו' וז'): ועל מוצא כ"ב האותיות נאמר (דברים כג, טו) 'ולא יראה ב"ך ערות דבר', ולא יהיה הדיבור לבטלה כי הוא ערוה, כי הם שתי בריתות, ברית הלשון וברית המעור מכוונות זה כנגד זה, וכמו שאין להוציא זרע לבטלה חס ושלוש, כן דיבור לבטלה הוא גם כן ערוה. וזהו 'אל תתן את פיך לחטיא את בשרך' (קהלת ה, ה), כי הדיבור מביא לחטא הבשר שהוא זרע לבטלה, וכמבואר בזה"ק (ח"א דף ח' ע"א) והובא בראשית חכמה בשער הקדושה (פרק י"א אות י"א, פרק י"ז אות צ"א).

וכן אמרו רבותינו ז"ל (מובא כמה פעמים בשמירת הלשון לח"ח בשם הגר"א שאמר בשם המדרש), שעל ידי שאדם חוסם פיו מלדבר דבר שאינו מוכרח וצריך לו, וגם ממעט בדבריו, יזכה לאור הגנוז שאין כל מלאך ובריה יכולה לשער. ועל ידי מדת השתיקה, יזכה להבין את חכמת התורה, ולכל המידות הטובות. ובספר יסוד ושורש העבודה כתב אין כל דבר בעולם לטהרת נפש כמו בלימת פיו משיחה בטלה.

וכתב הרב ראשית חכמה (שער הענוה פרק ג' ופרק ו'), שכמו שאדם עושה מנעול ומפתח לביתו, כך צריך שיחסום פיו בשני שפתיו, כאילו שומר מרגליות בתוך פיו, ואל יוציא דיבוריו לבטלה, אלא בתורה ותפלה ובמילי דשמיא. ע"ש באורך.

ובפרט אדם שיש לו זמן לעסוק בתורה ומבטלה, עתיד לתת על כך דין וחשבון, וכמו שאמרו רבותינו ז"ל (חגיגה ה: וכן בילקוט שמעוני ירמיה רמז רצ"ב) שלשה הקדוש ברוך הוא בוכה עליהם, ואחד מהם, על מי שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק. וכשם ששכרה עצום ונשגב, כך עונש ביטולה חמור.

ובפרט אם הוא נער ובחור, שיכול ללמוד בהרווחה, שיסוד התורה הוא בעת בחרותו שמופנה מכל טרדה, כמו שאמרו רבותינו ז"ל (שבת קנב). ינקותא כלילא דוורדא. [בחור הוא כנור של וורד, ואילו הזקן ממשיכה הגמרא, הוא כלילא דחילפא, היינו כעשב קמשונים], שהתורה שלמד בזמן הבחורות, נשאר לו לזכרון ולא תשכח. ואם שמר עצמו לקיים התורה והמצוות בעת שהוא עדיין צעיר לימים, בימי העליה, אז כל ימיו יהיו בשלווה והשקט, ויצרו יהיה כפוי תחתיו לאוהב לו. כיון שראשית ימיו קידש אותם במצוות, והתגבר עליו והפיל מעצותיו ארצה. ויזכנו השם יתברך, שנשמור מבחר ימינו בקיום תורתו ומצוותיו כרצונו, ולאקמא שכינתא מעפרא. אמן. (ילקוט המוסר ואבני השהם, בשלח כאן עמ' ק"ד).

"ה' ילחם לָכֶם וְאַתֶּם תַּחֲרִישוּן" (יד, יד)

הקב"ה שומר את עם ישראל בזכות שלא מדברים בבית הכנסת

שמעתי רמז נאה בזה הפסוק, "ה' ילחם לָכֶם", כלומר, על כל העבירות שעוברים ישראל חס ושלוש, "ה' ילחם לָכֶם", היינו שהוא נלחם בעבורכם, נגד שרי האומות המקטרגים עליכם בגלל העוונות שלכם, ובלבד ש"ואתם תחרישון", וזה בתנאי, שלא תדברו דיבורי חול בבית הכנסת או בלימוד, כי בעבור דבר זה, יש קטרוג גדול על ישראל, וכנגד עוון זה ה' לא יכול ללמד זכות על ישראל. כי ידוע ששרי האומות מקטרגים תמיד על ישראל, והנה על כל

העבירות שמקטרגים על ישראל, השם יתברך נלחם עמהם ומלמד זכות על ישראל [וראה בסמוך (יד, טו)], חוץ מהדיבור בבית הכנסת, או בשעת לימוד, שאינו יכול ללמד זכות, מהטעם, שכשרואים שרי האומות בישראל עון גזל וגניבה או עריות וכיוצא בזה, ועומדים ומקטרגים לפניו יתברך, הוא יתברך משיבם, הלא כל אומה ואומה עושה אלפים ורבבות מעבירות אלו, ועל מקצת מישראל שעשו כן, אתם באים ומקטרגים? הלא הם בטלים במיעוט. ועוד, שהרי אתם הגורמים להם למעשים אלו, כי הם לומדים מכם. אבל כשישראל מדברים בבית הכנסת ונוהגים קלות ראש, או בשעה שלומדים מפסיקים בדיבור או בשחוק וקלות ראש, בעוונותינו הרבים נותנים יד למקטרגים לקטרק בזקפת ראש וביד רמה, ואין יכולת בידו יתברך כביכול להשיבם ולומר להם שגם אתם עושים כן, לפי שהאומות עומדים בשתיקה ובמוסר גדול בבית תיפלתם (הובא בשם הרב חיד"א, ובס' שי למורא דף עט, ובס' קדושת בית הכנסת עמ' כ"א).

חומרת דיבור בבית הכנסת ובשעת הלימוד

ועל עוון זה כל החכמים והפוסקים הזהירו בספריהם הקדושים, גם בזוהר הקדוש החמיר בעון זה, ובכמה מקומות הוכיח על כך עד מאוד, ובפרט בפרשת תרומה (דף קל"א ע"ב) וזה לשונו: ומאן דמשתעי בבי כנישתא במילין דחול, ווי ליה דאחזי פירודא, ווי ליה דגרע מהימנותא, ווי ליה דלית ליה חולקא באלהא דישראל, דאחזי דהא לית ליה אלהא ולא אשתכח תמן, ולא דחיל מניה, ואנהיג קלנא בתיקונא עילאה דלעילא. עד כאן לשונו. [תרגום, המדבר בבית הכנסת בדברי חול, אוי לו שהראה פירוד, אוי לו שגרע את האמונה, אוי לו שאין לו חלק באלהי ישראל, שהראה שאין לו אלהים ואינו נמצא שם, ואינו ירא ממנו, ונהג בקלון בתיקון העליון שלמעלה]. וכן בעוד כמה מקומות בזוהר הקדוש מצינו שהחמיר אף יותר מזה. ועל כן כל בעל נפש, יזהר מאד מאד מעון זה, ויזהר מדבר אפילו שלא בשעת תפלה, ויוכיח לאחרים תמיד, כי זה עון פלילי בעוונות הרבים.

עוד מבואר בזוהר הקדוש שזה העון גורם להאריך את גלותנו, וכך כתוב שם (אחרי מות דף ע"ה ע"ב): תנא, על תלת מילין מתעכבין ישראל בגלותא, דעבדין קלנא בשכינתא וכו', עיין שם. [תרגום, על שלשה דברים מתעכבים ישראל בגלות, שעושים קלון בשכינה וכו'] ודברי הזוהר אמורים על שמדברים בבית הכנסת. על כן כל אחד יזהר בעצמו בדבר זה, וגם יוכיח לאחרים, ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב.

"מה תצעק אלי" (יד, טו)

האבות וי"ב השבטים על ים סוף

במדרש אגדה (כאן), אברהם יצחק ויעקב באו ועמדו לפני הקדוש ברוך הוא כשנגלה על הים, שנאמר (תהלים עח, יב) נגד אבותם עשה פלא בארץ מצרים. וכן שנים עשר שבטים באו ועמדו אחרי המרכבה. אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, עבדי ונאמני עמדו מקבריהם בתחינה על בניהם שהם בצרה, ואתה מרבה בתפילה! מה תצעק אלי?! דהיינו כבר הם עמדו בתפילה לפני ונענו, ולכך אין צורך אלא ליסוע.

"דבר אל בני ישראל ויסעו" (יד, טו)

ה' מסר את איוב ביד השטן שיהיה טרוד בו ולא יקטרק על ישראל

איתא במדרש (שמות רבה פרשה כ"א סי' ז') אמר רבי חמא ב"ר חנינא, בשעה שיצאו ישראל ממצרים, עמד סמא"ל המלאך לקטרק אותן. ור' חמא בר חנינא פירשה משום אביו, משל לרועה שהיה מעביר צאנו בנהר, בא זאב להתגרות בצאן, רועה שהיה בקי מה עשה? נטל תיש גדול ומסרו לו [להלחם בזאב], אמר יהא מתגשש בזה, עד שנעבור את הנהר, ואחר כך אני מביאו. כך בשעה שיצאו ישראל ממצרים, עמד (סמא"ל) המלאך לקטרק אותן, אמר לפני הקדוש ברוך הוא, רבוננו של עולם, עד עכשיו היו אלו עובדים עבודת כוכבים ואתה קורע להם את הים?! מה עשה הקדוש ברוך הוא, מסר לו איוב, שהיה מיועצי פרעה, דכתיב בו (איוב א, ח) איש תם וישר, אמר לו הנו בידך. אמר הקדוש ברוך הוא, עד שהוא מתעסק עם איוב, ישראל עולים לים ויורדים, ואחר כך אציל את איוב. והוא שאמר איוב (איוב טז, יב) שליו הייתי ויפרפרני. אמר איוב, שליו הייתי בעולם, ויפרפרני, ואחז בערפי ויפצפצני, כדי לעשות אותי לעמו למטרה. שנאמר (המשך הפסוק שם) יקימני לו למטרה. וכתוב (איוב טז, יא) יסגירני אל אל עויל, מסרני ביד השטן. וכדי שלא יצאו ישראל רשעים בדין, לכך הרטה אותי בידו, הוי (המשך הפסוק), ועל ידי רשעים ירטני. באותה שעה אמר הקדוש ברוך הוא למשה, משה הרי מסרתי איוב לשטן, מה בידך לעשות, "דבר אל בני ישראל ויסעו". עד כאן לשונו.

ויש לרמוז זאת בפסוקנו אל בני ישראל ויסעו, ראשי תיבות "איוב", רמז ה' יתברך למשה, שמסר את איוב ביד השטן עד שיעברו ישראל.

"וַאֲתָהּ הָרַם אֶת מִטְּךָ וְנָטָה אֶת יָדְךָ עַל הַיָּם וּבִקְעָהוּ" (יד, טז)

כיוון שסירב הים להיבקע הכהו משה, כעבד המסרב לרבו

בתרגום יונתן (כאן) ובאבות דר' נתן (פל"ג ד"ה בשעה שעמדו) מבארים את הפסוק כפשטו, שמושה הכה את הים במטהו, וביתר הרחבה מבואר במדרש ויושע (באוצר המדרשים עמ' 148, וראה גם בילקוט שמעוני תהלים פרק ק"ד), שמושה הלך אל הים ואמר לו שהקדוש ברוך הוא ציוה שתבקע, והים השיב שאינו צריך להיבקע. הלך משה והשיב דברי הים אל הקדוש ברוך הוא. אמר לו הקדוש ברוך הוא, עבד המסרב ברבו מה עושין לו? אמר משה מלקין אותו במטה. אמר לו הקדוש ברוך הוא, אף אתה "הרם את מטך ונטה את ידך על הים ובקעהו", מיד (להלן יד, כא) "ויט משה את ידו על הים ובקעהו".

"וַאֲתָהּ הָרַם אֶת מִטְּךָ וְנָטָה אֶת יָדְךָ עַל הַיָּם וּבִקְעָהוּ" (יד, טז)

למי נעשה נס מעל הטבע

בעל הטורים (כאן) כתב "ובקעהו", בזכות (בראשית כב, ג) ויבקע עצי עולה, ובזכות (שמות לח, כו) בקע לגולגולת, נבקע הים. עד כאן. פירש הגאון רבי דוד יונגרייזי זכר צדיק לברכה בספרו אור דוד (ריש וישלח) כי משמים עושים נס גמור שמתבטל טבע העולם, דוקא למי שמבטל טבעו ועצמותו להשם יתברך. וזו כוונת המדרש (שוחר טוב מזמור קט"ו) הים ראה וינס, ראה ארונו של יוסף. עד כאן. דהיינו קריעת ים סוף נעשתה בזכות יוסף, וזאת מפני שיוסף עמד בנסיון אשת פוטיפר, שמלבד הנסיון של כבישת היצר, היה נסיון שהיא טענה שראתה שעתידה להוליד בנים ממנו, ויוסף לא התחשב בזה כלל, ולא ויתר ללכת בדרך התורה, לכן גם הים נתגבר על טבעו ואף ה' שינה את הטבע ונתבקע הים עברו.

וזה שאומר בעל הטורים על שני הדברים, שבזכות ויבקע עצי עולה ובזכות בקע לגולגולת, שהם שני הפכים, כי בקע לגולגולת היא מחצית השקל הרומזת על אחדות ואהבת ישראל, שמצוה זו מתקיימת על ידי כל ישראל וכל אחד מישראל נותן רק מחצית להורות שאין מצוותו שלימה והיא רק "חצי" עד שיתנו כל ישראל, ואף שמצוה זו מורה להיות באהבה לחברו, אך אהבה זו תיבטל בפני אהבת הבורא, ואפילו יהיה אכזרי על בניו כדי לעשות רצון הבורא, וכאשר נהג אברהם עם בנו בעקידה, אף שהיה איש החסד, וכיון שאברהם נהג נגד הטבע, על כן בזכותו נבקע הים.

"וַיִּסַּע מִלֶּאךָ הָאֱלֹהִים", "וַיָּבֵא בֵּין מַחְנֵה מִצְרַיִם", "וַיִּיט מִשָּׁה אֶת יָדוֹ" (יד, יט-כא)

ע"ב שמות ובכוחם נבקע הים

אלו הפסוקים, בכל אחד יש בו שבעים ושתים אותיות, ובתוכם שבעים ושתים שמות, ובהם אתה מוצא את השם המפורש, כך: תקח את האות הראשונה מן הפסוק הראשון, ואת האות האחרונה מן הפסוק האמצעי, ואת האות הראשונה מן הפסוק האחרון. יעלו בידך, האות ו' מן ויסע, והאות ה' מסוף הפסוק האמצעי שמסתיים בתיבה "הלילה", והאות ו' מן תחילת הפסוק השלישי "ויט", והוא שם אחד מע"ב שמות.

וכן אם תקח את שאר האותיות על זה הסדר, מן הפסוקים הנזכרים יצא השם: וה"ו ול"י סי"ט על"ם וכו', כמפורש בזוהר הקדוש (פרשת בשלח ח"ב דף נ"ב ע"א). ובכח שם זה, קרע משה רבינו ע"ה את ים סוף, ונרמז הדבר בפסוק (שמות יד, לא) וירא ישראל את היד הגדולה, "היד הגדולה" בגימטריא ע"ב, וכן נרמז בפסוק סוס ורכבו רמה בים עזי וזמרת, וראשי תיבות בים עזי הם ע"ב, וכן עוד כמה פעמים נרמז שם ע"ב בפרשה זו.

"וְלֹא קָרַב זֶה אֶל זֶה כָּל הַלַּיְלָה" (יד, כ)

מדוע ביקשו מלאכי השרת לומר שירה באותה שעה

איתא במדרש (שמות רבה פרשה כ"ג סי' ז') ובדומה במסכת מגילה (י:), בקשו מלאכי השרת לומר שירה. אמר הקדוש ברוך הוא, מעשה ידי טובעין בים, ואתם אומרים שירה? וזהו שנאמר, ולא קרב זה אל זה כל הלילה. עד כאן. פירוש, המלאכים תמיד שרים לקדוש ברוך הוא, שנאמר (ישעיהו ו, ג) "וקרא זה אל זה ואמר", וכאן שכתוב בפסוק ולא קרב "זה אל זה" כל הלילה, נרמזה תשובת הקדוש ברוך הוא למלאכים, שעתה לא יקרבו זה אל זה כדרכם, ולא יאמרו שירה.

ובספר חנוכת התורה (השל, בשלח סי' ע"א) הקשה, הרי המצרים טבעו לפנות בוקר בסמוך ליום, ולא בלילה, ואילו כאן במדרש משמע שטבעו בלילה? ועוד הקשה, הרי כתוב (משלי יא, י) באבוד רשעים רנה, ומדוע אם כן ריחם

הקדוש ברוך הוא על המצרים? וישוב את הדברים, על פי דברי הגמרא במסכת סנהדרין (צה:), שכשבא סנחריב והקיף את ירושלים להחריבה, בא עם מאה שמונים וחמש אלף ראשי גייסות וחיילות אין מספר. ומלאך גבריאל ירד ואמר שירה, וצבא סנחריב בשומעם את השירה, מרוב העונג שהיה להם, פרחו נשמתם, ונעשו פגרים מתים.

ואם כן זו כוונת המדרש והגמרא, אמרו המלאכים לקדוש ברוך הוא, רבוננו של עולם, מדוע צריך להטביע את המצרים בים, הרי אפשר לעשות זאת על ידי שנאמר שירה, ובשומעם זאת תפרח נשמתם. אמר להם הקדוש ברוך הוא "מעשה ידי טובעין בים", "מעשה ידי" הם הבנים שלי, עם ישראל, וכשהיו במצרים, המצריים הטביעו אותם בים, ככתוב (שמות א, כב) כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו, "ואתם אומרים" שנהרגם ע"י "שירה", וכי לרשעים כאלו שכה הרעו מגיע להם למות על ידי שירה, הן יש לדונם במידה כנגד מידה, שכשם שהם הטביעו את בני, אף להם מגיע לטבוע בים סוף.

"וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הַיָּם וַיּוֹלֶךְ ה' אֶת הַיָּם בְּרוּחַ קְדָיִם עֶזָּה כָּל הַלַּיְלָה וַיִּשָּׂם אֶת הַיָּם לְחָרְבָה וַיִּבְקְעוּ הַקָּיִים" (יד, כא)

הקדמה לקריעת ים סוף

הניסים והנפלאות שנעשו בקריעת ים סוף

הנה ידוע מה שאמרו חז"ל שבשעה שעם ישראל היו מהלכים במדבר היו מוקפים בניסים, וכך אמרו (ספרי זוטא פרק י" פסוק ל"ג, ובמכילתא מס' דויהי סי' ד') שכאשר שיישראל יצאו ממצרים, הקיפם הקדוש ברוך הוא בשבעה ענני כבוד שסובבו אותם מד' רוחות. ענן אחד הגן עליהם מלמעלה מגשם ומחמה. ואחד תחתיהם להגן מקוצין וברקנין ומנחשים ועקרבים המצויים במדבר. וענן אחד היה הולך לפניהם, ומיישר את ההרים והגבעות וכו'. וכן בלילה הלך לפניהם עמוד אש להאיר להם, ולא היה שום הבדל בין יום ללילה, מחמת עמוד האש שהאיר להם. וכל הדרך היו המצרים יורים חצים ובליסטראות בבני ישראל, ולא פגע בהם דבר, כי היו העננים מקבלים אותם ומגינים על בני ישראל. וכן עוד ניסים רבים היו עמהם, ועל כן עצם זה שפרעה רדף אחריהם היה דבר ניסי ולא טבעי, כי מי כסיל הרואה עם המונהג בפועל בניסים גלויים, וירצה להלחם בהם ולנסות להרע להם. קל וחומר פרעה ועמו שכבר קיבלו מכות גדולות, ובפרט מכת בכורות, עד שפרעה עצמו קם באמצע הלילה ואמר (שמות יב, לא) קומו צאו מתוך עמי. הן מטבע הדברים כיון שכה פחדו מהבורא, שלא ירדפו יותר אחרי בני ישראל. אבל הקדוש ברוך הוא שם בלבם שיגעון שירדפו אחרי בני ישראל, כדי שיבואו לים סוף ויטבעו בים.

כיצד נקרע הים

אמרו חז"ל (ילקוט מעם לועז בשלח עמ' ש"ל ממדרש שוחר טוב סי' ה"י, ש"כ), שבשעה שנכנסו ישראל לתוך הים והגיעו המים עד נחיריהם, באותה שעה עשה הקדוש ברוך הוא נס. ובתחילה קפאו המים ונתייבשו בכוחו של הקדוש ברוך הוא, על ידי רוח חזקה ויבשה. ואחר כך נבקעו המים לשני חלקים כעץ שנבקע לשנים. וזה שאמר הכתוב (שמות יד, כא) "ויבקעו המים", שנבקעו כעץ כמו (בראשית כב, ג) ויבקע עצי עולה.

כל מימות שבעולם נחלקו ליי"ב חלקים אפי' שבכוסות ובבקבוקים

וידוע מה שאמרו חז"ל (שמות רבה כא, ו) שכל מימות שבעולם נבקעו באותו יום, וזה מה שאמר הכתוב (שמות יד, כא) "ויבקעו המים", ולא נאמר ויבקע הים, לומר לך, שכל מימות שבעולם נבקעו, כל הנהרות, הבורות, ואפילו מים שהיו בתוך כוס או בבקבוק, נבקעו ליי"ב חלקים. וכן המים שמעל לרקיע ומים שבתהום, נבקעו ליי"ב חלקים, ונכנס פחד גדול בכלם, וזה שאמר הכתוב (שמות טו, טו) אז נבהלו אלופי אדום, חיל אחז יושבי פלשת (מעם לועז שם עמ' ש"לא בשם המכילתא ושוחר טוב).

כל שבט עבר בשביל המיוחד לו

וכיצד נחלקו המים (שם עמ' ש"ב משמות רבה ומכילתא ומפרקי דרבי אליעזר פרק מ"ב), הנה המים נחלקו ליי"ב חלקים, ונעשו ליי"ב שבילים גדולים ורחבים בתוך הים, כך שלכל שבט ושבט היתה דרך מיוחדת לעבור בה. וזה שאמר הכתוב (תהלים קלו, יג) לגוזר ים סוף לגזרים, הנה שלגזרים רבים נגזר. גם (שם, בשם רבנו בחיי) לא נפתח הים בבת אחת, אלא כפי מה שהיו נכנסים, כך היה נבקע ונחלק הים. וכל זה כדי שבני ישראל ישימו עיניהם ולבם לאביהם שבשמים, ויזכרו רחמיו וחסדיו.

למה הים לא נבקע ליי"ג גזרים

המהר"מ אלשיך (תהלים קלו, ג) הקשה, מה הטעם שנחלק הים ליי"ב גזרים, והיה די שיבקע לדרך אחת, ויעברו בו כל השבטים ביחד? ועוד, אם כבר נבקע ליי"ב גזרים, למה לא נבקע ליי"ג גזרים, גם עבור שבט מנשה ואפרים שנחשבים לשנים?

ותירץ, הנה ידוע (סנהדרין קג:) שמיכה היה משבט אפרים ולקח עמו פסל והיה עובר בים בין כולם, כדי שיעבדו עבודה זרה, ואם היה נחלק הים לקרע אחד, היו קטני אמנה יכולים ללכת שולל אחרי פסלו של מיכה, והיו אומרים שפסלו של מיכה קרע את הים, לכבוד עצמו ומאמיניו. ואגב כך זכו גם שאר ישראל לעבור בתוך הים. ברם עתה שנחלק הים ליי"ב שבילים, הדבר מכריח, שמי שקרע את י"א השבילים במקומות שלא היה שם פסלו של מיכה, הוא גם זה שקרע את החלק שבו היה פסל מיכה, שהיה בשבט אפרים.

ואמנם מן הראוי שחלק של שבט אפרים לא יקרע, בעבור פסלו של מיכה שהיה משבטם. אלא שבזכות שבט מנשה, קרע ה' יתברך גם את חלקו של שבט אפרים, ולכן ייחד הקדוש ברוך הוא את הקרע של מנשה ואפרים לקרע אחד, כדי שבזכות שבט מנשה, יעברו גם שבט אפרים, ולכך היו יי"ב שבילים ולא י"ג.

קריעת ים סוף בצורת קשת

הרמב"ם בפירוש המשניות (אבות פרק ה' משנה ג') כותב, שים סוף נגזר ליי"ב גזרים בצורת קשת עגולה. והיינו שבני ישראל לא עברו את הים מעבר לעבר, לרחבו, אלא עברו בצורת קשת, כלומר שמאותו צד שנכנסו לים סוף משם יצאו. כיון שכל הכוונה בבקיעת ים סוף היתה שהמצריים ירדפו אחרי בני ישראל בתוך הים, ויטבעו בו, ועל ידי כן ניצלו ישראל, ולא כדי להעבירם לארץ ישראל. וכן כתבו התוס' (ערכין טו.) עיין שם.

עד היום ניכר המקום בו נקרע ים סוף

הגאון המקובל רבי אליעזר נחמן פואה, תלמיד הרמ"ע מפאנו זצ"ל בחידושו על הגדה של פסח (על התיבות, אילו קרע לנו את הים) מביא דבר פלא, שהמקום שנקרע ים סוף לבני ישראל, עדיין הוא ניכר עד היום.

ועמנו בישיבה ישנו אחד מהלומדים דף היומי וזוהר יומי, שבא בקביעות, והוא ירא שמים גדול, ושמו רבי אברהם שבתאי הי"ו, ובעבר היה עובד באילת ליד ים סוף, והיו הולכים הוא וחבריו בשביעי של פסח לאמר שירת הים על ים סוף. וכה סיפר, שהיו רואים יי"ב קרעים בים. וחקרתי אותו, אולי הוא דמיון? ואמר, אין זה דמיון, כי כזאת ממש ראינו בעינינו, ובכל שביעי של פסח בחצות לילה, רואים ממש שקריעת ים סוף נעשית בצורת חצי עיגול. עד כאן דבריו, והוא פלאי.

נעשו המים כאוהל והאדמה פסיפס והכתלים אבני ספיר

לאחר שנבקע הים, נעשו המים כמין אוהל, ובני ישראל בתוכו (ילקוט מעם לועז בשלח עמ' של"ג ממכילתא והרמב"ם הנ"ל), באופן שהמים היו מלמעלה ומלמטה, וזה מה שאמר הכתוב (שמות יד, טז) ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה, לא נאמר בים, אלא בתוך הים, מפני שהמים הקיפום מכל הצדדים והם בתווך.

עוד נס אירע שם שקרקעית הים נתייבשה כארץ מוצקה ויבשה. שהרי בתחילה (שם עמ' של"ד מילקוט שיר השירים ושמות רבה פכ"ד) היו הקרעים מלאים בוץ, והיו כמה רשעים מעם ישראל שהחלו להתלונן, במצרים היינו בוססים בטיט, וכאן אנו גם כן בוססים בטיט. וביקש הים להטביעם על תלונותם. ועמד משה בתפילה, וציוה הקדוש ברוך הוא ונתייבשה קרקעית הים, כאילו היתה יבשה ומוצקה מעולם. ונעשתה קרקעית הים פסיפס (ממכילתא והרמב"ם אבות פ"ה) כמו בתי מלכים המרוצפים אבני שיש. והכתלים שבין דרך לדרך היו כמו אבני ספיר, ויהלומים זכים מאוד, וכל שבט היה הולך בדרך המיוחדת לו, והיו רואים זה את זה, כי עמוד האש היה מאיר, ואורו היה משתקף באותם כתלים, והיה דומה כאילו נמצאים בתוך חדרים מלאים אורה.

זימן להם מיני אילנות ומעיינות, ולמרות הפחד לא הפילה אשה

עוד אמרו במדרש (שם עמוד של"ה משמות רבה פרשה כא סי' י) שבשעה שבני ישראל עברו את הים עם תינוקותיהם, היו התינוקות בוכים כדרכם ברצונם לאכול, באותו זמן זימן להם הקדוש ברוך הוא כל מיני אילנות טעונים פירות בתוך הים, והיתה האם מושיטה ידה וקוטפת מהעץ תפוח או רמון ונותנת לבנה, וזה שאמר הכתוב (תהלים קו, ט) ויוליכם בתהומות כמדבר, רצונו לומר, כמו שבמדבר היה להם מן המוכן בכל יום, כך בתהומות הים לא חסר להם

דבר. וכן הבהמות שהיו עמם היו אוכלות ירקות שזימן להם הקדוש ברוך הוא בתוך הים. וכמו שנאמר בפסוק (יד, כט) "והמים להם חומה" דתיבת "חמה" עולה בגימטריא כמנין "גן", מפני שנעשה להם הים "גנות" ופרדסים. כמו כן, כידוע שמי הים מלוחים ואינם ראויים לשתיה, וכשהיו בני ישראל רוצים לשתות מים, היו נוקבים בידיהם מאותם הקירות שנצבו כמו נד, והיו יוצאים להם זרמי מים מתוקים. (מספר סדר היום)

עוד כתב הרמב"ם (אבות פ"ה) שבשעה שגמרו לשתות מאותם מים שבקיר, נשאר המים תלויים ועומדים, ולא ירדו לארץ כטבעם.

ובספר צרור המור (כאן) כתב, שדרך אשה מעוברת לחשוש מהפלה כשיש רעש חזק, או כשמפחדת פחד גדול, וביציאת מצרים היו המצרים יורים חצים ובליסטראות, והיה הים סוער וגועש, ורוח חזקה מאוד היתה מרחפת כדי להעמיד את מי הים כקיר, והיה חשש גדול שמא הנשים יפילו, אבל נעשה להם נס, ושום אשה לא הפילה פרי בטנה, וכולם יצאו לאויר העולם בלי נזק, וזה שאמר הכתוב (תהלים סח, כז) במקהלות ברכו אלהים ה' "ממקור ישראל".

הלכו על גבי קרח כדי שיהיה מישור לעם ישראל

וכתב בספר אמרי נועם (כאן) והנה ידוע שהים בתחילתו יבשה והוא הולך ומעמיק, וכדי שישראל לא יצטרכו לרדת ולעלות, וילכו במישור לכל אורך הדרך, מה עשה הקדוש ברוך הוא, כשנכנסו לים כשהמים אינם עמוקים כל כך, נבקעו המים והלכו לצדדים, וכשהתחיל הים להעמיק, קפאו המים במקומם בתוך הים, ונעשו כגושי קרח קפואים, והיו בני ישראל מהלכים עליהם, כדרך שמהלכים על גבי נהר שקפא, ונמצא שהכל נעשה למישור אחד גדול, ולא הוצרכו לעלות או לרדת. וזה שאמר הכתוב (שמות טו, ח) קפאו תהומות בלב ים דייקא, שרק המים שבלב ים קפאו במקומם, ואילו המים שבתחילה ובסוף, נבקעו לחלוטין והלכו לצדדים.

וזמזמן שנכנסו לים עד שיצאו היה משך לילה אחד, למרות שהיה מספרם גדול מאוד, והיו בתוכם זקנים וחלויים, בכל זאת עברו כולם את הים בלילה אחד. (ממדרש שוחר טוב ושמות רבה פרק כ"ב, הובא בילקוט מעם לועז, עמ' של"ו).

והפסוק אומר (שמות טו, ח) נצבו כמו נד נוזלים. היינו שמי הים נצבו כשני הרים גדולים בגובה רב, כדי שייראו למרחוק, וראו אותם כל אומות העולם מד' רוחות. ועל ידי הרוח החזקה שנשבה בים, החזיקו המים מעמד ולא נפלו למטה, ומזה נבהלו כל המלכים, ונמוגו כל יושבי כנען. (מדרש שוחר טוב סי' קי"ד וברלב"ג).

והנה ידוע, כי הנס של קריעת ים סוף היה בליל שביעי של פסח, ובאותו הלילה נשתנה סדר עמוד הענן, כי בכל הימים היה עמוד הענן הולך לפניו ובערב היה סר ממקומו, ובמקומו היה בא עמוד האש כדי להאיר להם. אך בלילה זה לא סר עמוד הענן לגמרי, אלא התיצב מאחריהם, והיה חוצץ בין המצרים לישראל. וכן עמוד האש לא הלך לפני בני ישראל כבכל הלילות, אלא עמד מאחריהם והאיר להם אף על פי שעמד מאחריהם, כי עמוד הענן שעמד אחרי עמוד האש, היה גורם להחזרת האור. וכך היה לבני ישראל אור גדול, ולמצרים היה חושך, כי עמוד הענן היה חוצץ בינם לבין עמוד האש. ולכך היו המצרים רודפים אחרי בני ישראל, כי חשבו שבני ישראל הולכים על שפת הים, ואיבדו את חוש השמיעה, ולא שמעו קול הים בהמון גליו, אף על פי שהיתה סערה גדולה, וזה גרם להם שיכנסו לים. וכשהאיר הבוקר, שלח הקדוש ברוך הוא את עמוד האש והאיר לעולם, וראו המצרים את עצמם בתוך הים, וחשכו עיניהם. (ובילקוט מעם לועז ריש עמ' של"ח כתב כן ביתר ביאור).

הקרקע השתנתה לטיט רותח ולקפאון, וכל מצרי קיבל עונש אחר לפי חטאיו

וכבר כתבנו למעלה, שכיון שנכנסו ישראל לים, נתייבשה קרקעית הים, כדי שלא יצטרכו לילך בבוץ, וכשנכנסו המצרים לים ירד עמוד הענן לים, והפך את המצולה לטיט עבה, וטבעו המצרים בטיט. וזה היה כנגד מה שכפו על ישראל לעבוד בחומר בטיט ובלבנים (ממכילתא מסכתא דשירה ד' ותנחומא). ועמוד האש ירד והרתיח את הטיט, עד שפרסות הסוסים נשמטו מרגליהם מחום הטיט (מדרש תנחומא). והמצריים גם כן נכוו מחום הטיט. (שם עמ' של"ט ממכילתא והרמב"ם אבות פ"ה) ואף על פי שכתבנו שהמצולה נעשתה לטיט, מכל מקום כשנפלו המצרים, נעשית הקרקע מוצקה ושבירה ראשיהם.

וכן המים שנערמו למעלה מימינם ושמאלם, נתקשו וקפאו והיו נופלים על ראשיהם ומשברים אותם. וזה שאמר הכתוב (תהלים עד, יג) שברת ראשי תנינים על המים, היינו שהמים הקפואים שברו את ראשי המצרים. והמצרים נחלקו לג' כתות הרשעים הגמורים, צפו כמו קש, והמים טלטלו אותם מלמטה למעלה, והבינונים, ירדו במצולות כמו אבן, והפחות רשעים, צללו כעופרת במים ולא סבלו הרבה. (שם ממילי דאבות ובמכילתא מסכתא דשירה ה')

מן השמים הומטרו אבנים וגחלי אש, והרוח שהקפיאה את המים המיסה אותם בבת אחת להטביעם עוד אמרו שמן השמים הומטרו על המצרים אבנים וגחלים של אש וברד, כנגד מה שהמטירו המצרים על ישראל חצים וחניתות ובליסטראות. וקולו של הים היה חזק כל כך בשעה שנבקע, עד שנשמע מסוף העולם ועד סופו בגלל הסערה הגדולה, וזה מה שאמר הכתוב (שמות טו, יד) חיל אחו יושבי פלשת. (ממדרש מכילתא, ומדרש חזית עה"פ לסוסתי וברא"ם)

והנה כתבו הראשונים (רבנו בחיי רלב"ג וראב"ע) שהרוח שנשבה בים סוף, עשתה שתי פעולות הפוכות, מצד אחד העמידה הרוח את המים כמו נד, כדי שישאל יעברו בתוך הים, וכשעבר חלק מסוים מעם ישראל ועדיין לא יצאו כולם מהים, כבר נכנסו המצרים בתוכו, ואותה רוח שהקפיאה את המים ויבשה אותם, נהפכה לרוח חמה שהפשירה את המים, כדי שהמים ישובו ויטביעו את המצרים. נמצא שלגבי ישראל הרוח ציננה והקפיאה את המים, ולגבי המצרים המיסה הרוח את המים, והטביעה את המצרים. זאת ועוד כתב בס' צידה לדרך (שם) לא נמסו המים מעט מעט כדרכם, אלא בבת אחת, ולא יכל אף מצרי להנצל מטביעה, ומי שרצה לברוח ולהנצל, היו המים נסים לקראתו ורודפים אחריו וסוחבים אותו לתוך הים להטביעו.

בנ"י הורמו באויר עד שיצאו ליבשה, וי"א שחלק מהים עמד וחלק נשפך על המצרים

ונחלקו (בשמות רבה פכ"ב ושוחר טוב סי' ת"י) רבי יוחנן וריש לקיש כיצד ניצולו בני ישראל, שלדעת ריש לקיש בתחילה נסוגו המים, ובשעה שכל המצרים ובני ישראל היו בתוך הים, חזרו המים לאיתנם וסגרו את הים מד' רוחותיו, ונשארו כולם באמצע. וסיבב הקדוש ברוך הוא שבני ישראל הורמו והיו תלויים באויר ומרחפים עד שיצאו ליבשה, וזה שאמר הכתוב (שמואל ב, כב, יז) ישלח ממרום יקחני ימשני ממים רבים. ורבי יוחנן אומר, כי רק אחרי שיצא הישראלי האחרון מן הים, ואחרי שנכנס המצרי האחרון לתוך הים, חזרו המים לאיתנם וטיבעו את המצרים. ויש אומרים (לב אהרן דף ע"ט) שהנס היה באופן אחר, שבשעה שהמצרים ובני ישראל היו בתוך הים, המים שלצד המצרים חזרו והטביעו, והמים שהיו לצד ישראל, נשארו תלויים ועומדים בגובה, וזה נס גדול עד מאוד, שחלק מהים היה כמו נד וחלק נוזלי.

ה' ניער את המצרים כעירבוב קדירה

עוד אמרו במדרש (מדרש חזית עה"פ לסוסתי, והובא בילקוט מעם לועז, בשלח עמ' שמ"ב), נאמר (שמות יד, כז) וינער ה' את מצרים בתוך הים, כאדם המנער ומערבב קדירה, שאת שנמצא למעלה יורד למטה, וההיפך, כן היו המים מטילים את המצרי וסוסו למעלה באויר, והיו נהפכים הסוס למעלה ורוכבו למטה, וכך נפלו לים. והיו הסוסים קשורים ודבוקים לרוכב, והמים היו מטילים את המצרים עם הסוסים למעלה ולמטה כמה פעמים. ורצה המלאך גבריאל להטביעם בתחילת הלילה, אמר לו הקדוש ברוך הוא המתן עד אור הבוקר, בזכות אברהם שהשכים בבוקר. והיו שם שני מכשפים גדולים ממצרים, יוחני וממרא, ובכשפיהם תלו את עצמם באויר, אמר הקדוש ברוך הוא למיכאל, עשה בהם דין, מיד אחזם בשערות ראשם והשליכם לתהומות. (ילקוט ותנחומא ומכילתא מסכתא דשירה ב')

עוד אמרו במדרש (תנחומא כאן, ילקוט מעם לועז, עמ' שמ"ג) נאמר (שמות טו, ה) תהומות יכסימו, היינו שעלה תהום שלמטה עד תהום שלמעלה, ונתחברו המים של שני התהומות, ושטפו את המצרים ופיצצו את בשרם. כמו שיראה הרואה במקומות שנלחמים שני זרמי מים בים, שהוא מקום סכנה גדולה. וכן אמרו (מדרש תנחומא ומילי דאבות) ששטף המים היה חזק כל כך, עד שהטיל אותם עד השמים והורידם לתהומות. וישנם (המהר"ם אלשיך) שלשה מקומות בים, האחד אינו עמוק כל כך, ונקרא "ים סוף", והשני נקרא "מצולות" שהוא בעומק, והשלישי נקרא "תהומות" והוא העמוק מכולם. רצה הקדוש ברוך הוא להענישם ולהתישם, ולכן אחר שטבעו בים, הורידם למצולות, ומשם לתהומות, ונפתח התהום ובלע את רובם, וזה שאמר הכתוב (שמות טו, יב) תבלעמו ארץ.

כל ארץ מצרים התרוממה ונענשו בה אנשיה

ואמרו במדרש (שמות רבה, וי"פ"ת דף קי"ח) שהקדוש ברוך הוא ציוה שארץ מצרים תתרומם כלפי מעלה, כדי שהמצרים שנשארו במצרים, יראו במפלת מצרים. גם המצרים במצרים נענשו בדומה לאלו שבים, שיצא הים מגבולו והגיע עד מצרים, כדי להטביע את בני ביתם של המצרים שהיו שם. (כן מובא בפיוט לפסח).

גופות המצרים נפלטו חיים ליד ישראל, ונקמו בהם בהיותם חיים

ובגמרא (פסחים קיח, ערכין טו.) אמרו שהיו בישראל מחוסרי אמנה שהיו אומרים מה תועלת בקריעת ים סוף, כשם שאנו יצאנו מהים, כך יצאו המצרים מצד שני. אמר הקדוש ברוך הוא לשרו של ים, פלוט גופות המצרים

ליבשה. אמר לפניו, רבוננו של עולם עבד שניתנה לו מתנה על ידי רבו [היינו שהים קיבל במתנה מה' את גופותיהם של המצרים] לוקחה בחזרה? אמר לו הקדוש ברוך הוא לשרו של ים, פעם אחרת אתן לך, וזה יהיה במלחמת סיסרא. אמר השר, כלום עבד תובע מרבו, וכיצד אתבע ממך בעתיד? אמר לו הקדוש ברוך הוא, נהר קישון יהיה ערב, ומידו תקבל, בלי לתבוע ממני, מיד פלט הים את גופותיהם של המצרים ליבשה, וזה שאמר הכתוב (שמות יד, ל) וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים, היינו שראו גופותיהם נפלטים לשפת הים.

אמנם במדרש איתא, דבשעה שנפלטו המצרים ליבשה, לא היו מתים לגמרי אלא היו מעולפים, והיתה בהם קצת רוח. ולמרות שאין דרך הים לפלוט חיים, מכל מקום סיבב הקדוש ברוך הוא שלא ימותו לגמרי, כדי שיראו המצרים שכל בני ישראל ניצלו מן הים. והמצרים לא יכלו לזוז ממקומם, ולכן יכלו בני ישראל לנקום מהמצרים.

עוד אמרו חז"ל (ילקוט כאן ושוחר טוב סי' כ"ב) שכל אחד מבני ישראל לקח כלבו, והיה הולך למצרי ואומר לכלבו, לך אכול את היד הזאת שהיכתה אותי, אכול את המעיים האלו ואת הלב האכזר הזה שלא רחמו עלי... וכל זה עבור שהנוגשים היו מכים את שוטרי בני ישראל על לבנה אחת שהיתה חסירה ממכסת הלבנים. ולכן בא היהודי שמכיר את נוגשו, כשהוא עדיין חי, ונפרע ממנו.

והנה במדרש (פרקי דר"א פמ"ב) אמרו שהיה ישראל אומר לחברו, הנה פלוני שהיה רודה בך, והנה פלוני שהיה רודה בי, ולקחו את השוט והיו מכים את הנוגשים על פניהם, וכך נקמו בני ישראל מהמצרים. וגם ראו את שרו של מצרים מת על שפת הים, כמו שכתוב (שמות יד, ל) וירא ישראל את מצרים "מת" על שפת הים, נאמר "מת" בלשון יחיד היינו שרו של מצרים. (מהר"ם אלשיך)

גם מאומות העולם באו נגד ישראל והים הבדילם וטבעו רק המצרים

ובזוה"ק (עי' זוה"ק בשלח דף מ"ז ע"ב) אמרו שפרעה הרשע לקח גם מאומות העולם לרדוף אחרי ישראל, וכולם נכנסו לתוך הים עם המצרים, ואף על פי כן כשהמים חזרו על המצרים, לא נגעו בשאר אומות לרעה רק במצרים. וזה שאמר הכתוב (שמות יד, כח) לא נשאר "בהם" עד אחד, "בהם" דווקא לא נשאר, דהיינו במצרים, אבל לשאר אומות לא הגיע נזק. וזה נס גדול שמי הים הכירו מי מצרי, ומי משאר אומות, ולא נגעו בו לרעה.

פרעה עשה תשובה בתוך הים ולכן ניצל

והנה פרעה ניצל מן הנחשול הזה ויצא בחיים, ואף שהלך בראש צבאו, ואם כן הים פגע בו בראשונה, מכל מקום יצא חי. וזאת עשה ה' כדי שיוכל לספר גדולת השם יתברך, ויהיה בכך מעלה יתרה, שזה שרדה בבני ישראל ומרד בהשם יתברך כמה וכמה פעמים, עכשיו יבוא בעצמו ויעיד, ה' אחד ושמו אחד. ועוד זכה לכך היות ועשה תשובה בתוך הים שאמר (שמות טו, יא), מי כמכה באלים ה', ואמר כן כנגד מה שאמר (שמות ה, ב), מי ה' אשר אשמע בקולו, ובאותה תיבה ["מי"] שמרד, בה עשה תשובה, ולכן ניצל. ופרעה לא חזר למצרים כדי שלא יתבייש מהנשאר שם, והלך לנינוח כדי להחזירם בתשובה (סדר היום). וידוע (סנהדרין קג: ילקוט שמעוני רמז תקע"ח ד"ה ועבר, שמות רבה כי"ת דף קכ"ז, ומדרש רבה כי תשא) שמכה הרשע עשה עבודה זרה שנקראת פסל מיכה, והביאו עמו ממצרים, ובתוך הים, היה עובר מאחד לאחד, ומסית אותם שיעבדו עבודה זרה, והיו ששמעו לו, ועבדו עבודה זרה, ובכל זאת שינה הים טבעו ונחלק לשנים. וחדש בעל המעם לועז שלכן אמרו רבותינו ז"ל (פסחים ק"ח). קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף, ולכאורה מה הקשר בין האחד לשני? אלא לומר לך, כשם שבקריעת הים לא היו ראויים לנס, מחמת שעבדו עבודה זרה, כן אם יסמוך האדם על זכויותיו באמת אינו ראוי לפרנסה, אלא רק ברחמיו וברוב חסדיו שהוא זן ומפרנס לכל יזכהו ה' יתברך לפרנסה טובה.

הכרזת המלאך גבריאל

ובא המלאך גבריאל והיה הולך בין מים למים, ומכריז למים שמימינם ואומר, הזהרו בבני ישראל שעתידין לקבל את התורה מימינו של הקדוש ברוך הוא. ולמים שמשמאלם היה אומר, הזהרו באלו שעתידין להניח תפילין בזרועם השמאלית. ולמים שלפניהם היה אומר, הזהרו באלו שעתידין למול עצמם. ולמים שלאחוריהם היה אומר, הזהרו באלו שעתידין להניח תפילין של ראש, שיש בו לאחוריו קשר של תפילין. וכן ציצית שיש בו שתים לפניו, ושתים לאחוריו. (ילקוט ראובני)

עד כמה נתעשרו ישראל

אמרו חז"ל במדרש, ובני ישראל הגיעו לים סוף כשהם עשירים ביותר עם רכוש גדול, כי ידוע שבמכת דם הרויחו הרבה כסף, וגם בזמן יציאתם ממצרים, לקחו הרבה כסף וזהב אבנים טובות ומרגליות, והממעית אסף מטען

של תשעים חמורים, טעונים כסף וזהב. ולכן אמר להם הקדוש ברוך הוא שיחנו לפני פי החירות, משום ששם היו שמורים כל האוצרות שאסף יוסף בהיותו שליט במצרים בשבע שני הרעב, והיה זה סכום גדול שאי אפשר לתארו, ובני ישראל לקחו מהמקום הזה את כל הרכוש, ונתקיים בהם (בראשית טו, יד) ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, ועם כל הרכוש הזה נכנסו לתוך הים, ולא איבדו אפילו פרוטה אחת, וזה נס גדול נוסף. ומלבד זאת אמרו חז"ל (מכילתא, כאן), שלח להם הקדוש ברוך הוא עושר גדול מאוד מצד אחר, והוא שבשעה שיצאו מהים, גזר על שרו של ים שיפלוט את המצרים יחד עם רוכבהם, שהיו מלאים כסף וזהב אבנים טובות ומרגליות, וכתב רבנו אליהו מזרחי (כאן) שבשעה שישראל יצאו ממצרים לקחו כלי כסף וזהב רק מהמון העם, אבל מהמלכות ומאוצרות מצרים, לא לקחו דבר. אמנםם בשעה שרדף פרעה אחרי בני ישראל, קישט את כל הסוסים באבנים טובות ומרגליות, ולא היה סוס שלא היה טעון עשרה רבוא זהב, ומילא את הרכב בכסף וזהב והרבה כרכרות בלי מספר, וכל זה כדי לתת חשק למצרים שירדפו אחרי בני ישראל, ואת כל העושר הזה פלט הים, וזרקו לפני בני ישראל. וגם אותם המצרים שנקברו בתהומות, פלט אותם הים, כדי שבני ישראל יקחו את כספם שבתוך רכבם וסוסייהם, ועושר זה הוא פי כמה וכמה ממה שלקחו בצאתם ממצרים.

מריבת שר הים והיבשה

עוד אמרו במדרש (מעם לועז שם עמ' שמ"ז בשם המכילתא ומדרש שוחר טוב סי' כ"ב) שהיה ריב גדול בין שרו של ים לשר של יבשה, ששרו של ים אמר ליבשה, קחי בניך ששייכים לך. ושר הארץ חזר והטילם לים, שאמר לו קח מתוך, כי על ידך מתו. וזאת מפני שפחדה הארץ לקחתה, כדי שלא תיתבע לדין, כפי שקילל הקדוש ברוך הוא את האדמה כשבלעה את דמי הבל. וכך היו נורקים ומטלטלים מהים ליבשה ומהיבשה לים, עד שנשבע הקדוש ברוך הוא לארץ שלא תתבע על כך, ופתחה הארץ את פיה ובלעה את כולם כאחד. וזה שאמר הכתוב (שמות טו, יב) נטית ימינך תבלעמו ארץ, וימינו של הקדוש ברוך הוא היא שבועה, כמו שכתוב (ישעיה סב, ח) נשבע ה' בימינו. והסיבה שזכו המצרים לקבורה, היא בגלל הכבוד שעשו ליעקב אבינו ע"ה בשעה שמת, שעלו כל זקני ארץ מצרים לקבור את יעקב. (פרקי דרבי אליעזר)

נעשתה תחית המתים

עוד אמרו בשם הזוה"ק (ח"ב דף נ"ג ע"ב) שבאותו יום שנקרע הים, נעשתה תחית המתים, שהחיה הקדוש ברוך הוא את יעקב אבינו ע"ה ואמר לו, קום ראה איך בניך יוצאים ממצרים, והביאו על שפת הים, וראה במו עיניו את כל הנסים שנעשו לישראל. וזה שאמר (תולדות יצחק) הכתוב (שמות יד, ל) וירא "ישראל" את מצרים מת על שפת הים, "ישראל" היינו יעקב אבינו, שנקרא ישראל. וכ"כ במדרש מעם לועז (שם עמ' שמ"ח).

ויש אומרים (מדרש אגדה בשלח יד, טו וילקוט ראובני ומגלה עמוקות) כי את כל שלושת אבות העולם עורר הקדוש ברוך הוא והעמידם על שפת הים. וראו את כל הנסים. ולכך נאמר (שמות טו, א) כי גאה גאה, ראשי תיבות "גאה" ג' אבות העולם. וכן כל הי"ב שבטים קמו לתחיה, וראו את כל הנסים שנעשו לישראל.

זכו למעלת הנבואה ואמרו שירה

עוד איתא בירושלמי (פ"ה דסוטה), שבני ישראל זכו למעלת הנבואה, ואמרו שירה עם משה רבנו אות באות תיבה תיבה, ואפילו התינוקות הגיעו לאותה מעלת נבואה. וכתוב בזהר הקדוש (ח"ב דף ס"ד ע"ב) שהופיע הקדוש ברוך הוא עם פמליא של מעלה, כדי שבני ישראל יראו אותם בעיניהם ויכירו אותם. והגיעו לדרגה שלא הגיעו אליהו ויחזקאל הנביא, וראיה לכך היא השירה, כי כיצד יכלו לומר את השירה יחד בבת אחת, בלי שום שינוי באותיות ובמלים. וכולם אמרו שירה כאילו יצאה מפה אחד, למרות שהיו שם כמה רבי רבבות, וכל זה מראה על הנבואה ורוח הקודש ששרתה עליהם. וכ"כ בס' ילקוט מעם לועז (עמ' שמט).

התינוקות אמרו שירה וגילו מי זנם תחת התפוח

והנה הנס האחרון הגדול מכולם הוא מה שכתוב בגמ' (סוטה ל:) ת"ר דרש רבי יוסי הגלילי, בשעה שעלו ישראל מן הים, נתנו עיניהם לומר שירה, וכיצד אמרו שירה? עולל מוטל על ברכי אמו, ותינוק יונק משדי אמו כיון שראו את השכינה, עולל הגביה צוארו ותינוק שמת דד מפיו, ואמרו זה אלי ואנוהו שנא' מפי עוללים ויונקים יסדת עוז. והיה גם כן חידוש גדול שגם עוברים שבמעיי אמם אמרו שירה, והואר העולם כל כך, שבטן אמם היתה דומה לחדר מואר וגדול ויפה כמו ראי, וראו את כל הנעשה ואמרו שירה. ורבי לוי אמר, שהעוברים יצאו ממעי אמם, ואמרו שירה עם כולם, ושוב חזרו למעי אמם. (ילקוט תהלים סי' תשמ"מ)

ואמר רבי מאיר מנין שאפי' עוברים שבמעו אמן אמרו שירה, שנאמר (תהלים סח, כז) במקהלות ברכו אלהים, ה' "ממקור" ישראל, רצונו לומר, אפילו העוברים שבמעו אמם, ברכו את השם יתברך ואמרו שירה.

ועוד איתא בגמ' (סוטה יא:), כידוע שבנות ישראל היו יולדות תחת עץ התפוח. ומפחד המצרים היו משאירות את בניהם בשדה והולכות לביתם. והקדוש ברוך הוא היה מזמין להם שתי אבנים של דבש וחלב עם שמן, ובהם היו סכין עצמם, ואוכלים ושותים והיו מטופחים מאוד. וכשהרגישו המצרים רצו להרגם, ונעשה נס ונבלעו באדמה. ואחר כך צצו ועלו וגדלו כעשבי השדה, והלכו לביתם. והיו שואלים אותם הוריהם, מי גידל אתכם, ומי האכיל אתכם. ולא ידעו הבנים לענות דבר, כי לא הכירו מי הם המלאכים. אמנם עתה כשיצאו מן הים, וראו את הקדוש ברוך הוא ואת המלאכים, היו מראים באצבעותיהם כלפי הקדוש ברוך הוא, שהוא שזן אותם במצרים, ואמרו (שמות טו, ב) זה אלי ואנוהו. כלומר, זה אלי שעשה לנו במצרים נסים ונפלאות שהאכילנו והשקנו בשעה שהנחתם אותנו בשדה, והוא זן ופרנס אותנו.

למען רבות מופתי בארץ מצרים

ולבאורה יש להבין מדוע עשה ה' יתברך כל כך הרבה ניסים ופלאי פלאות ומופתים בארץ מצרים בעשרת המכות, ומחוצה לה בשעת קריעת ים סוף. אלא מבאר הילקוט מעם לועז (בשלח עמ' שכ"ד) דהנה הכתוב אומר (מיכה ז, טו) כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, היינו שלעתיד לבוא כשיגאל אותנו הקדוש ברוך הוא מגלות החל הזה, אותם הנסים שנעשו במצרים, יעשה לנו אותם הקדוש ברוך הוא, ולכן הקשה הקדוש ברוך הוא את לב פרעה, והפלה את מכותיו במצרים ובים, כדי לעשות לנו לעתיד את כל הנסים האלה, שיכה באומות העולם, וביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד.

וכמו שאמר הכתוב (שמות טו, יז) מקדש ה' כוננו ידיך, רצונו לומר, שבית ראשון ושני שנבנו על ידי האדם נחרבו, מה שאין כן הבית שלישי שאנו מצפין לו, ירד מהשמים בנוי ומשוכלל, מעשה ידיו של הקדוש ברוך הוא, ולכן הוא יקום לעד, כנאמר (שמות טו, יז) מקדש ה' כוננו ידיך.

ויהי רצון מלפני אבינו שבשמים, שנוכה בקרוב לגאולה שלימה, ולבנין בית המקדש בנוי על מכוננו, וכימי צאתך מארץ מצרים הראנו נפלאות. אמן.

"וַיִּסַּר אֶת אַפְּן מִרְבֵּבְתָיו" (יד, כה)

הסיר את "האופנים" העליונים

כתב הגאון ר' יוסף גיקאטליה בספר שערי צדק (דף טז ע"א ד"ה ודע והאמן), כי סוד ויסר את "אפן" מרכבותיו, הם "האופנים" של הכוחות העליונים של מצרים, וכשנשתברו כוחותיהם העליונים, נשתברו כוחות המצרים למטה.

"דימתיך רעיתי" פי' בקשתי ממך להיות בדממה

נאמר בשיר השירים (א, ט) לסוסתי ברכבי פרעה דימתיך רעיתי, בפשוטות מבינים, ש"דימתיך" הוא מלשון דמיון, כלומר הקדוש ברוך הוא מודיע לכנסת ישראל, שכביכול דימה אותה לסוסה ברכבי פרעה. ברם דמיון זה לסוסה, צריך ביאור מהו.

אכן רש"י (שם) מפרש דימתיך רעיתי, השתקתיך מצעקתך, שנאמר (שמות יד, יד) ואתם תחרישון. כלומר, "דימתיך" אינו מלשון דמיון, אלא מלשון דממה, שקט. והיינו שהקדוש ברוך הוא מזכיר כאן לעם ישראל, את החסד הגדול שעשה עמהם בעת שעמדו על ים סוף, וכביכול אומר להם, זוכרים אתם את הסוסים של פרעה אשר רדפו אחריכם, אז נאמר לכם על ידי משה רבנו (שמות יד, יד) ה' ילחם לכם ואתם תחרישון, וזהו "דימתיך רעיתי", שבקשתי ממך להיות בשקט, כדי להחיש גאולתך.

דממה נוספת מוצאים אנו בשירה, כמו שנאמר (שמות טו, טז) בגדל זרועך "ידמו" כאבן. גם כאן ישנם שני פירושים, האחד שהם היו דומים לאבן, כמו שנפילת האבן נעשית במהירות, כך גם היו המצרים שטבעו בים סוף מהר וכמו שאמרו במכילתא (מס' דשירה סי' ה'). והפירוש השני, שהיו בשקט כמו אבן דוממת, וזאת משום "בגדל זרועך". וכמו שתירגם התרגום (וכ"כ הרלב"ג ועוד).

דימתיך רעיתי - מלשון דמיון

אמנם בשפת אמת (ויקרא פסח תרל"ט ד"ה אמר אויב, ותרמ"ג ד"ה בענין קיי"ס) פירש מלשון דמיון, שהנה בשירת הים כלל ישראל שרו על כך שפרעה התאוה לחלק את שלל עם ישראל להורגם, וכמו שנאמר (טו, ט) אמר אויב ארדף

אשיג אחלק שלל תמלאמו נפשי אריק חרבי וכו'. ולכאורה מנין ידעו כלל ישראל מה היו מחשבותיו של פרעה? אלא שידעו עם ישראל ברוח הקודש, שהנהגת הקדוש ברוך הוא עמהם היתה כאן במדה כנגד מדה, ואם הקדוש ברוך הוא נתן להם את השלל של המצרים, סימן שהאויב אמר "ארדף אשיג אחלק שלל", ואם הקדוש ברוך הוא הטביע אותם בים סוף, סימן שהם אמרו אריק חרבי. ממילא מובן הפסוק, לסוסתי ברכבי פרעה דמיתך רעיתי, "דמיתך" הוא מלשון דמיון, שזכו לקבל בדמיון, מה שבקשו פרעה וחילו לעשות להם. ועי' עוד מש"כ בזה"ק המובא בתחילת הפרשה.

וְהַפְּתִים לָהֶם הַמָּה" (יד, כט)

דברים נפלאים בענין הפרנסה

בפרנסה ובזיווג ישועת ה' מגיעה בדרכים שאינן צפויות

חכמינו ז"ל דימו שני עניינים לקריעת ים סוף, וכמו שאמרו בגמ' פסחים (ק.ה.) קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף. וכן אמרו בגמ' (סנהדרין כב.) קשה לזווגם כקריעת ים סוף. שאל הרב הקדוש רבי בונם מפשיסחא זי"ע (אמרות טהורות ח"ב עמ' כ"ב, ובשיח שרפי קודש ח"א עמ' כ"ה) הבה נשכיל ונתבונן, מה הדמיון בין שני עניינים אלו פרנסה וזיווג, לקריעת ים סוף, ומדוע דווקא שניים אלו דומים לקריעת ים סוף?

ו**כתב** ליישב, כאשר עמדו ישראל ליד ים סוף, היו נתונים במלכודת, מצד אחד המצרים, ומצד שני הים. בשעה קשה זו קיוו ויחלו אז ישראל, שהקדוש ברוך הוא יעזור להם ויצילם על ידי שיעשה מלחמה עם המצרים, או שישאל יצליחו לברוח מפניהם, או שינצלו בדרכים אחרות. אבל שהקדוש ברוך הוא יבקע להם את הים, ובני ישראל ילכו בתוכו ביבשה, נס כזה לא עלה על דעתם כלל וכלל.

וכך גם האדם עורך ומסדר לעצמו המון תוכניות בעסקי פרנסתו וכן בענייני שידוכים, אמנם על פי הרוב, הדבר עולה בידו על ידי סייעתא דשמיא ממקום שהוא לא תכנן מראש, ולא חשב עליו כלל, מהמקור הכי לא צפוי. ובה מיושב למה על שני עניינים אלו אמרו חז"ל, קשין מזונותיו וזיווגו של אדם "כקריעת ים סוף".

מה קושי יש בזיווג בפרנסה ובקריעת ים סוף אחרי שנגזרו מראש

חז"ל אומרים (סנהדרין כב.) על זיווגו של אדם, קשה לזווגם כקריעת ים סוף. עד כאן. ויש להבין, מדוע קשה זיווג, הלא כבר הכריזו על זיווג זה ארבעים יום קודם יצירת הוולד, כדאיתא בגמרא סוטה (ב.)? קושיא זו יש לשאול גם על קריעת ים סוף, הרי איתא במדרש (שמות רבה פרשה כ"א) שכשברא הקדוש ברוך הוא את הים, התנה עמו, שיבקע בבוא העת לפני בני ישראל, ואם כן שוב מה היה הקושי לבקוע את הים?

ו**כזאת** יש לשאול אף על ענין הפרנסה, שגם אותו דימו לקריעת ים סוף, כדאיתא בגמ' פסחים (ק.ה.) קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף, והן אמרו חז"ל (ביצה טז.) שכל מזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה עד ראש השנה, ואם כן, מה קושי יש בדבר כאשר הגזירה עומדת מראש?

ה**סבר** נפלא לכך מובא בספר אדרת יוסף להגאון רבי יוסף טויסיג זצ"ל מבעלעד: על פי המדרש, שכאשר התנה הקדוש ברוך הוא עם שרו של ים שיבקע לפני בני ישראל, טען השר של ים לפניו, מאין אדע מי הם האנשים שלפניהם רצונך שאבקע? הוציא הקדוש ברוך הוא שישים רבוא נשמות ישראל [מאוצר ששמו גוף] והראה לו את שישים רבוא הנשמות, ואמר לו, לפני אלו, עליך להיבקע. והנה, הנשמות ירדו לתוך עולם הזה, ונכנסו לגופות, וירדו למצרים ונשתקעו שם במ"ט שערי טומאה, ולכן כל כך נשתנו לרוע, עד ששרו של ים לא הכירם, ולכן מיאן להיבקע בפניהם, בטענו, שלא על אלו היה התנאי עמו. כאשר בני ישראל ראו את צרתם, צעקו אל ה', צעקה שקטה מעומק הלב, שאין אדם יכול לשומעה, אבל בכוחה להגיע עד כסא הכבוד. וצעקה כזו מנערת את הנשמה מלכלוכה, ומנקה מעפרה, וכאשר התנקתה נשמתם, ממילא מיד הכירם המלאך, ונבקע הים.

כן הוא הדבר לגבי פרנסה, וכפי שכתוב בתפילת רבי אמנון (בתפילת מוסף של ראש השנה, ויום הכיפורים), בראש השנה יכתבון וביום צום כיפור יחתמוון וכו', כיון שכן, מראה הקדוש ברוך הוא למלאך הממונה על הפרנסה את פלוני ואת אלמוני, ואומר לו, לפלוני תן סכום כזה, ולא לממוני סכום כזה, וכן הלאה. אך מכיון שהקדוש ברוך הוא מראה למלאך הממונה את האנשים בימים הנוראים, כאשר כולם נקיים ומנוקים כסולת נקיה, שוב לאחר החג, כאשר המלאך מסתובב ליתן לכל אחד את אשר נקצב עבורו, דא עקא שאינו מוצא את האנשים, מפני שפניהם נשתנו עד לבלי הכר... אך ברגע שהאדם עומד כמצב דחוק, ונזכר בהקדוש ברוך הוא שרק הוא בכוחו להושיעו, ושוא תשועת אדם. וצועק מעומק לבו אל ה', אנה ה' הושיעני כי אליך ענינו! ובאותה שעה מתגלה לו אור הנשמה בטהרתה, ומיד המלאך מכירו, ומביא לפניו את אשר נקצב עבורו.

ונמצא שהאדם חושב שהקדוש ברוך הוא אוהב לעזור לו רק ברגע האחרון, אמנם הוא אינו מעלה על דעתו שהמלאך מסתובב כבר עם כספו זמן רב, וכל זה רק מפני שלא זיהה אותו מחמת מעשיו.

בדמיון הזה ממש מצאנו אף לגבי השידוכים, וכמו שאמרו חז"ל בגמ' (מועד קטן יח.ו; סוטה ב.) ארבעים יום קודם יצירתם מכריזין בת פלוני לפלוני, והמלאך הממונה על הזיווגים מבקש לראות את הנשמות, כדי שיכירם בבוא הזמן ויוכל לזווגן. אך הנשמות יורדות לתוך הגופות, והגוף מתאוה ללכלוך וכדו', ואז קשה למלאך הממונה על הזיווגים להכירם ולזווגם. וזו הסיבה שלפעמים קשה למצוא את הזיווג הנכון, כי המלאך אינו מכיר את הנשמות. עד שהאדם רואה את מצבו הקשה, ואז צועק צעקה אדירה המגיעה עד כסא הכבוד, ומתגלית אור הנשמה, ומיד המלאך מכירו, ונגמר העניין בכי טוב.

שפע הפרנסה דומה למטר הניתך מן השמים

כאמור, הפרנסה קצובה ממרום לכל איש לפי עניינו, ויש שרמזו זאת בפרשת המן, שעליו נאמר (להלן טז, ד) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים. על המן שהיה פרנסתם של עם ישראל במדבר ארבעים שנה, נאמר "ממטיר לכם לחם מן השמים" כלשון הנאמרת על הגשם, לפי ששפע הפרנסה דומה למטר הניתך מן השמים. כשם שאת המטר אי אפשר לשום בריה שבעולם לחזק ולהגביר, או להיפך למעטה או להחלישה, שאין הדבר מסור בידי אדם, אלא הכל כפי שנקבע מן השמים. כן ממש היא הפרנסה, כל ההשתדלויות לא יועילו לאדם במאומה להרבות את שפע פרנסתו. וכן להיפך, אי אפשר לאדם להחליש או להפסיד פרנסת רעהו, אלא הכל יהא כפי שנקצב לו מן שמיא. וכמו שכתב רבנו בעל חובת הלבבות בשער הבטחון (פרק ד).

ההולך בדרכי ה' ימצא את מזונותיו ללא כל טרחה ויגיעה

איתא ברבינו בחיי (טז, ד) דטעם הדבר שהוריד הקדוש ברוך הוא לבני ישראל את המן בשכבם על מיטתם מבעוד ליל, והיו משכימים ומוצאים מזונותיהם מוכנים בלא כל טורח, ללמדם, כי ההולך בדרכי ה', ימצא את מזונותיו ללא כל טרחה ויגיעה. ובזה מבאר הכתוב (תהלים קנו, ב) "שוא לכם", לכל המדמים בנפשם כי מזונם ופרנסתם תלויים בידם, ולכן הם "משכימי קום מאחרי שבת", שהם עמלים עד הערב ואף עד חצות ליל, לאגור את הממון לקנות את אכלם. כי הלא "כן יתן ל"דידו", ידידי ה' המאמינים בו, בעת ה"שינה", ללא עמל וטורח לריק, ואין האדם עושה כי אם את הפעולות אשר הבורא ציווהו עשות, כחובת ההשתדלות.

אבל, אין בכוננת הדברים לגרוע מעניין ההשתדלות, שהרי בוודאי הוא חוב גמור, אלא שאסור ל"משתדל" לשכוח שההשתדלות היא גזירת שמים. ואין כל שייכות בין כמות ההשתדלות לבין התוצאה, כמה ממון יבוא לידו. ולעולם לא ירוויח יותר אם יכביר בהשתדלות, ובפרט אם היא על חשבון הרוחניות. כקביעת עתים לתורה או תפילה בציבור.

מה יוסיף עוד ברז בחבית

היה אומר לנו מורנו ורבנו חכם יוסף עדס זצ"ל, מי שברשותו חבית מלאה יין הרקח ובדופן החבית קבוע ברז. וברצותו להרבות את יינו, בא והתקין עוד ברז בצדו האחר של החבית, מתוך דמיון שיתרבה יינו על ידי זה... כן ממש הוא האדם המוסיף להתאמץ ב"שעות נוספות" וביגיעה יתרה בעמל הפרנסה, ואינו משכיל שהפרנסה כולה משמים היא קצובה, וכל תוספת השתדלות, כמוה כתוספת הברז בחבית היין.

השם בה' מבטחו - יזמן לו ה' כל דרכיו בנחת

המקובל האלהי מורנו רבי חיים ויטאל זצוק"ל (מובא בשפע חיים, הלברשטאם, בשלח תשמ"ג עמ' קפ"א) דרש באחת מדרשותיו, שכל אדם אשר ישם ה' מבטחו, יזמין לו השם יתברך את כל צרכיו, אפילו שלא יעשה כל פעולה והשתדלות. בין שומעי לקחו היה יהודי פשוט ותמים, שהיה סוחר לפרנסתו, וכיון שהדברים נכסו אל לבו, אמר אל נפשו, למה לי לטרוח בפרנסה אם אוכל רק לדבוק בה', וקיבל על עצמו מתוך אמונה תמימה שלא לעסוק יותר במסחר, אלא אך ורק בתורה הקדושה. הגויים שבאו לחנותו כהרגלם, לעגו עליו לראותו לומד, והשתוממו לשמוע שהפסיק לסחור, כי שם בטחונו בה' שיוזנו ככל צרכיו.

והנה אחרי כמה ימים, נכנס לחנותו גוי שהחזיק בידו פרווה כבדה שקנאה בסכום מועט, ורצה למוכרו ליהודי. הלה השיבו שהפסיק לסחור, ועל כן הורה לו שילך למוכרה במקום אחר. הגוי שהכיר זה מכבר את יושרו של היהודי, הניח את הפרווה ואמר, הנני משאיר פרווה זאת בידך, ולכשיזדמן לך תשלם לי תמורתה, כי רק לך אמכרה, וקשה

עלי משאה. הניח את הפרווה ולא המתין לתשובה ויצא. אחר זמן בראות היהודי את הפרווה, לקחה להניחה במקום המשתמר, והנה נתקע זיז בפרווה והיא נקרעה, ויפלו מתוכה דינרי זהב רבים ויהי לפלא...

לאותו היהודי היה שכן שראה שאכן נתקיימה בשכנו הבטחתו של ר' חיים ויטאל בדרשתו, אמר בלבו שגם לו טוב הדבר לחדול מלהתעסק לפרנסתו, וכך יזכה גם הוא לפרווה המלאה זהובים. אחר מספר שבועות שלא עלה הדבר בידו, ופרנסה אין, הלך האיש לשאול את מהרח"ו לפשר הדבר, במה נשתנה הוא מחברו, הן גם הוא שם מבטחו בה'?

השיב לו מהרח"ו, חברך בטח בה' מבלי שיעלה על דעתו איך ישפיעו עליו ממרום שפע פרנסה, וסמך על הקדוש ברוך הוא, שהוא לבדו יודע הכל. ואילו אתה שראית שחברך קיבל פרווה מלאה במטבעות, וזו סיבת בטחונך בה' הרצון לקבל פרווה כזו, אין זה בטחון שלם בה', כי כאשר לאדם יש עצות בנפשו, שוב אינו זוכה לישועת ה'.

קל וחומר מבעלי חיים

המשגיח הגאון הצדיק רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל היה אומר, נמצאים בעולם ריבי רבבות בעלי חיים המתגוללים באשפתות וכדו', ונראה שאין להם מי ש"דואג" לפרנסתם, ולא עוד אלא שמגרשים אותם מכל מקום, ואף על פי כן מעולם לא מת בעל חי מ"רעב"... כי הקדוש ברוך הוא זן ומפרנס מקרני ראמים ועד ביצי כינים. ואם בעלי חיים כן, קל וחומר לבני האדם שנבראו בצלם, שלא יניח אותם הקדוש ברוך הוא שישארו מבלי מזון, אם כן דאגה מנין...

מחלוקת אחת דוחה מאה פרנסות

אמרו חז"ל במשנה (עוקצין ג, ב) אמר רבי שמעון בן חלפתא, לא מצא הקדוש ברוך הוא כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום, שנאמר (תהלים כט, יא) ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום.

ובמדרש (ויקרא רבה פרשה צ"ו סי' ט') אמר רשב"י, גדול השלום שכל הברכות כלולות בו, שנאמר ה' יברך את עמו בשלום. ומאיידך גיסא כבר אמרו חכמינו ז"ל (הובא בשל"ה מס' יומא דרך חיים אות קצ"ז) מחלוקת אחת דוחה מאה פרנסות, על כן כל ערום יעשה בדעת, להשקיע בהבאת השלום בינו לרעהו, כי השקעה כזאת וודאי תישא רווחים גדולים, ובזכות זה תגדל פרנסתו בהרחבה גדולה "מאה פעמים".

אוקירו לנשייכו, כי היכי דתתעתרו

אמרו בגמרא (ב"מ נט.) אמר רבא לבני מחוזא, אוקירו לנשייכו, כי היכי דתתעתרו. עד כאן. פירוש, רבא אמר לתושבי מחוזא, שסגולה לעשירות היא, לכבד את אשתו.

ושמעתי מחכם יעקב הדאיה שליט"א משם סבו ע"ה (הגאון ר' שלום הדאיה זצוק"ל), לבאר את הקשר שבין כבוד אשתו, לעשירות. שהנה בעת שאדם הראשון וחוה חטאו בעץ הדעת נתקללו שניהם, האדם בקללת (בראשית ג, יט) בזיעת אפך תאכל לחם, והיא בקללת (שם פסוק טז) והוא ימשול בך. ונמצא שמן הדין ניתן רשות לבעל למשול ולרדות באשתו ולהכריח אותה לכבדו ולשמשו כרצונו. ולכן אם האיש מתנהג בדקדוק שורת הדין, עומד על שלו בכל תוקף מבלי לוותר כלום לאשתו, הן עליה לקיים את גזירת ממרום "והוא ימשול בך" ולשלם את עונשה... אף הקדוש ברוך הוא מתנהג עמו במדה זו של שורת הדין, שגם עליו לשאת את קללתו "בזיעת אפך תאכל לחם" במלואה, ולכן יקשה עליו עד מאוד השגת מזונותיו. אבל בעל המתנהג בחסד וברחמים עם אשתו, ומיקל עליה מקללתה, ואינו מושל עצמו עליה, יזכה שאף הקדוש ברוך הוא יקל עליו מקללתו, ולא יצטרך להזיע כל כך בקללת הפרנסה, ויתעשר בהרחבה ובנקל.

סגולה לפרנסה טובה להקדים לקבל שבת

אמר הרב הקדוש ר' מנחם מנדל מרימנוב זי"ע (עטרת מנחם בשם הגאון מפלונסק) שיש לרמוז בדברי חז"ל (שבת קלח.) עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות. עד כאן. אדם העושה שבתו בעת שעדיין חול, דהיינו המוסיף בקדושת השבת מחול על הקודש, לקבל שבת מוקדם, נפתחין לו שערי פרנסה, ושוב לא יצטרך לבריות.

בזכות תוספת שבת זוכה לעושר

כיוצא בזה אמר הרב הקדוש הר"ן מלעכאוויטש זי"ע (הובא בדברי שמואל ליקוטים אות ו') על הפסוק (בראשית מט, כ) מאשר שמנה לחמו והוא יתן מעדני מלך, שהנה עצם יום שבת קודש הוא כולו רוחני, ואינו משפיע השפעות גשמיות. אך העצה לזכות לרוב טובה וברכה בהאי עלמא, היא לקיים את מצות "תוספת שבת". ומרומז הדבר בפסוק

הנ"ל, כי האותיות שאחר האותיות א'ש'ר', באות האותיות ש'ב'ת' [שאחר האות א' של א'שר באה האות ב', ואחר האות ש' האות ת', ואחר האות ר' האות ש']. וזהו אומרו "מאשר", היינו על ידי האותיות "אשר", שהם כאמור האותיות הקודמות לאותיות המילה "שבת", לרמז על השעות הקודמות ליום השבת, בזכותם יזכה האדם ל"שמנה לחמו", שיזכה לפרנסה מרובה, ויטריפהו הבורא לחם חוקו בריווח ובכבוד. אך "והוא", היינו מיום השבת עצמו, "יתן מעדני מלך", יזכה האדם למעדנים רוחניים הנשפעים ביום קדוש זה בלי שיעור וגבול.

בענייני פרנסה יש לנהוג כציפור

מנהג ישראל תורה, לתת מזון לעופות בשבת שירה (מגן אברהם סי' שכ"ד ס"ק ז' ומ"ב ס"ק ל"א), ויש שרמזו במנהג זה, שמדרך אכילת הציפור בגשתו אל המאכל הריהו מכופף את ראשו, תופס את המאכל במקורו ומיד מרים את ראשו כלפי מעלה, ושוב מרכין ראשו וחוזר ומעלהו, וחוזר חלילה. ללמדנו, שבענייני פרנסה, אף שעלינו להשתדל כדי להשיגה, מכל מקום נזכור תמיד להרים תיכף ומיד את הראש והעיניים למרום, לדעת שסוף דבר וראשיתו הוא מאת הקדוש ברוך הוא, הממציא לנו את הפרנסה.

מוסרו של החפץ חיים לתלמידו

בישיבתו של הגאון הקדוש החפץ חיים זי"ע למד בחור שהמתין לזיווגו כמה שנים אחר שבא לפרקו, פעם שאלו החפץ חיים אודות מצבו, ענה הבחור שאינו מסכים רק לשידוך שיתחייבו עבורו חמשה שנים "קעסט" [להיות סמוך] על שולחן חותנו, ולכן "יושב" הוא... שאלו החפץ חיים, וכי כמה שנים נראה לך שנקצבו ימי חייך, נבהל הבחור למשמע השאלה, ומיהר לענות, לכל הפחות "ימי שנותינו שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה"... אם כן, המשיך החפץ חיים ושאל, מאין תבוא פרנסתך בכל השנים היתרות ההם? ענה הבחור ואמר, הרי מאמין אנכי בה' אלקי, ובוודאי שהוא יהא בעזרי בענייני פרנסה וכלכלה. אמר לו החפץ חיים, הגע בעצמך, אם על חמישים שנה הינך מאמין ובוטח שהקדוש ברוך הוא ישלח עזרך מקודש, האיך לא תאמין בו שיוון אותך ויתן לך כדי מחסורך גם בחמש שנים הראשונות לאחר הנישואין?! (באר הפרשה בשלח עמ' ט"ו).

האמונה צריכה מעט סבלנות

כיצא בזה הגאון הקדוש החפץ חיים זי"ע אמר פעם, שאדם שמעיין בתורה, יזכה לראות שבני ישראל לא שהו במרה כי אם יום אחד בלבד, ועם זאת כתוב (שמות טו, כד) וילוונו העם לאמר מה נשתה, כשהם מלינים בבכיה על שאין להם מים לשתות כי מרים הם, והרי מיד למחרת באו אילימה, ושם שתים עשר עינות מים ושבעים תמרים, ואיך יתכן שרק יום אחד היה חסר מבוקשם, וכבר הם כה מתלוננים? אין זאת אלא שהאדם הוא קצר רואי, ואינו יכול להתאפק ולדחות את חפצו ומבוקשו הנצרך לו עתה, אפילו לזמן קצר.

כשנשים ליבנו לדברים הללו, נחזה שהן טוב יותר שיחיה האדם בעיני האמונה, ויראה שלא יאריכו הימים והשעות, וכבר ה' ירוויח לו בכל עניינו. ועל ידי האמונה, יקנה בנפשו את מידת הסבלנות, כי כל חסרון הסבלנות בא מכך שהאדם רוצה למהר לדעת ולהשיג מה מלפנים ומה מאחור, אך אם היה "מאמין", היה מכיר שאי אפשר לאחר המוקדם או להקדים המאוחר.

"וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּמִצְרַיִם" (יד, לא)

מסירות נפש למדו מבתיה

שמעתי פירוש נפלא על פסוק זה, שהנה שנינו במדרש (ילקוט שמעוני רמז רל"ד ד"ה ויבואו) ובסוטה (לז). שנחשון בן עמינדב קפץ תחילה לים ואחריו קפצו כל השבטים. ולכאורה הוא פלא, כיצד ידעו שאם אדם מוסר נפש, הקדוש ברוך הוא עושה איתו נס? ואין מקום לומר, שפשוט מסרו נפש למות. שהרי נחשון אמר לקדוש ברוך הוא "הגיעו מים עד נפש", דהיינו שביקש שהקדוש ברוך הוא יציל אותו כיון שמסר נפשו, ואם כן מהיכן למדו זאת?

ונראה לומר, שמכיוון שבשעה שבתיה בת פרעה ראתה את משה בתיבה על הסוף נאמר בה (שמות ב, ה) ותשלח את אמתה, ופירשו חז"ל (מגילה טו: ובסוטה יב:) שנשתרבבה ידה 60 אמה. והיינו שכיון שהיא עשתה מה שביכולתה, הקדוש ברוך הוא המשיך וגמר את הדבר. וכיון שכל ישראל ידעו מנס זה, משם למדו שכשאדם מוסר נפש על דבר מצוה לכבוד הקדוש ברוך הוא, הקדוש ברוך הוא מסייעו. וזהו פירוש הפסוק "וירא ישראל", היינו שישראל ראו, שהמוסר נפש ה' יגמור בעדו להצילו ולהצליחו, בראותם את "היד הגדולה", של בתיה בת פרעה "אשר עשה ה' במצרים".

ע"י היד הגדולה זכינו לצאת ממצרים ע"י משה

לאור האמור יש ליישב גם קושיא נוספת בפסוקנו, מדוע נאמר "היד הגדולה אשר עשה השם במצרים", הן אז ראו ישראל את הניסים על הים, ועל כן היה צריך לומר, היד הגדולה שעשה ה' על הים, ולא במצרים?

אולם הביאור הוא כאמור, ש"היד הגדולה" הנזכרת כאן, היא נס ידה של בתיה בת פרעה שגדלה ונתארכה, ונס זה באמת היה במצרים. והיינו שעתה הבינו את הנס הגדול שנעשה עם בת פרעה שנתארכה ידה והוציאה את משה רבנו מן היאור, כי על ידי הצלה זו שהיתה על ידי "היד הגדולה", זכינו לצאת ממצרים על ידי משה, ועל ידו נעשו כל הניסים והנפלאות.

מדוע הטור בחר לפתוח את ספרו בהוי עז כנמר וכו'.

ומעתה מובן גם מדוע הטור פתח את ספרו (אורח חיים סימן א') במאמר "יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר" וכו'. משום שאדם שרוצה ללמוד את כל ד' חלקי הטור, בודאי שצריך למסור נפשו לכך, ולהיות "עז כנמר" וכו'. וזו כוונת הטור [בדרך דרש] "יהודה", דהיינו נחשון בן עמינדב שהיה משבט יהודה, "בן תימא", הוא תמוה, איך נכנס לים עד שהגיעו מים לאפו? והתירוץ לכך הוא משום, "הוי עז כנמר" שהיה לו עזות דקדושה ומסר נפשו וכו'. וכך כל אדם צריך שימסור נפש על עבודת השם.

"אִז יִשִּׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַה' וַיֹּאמְרוּ לְאָמֵר" (טו, א)

שירת הים בשמחה, והאומרה בשמחה מוחלין לו עונותיו

כתב המשנה ברורה (סימן נ"א ס"ק י"ז) בשם הזוהר הקדוש (בשלה דף נ"ד ע"ב), יאמר שירת הים בשמחה וידמה בדעתו כאילו באותו יום עבר, והאומר השירה בכוונה ובשמחה, מוחלים לו עונותיו. ודבר זה חידוש גדול, כי הרי ידוע לנו שמחילת עונות צריכה תשובה, תענית וצום וכמו שאמרו, ותשובה ותפילה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה, אבל אמירת שירת הים בשמחה שכה גדול כוחה למחול כל עונותיו זה לא שמענו ומה הסברא בכך?

וראייתי שהביאו בשם ספר חסידים, משל לשר גדול שיצא לטייל ולצוד צייד, תוך כדי עיסוקו בצייד ביער, נעקץ ע"י יתוש. ברגעים הראשונים הכאב היה קל, אך כשחזר לביתו העקיצה החל להתנפח, ניסו בני ביתו של השר כל מיני תרופות ומשחות וזה לא עזר, המקום המשיך להתנפח עד שבמשך מספר ימים כל הגוף היה נפוח, הביאו בני הבית כמה וכמה מיני רופאים שינסו לעזור לשר ולהצילו, אך כל מה שנתנו לו לא הועיל והם לא מצאו תרופה למחלתו עד שהגיע למצב אנוש.

לבית השר היה רגיל לבוא איכר להביא ירקות טריים מהשדה ישר לביתו, והנה כשבא הוא כהרגלו, ראה את בני הבית עצובים ומתוחים ומתרוצצים לחפש רופאים אולי ניתן יהיה לעזור ולהציל את השר, שאל את בני ביתו של השר מה קרה, סיפרו לו את כל המעשה בעקיצת היתוש ושכרגע השר שוכב חולה במצב קשה מאד, חיש מהר עזב את הירקות ורץ לשדה להביא משם איזה עשב, ביקש רשות להכנס לחדר שהחולה שוכב שם הניח את העשב על מקום העקיצה וראה זה פלא אחרי זמן קצר חלה הטבה כללית במצב השר ולאט לאט שב לאיתנו עד שהבריא לגמרי בזכות העשב שהביא האיכר.

ברפואת הגוף, מיטב הרופאים לא יכלו לעזור בדרך הטבע ודוקא האיכר שאינו יודע ולא מבין במחלה זו הצליח כי חוץ מהדרך הטבעית יש בעולם גם דרך סגולית הפועלת בלא שנוכל להבין את דרך פעולתה. וכך צריך לדעת בענין שירת הים בשמחה היא סגולה שהעושה אותה נמחלים עונותיו אפשר לפעול באמירת שירת הים בכוונה ובשמחה ולהגיע עד גבהי שמים להשפיע ממרומים שפע טובה וברכה מחילה סליחה וכפרה.

בענין זה מסופר על הגאון הקדוש ר' שמלקא מניקלשבורג זצ"ל, שהיה רגיל ללמוד בהתמדה עד כלות הנפש, והיה מתמוטט בעל כרחו לשעה, ומתעורר ושוב לומד וכך חוזר חלילה. רעייתו ותלמידיו שפחדו על בריאותו עד מאוד, קראו לחברו ר' אלימלך מליזענסק שיושיעם. כאשר ראה ר' שמלקא את ר' אלימלך, שמח לקראתו ועשה לו כבוד גדול, ערכו שולחן יפה לר' אלימלך, והרב אכל עמו כי כן צריך ודיברו דברי תורה. השעה היתה מאוחרת והציעו את המטה לפני ר' אלימלך, אז אמר, אני לא אשן רק אם הרב ישן. ולכבודו של ר' אלימלך הלך גם ר' שמלקא לישן. והנה בבוקר בקומו עם כוחות רעננים ועם מוחין חדשים, על כן התפלל בחשק גדול ובהתעוררות עצומה, ואמר את שירת הים בניגון ובחשק גדול ובקולות, עד שכל הקהל חשב שהם עומדים על שפת הים ועוברים את הים, והיו מרימים את בגדיהם שלא ירטבו.

"נַעֲרָמוּ מִיָּם נִצְבּוּ כְמוֹ נֶדְנָלִים" (טו, ח)

מעשה עם הגאון מוילנא והאבן שבקעה מים

איש מעובדי המוזיאון הרוסי לא ידע את פשרה של האבן הקטנה המונחת בכספת המוזיאון כשהיא שמורה ומוגנת היטב. ידוע ידעו היטב כי מדובר באבן נדירה וסגולית בעלת יכולות מיוחדות, אך אף אחד מהמתבוננים, לא השכיל לידע ולהשיג מה הן אותן יכולות, ומה יש בכוחה של אבן זו. נסיונות מדעיים רבים נעשו בכדי לפצח את סודה של האבן, אך ללא הועיל. זה אומר בכה וזה אומר בכה, אך האבן נשארה חתומה ומסתורית.

שאלת האבן הפלאית הסעירה את טובי המוחות ברוסיה, והגיעה עד החלונות הגבוהים בשלטון הרוסי. שם נפלה ההחלטה, לפנות לחכמי הטבע שבגרמניה, אשר באותם הימים, לפני קרוב לשלוש מאות שנה, היתה ידועה בחכמיה, ולבקשם לתהות על קנקנה של אבן זו.

גם הגרמנים העלו חרס בידם, עשרות בדיקות ונסיונות כאלה ואחרים, לא העלו דבר או חצי דבר. האבן הבהקת שמרה על סודה בעקשנות רבה, כמו לעגה לרבים שניסו בכל דרך אפשרית לגלות את צפונות כוחותיה העל טבעיים.

רגע לפני שהגרמנים המיואשים החזירו את האבן לממשלה הרוסית, הציע בפניהם אחד מגדולי המסיתים והמדיחים שבאותם הימים, משה מנדלסון שר", מאבות תנועת ההשכלה ההרסנית, לצרף יחד עם האבן הצעה מעשית, לפיה ישלחו גורמי השלטון ברוסיה את האבן אל הגאון רבי אליהו היושב בוילנא, והוא בחכמתו ובתבונתו, בוודאי יצליח למצוא מענה לשאלה קשה זו.

לא מאהבתו את הגאון מוילנא הציע אותו רשע הצעה זו, אלא מרוע לבבו. סבור היה שתעלומה זו אינה בת פיתרון, ולא קיימת אפשרות לדעת את מהות האבן. לכן ביקש שהאבן תגיע אל הגאון מוילנא, וכך ימצא הגאון את עצמו מובך באין תשובה לפתרון החידה.

השלטונות ברוסיה קיבלו הצעה זו, ושליח מיוחד נשלח אל העיר וילנא, כשבאמתחתו האבן היקרה. השליח הסביר לגאון מוילנא, כי יודעים הם בוודאות מוחלטת, מכח מסורת העוברת בידם מדור לדור, כי לאבן זו יכולות נדירות ועל-טבעיות, אך הם אינם יודעים מה הן אותן יכולות, ובקשתם שטוחה אפוא בפני הגאון מוילנא שיואיל להשיבם דבר.

במבט ראשון לא ידע הגאון מה להשיב לשליח הרשויות, הוא כלל לא הכיר את האבן ולא ידע מה יש בכוחה. אולם הגאון לא מיהר לדחותם, וביקש מהשליח שישאיר את האבן על שולחנו, בכדי שיוכל להתבונן בה, תוך כדי שהוא מבטיח שתכף כשידע את טיבה של האבן, יודיעם דברים כהווייתם.

הסכים השליח ופנה לדרכו, כשהוא משאיר את האבן על שולחנו של הגאון ותכף שקע בתלמודו בהתנתקו מכל הכלי העולם.

חלפו מספר שעות, וילד קטן ושובב מבאי הבית, נכנס אל חדרו של מוילנא. בראותו על השולחן כוס מים ואבן קטנה, הכניס את האבן אל תוך הכוס, מבלי שהגאון הבחין במעשיו. כשהגיע רגע בו הגאון ננער משרעפי עיונו, הבחין כי האבן נעלמה ממקומה ואיננה, נבהל הגאון מאוד ופנה לחפש את האבן, ויפן כה וכה והנה הוא רואה מחזה פלא, המים שבתוך הכוס העומדת על שולחנו חצויים לשתיים, נערמו מים ונצבו כמו נד! והאבן הקטנה האבודה מצויה לה בתחתית הכוס.

נזכר הגאון מוילנא כי מבואר בתלמוד הירושלמי, שהאבן הקרויה "סנפירינון" יש בכוחה לבקוע מים, והבין כי מן השמים הודיעוהו את סודה של האבן, ובכדי לקדש שמו יתברך באומות גילו לו כי מדובר באבן "סנפירינון". כשתשובת הגאון מוילנא יחד עם האבן הגיעה לידי החוקרים, הם התפעלו מאוד לשמוע כי הגאון הצליח תוך זמן קצר לפתור את תעלומת האבן, ואמרו, רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה, אשר לו אלקים קרובים אליו.

מה היה הנס בקריעת ים סוף

כשהגיעה השמועה לאוזניו של הרשע משה מנדלסון, והוברר לו כי אכן הגאון מוילנא גילה את סודה של האבן. כמעט ונטרפה דעתו עליו מקנאה ומתסכול, הן "לקוב אויבי קראתיך והנה ברכת בריך". הלוא כל מטרתו בשליחת האבן אל הגאון, היתה אך ורק כדי להשפילו, כשיודע שאין הוא בקי דיו בחכמת הטבע, והנה הוא זה שהביא לו פאר וכבוד, והכל מסיחים בגדולתו ובחכמתו.

או אז החליט הרשע לבוא ולקנטר את הגאון בדברי אפיקורסות, וכך הוא שאל את הגאון: אם אכן טבע אבן הסנפירינון הוא לבקוע את המים, מה אפוא היה הנס בקריעת ים סוף, כשהמטה של משה רבינו הנטוי על הים היה עשוי מסנפירינון, ונמצא שבדרך הטבע בקע הסנפירינון את המים?

ענה לו הגאון: רשע, צא ודקדק באותיות התורה, בה כתוב (שמות יד, טז) ואתה הרם את מטך ונטה את "ידך" על הים ובקעה, ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה. הרי שמשה רבינו נצטווה מאת ה' להרים ולסלק את המטה מעמו, ולבקוע את הים באמצעות ידו בלבד! וזאת ציווה ה', כדי שאכן לא יהיה פתחון פה לרשעים לומר שבכח מטה הסנפירינון נעשה נס קריעת ים סוף.

"נְעַרְמוּ מִים נִצְבוּ כְמוֹ נַדְלָיִם" (טו, ח)

נס הצלת הגאון בעל שבט הלוי ואשתו

בחודש כסלו שנת תרצ"ט, בחופי הים התיכון, עגנה אוניה כשני קלומטרים מנתניה, ובתוכה נשמעה הכרזת רב החובל, נוסעים יקרים, אני מצטער להודיע כי מלאי הדלק באוניה אזל. משמעות הדבר היא כי הספינה נעצרה בלב ים. מי שיודע לשחות, שיקפוץ למים, וינסה להתקרב לחוף מבטחים בשחייה. אין לי עצה עבור מי שאינו יודע לשחות. ההכרזה הנואשת נשמעה באישון ליל, בלב ים, בין דפנותיה הרעועים של ספינה חורקת, שיצאה בסתיו תרצ"ט מבירת אוסטריה לכיוון חופי ארץ ישראל. הקריאה שנשמעה מפי הקפטן, היתה שריקת הסיום של ניסיון אומלל וחסר מזל, של כמאה וחמישים נוסעים מאירופה, שביקשו להגיע לארץ ישראל. סירובם של השלטונות הבריטיים לאשר לאוניה לעגון, גזר את גורלם של מרבית נוסעי הספינה.

לאחר מכן כינס הקפטן את צוות המלחים והודיע להם, כיון שמלאי הדלק הגיע לקו האדום התחתון, לכן גם האופציה להפליג חזרה לאירופה אינה רלוונטית עוד. המשמעות היא, שעל מאה וחמישים הנוסעים יהיה להסתדר בכוחות עצמם. מי שישרוד את הנחשולים ויחצה אותם בשחייה, חייזר יהיו לו לשלל, ומי שלא יוכל למערבולות, יהיה גופו לשלל עבור שוכני הים.

מול העיר נתניה, במרחק שני קילומטרים מרצועת החוף, הגיעה הספינה לסוף דרכה. זעקות שבר נשמעו מהמונעים, ולאחריהן קול דממה דקה. מנועיה דממו. תא הניווט ננטש. בין התאים התהלכו שלדי אדם, שעניניהם יצאו מחוריהם וגופם רועד מקור ומסיוט כאחד, היצלחו את המסע המסוכן? בין הנוסעים היה מרן בעל שבט הלוי זי"ע, רבי שמואל הלוי וואזנר ורעייתו, לאחר חודשים של מסע טראגי, עומדים בני הזוג מווינה לקפוץ אל המים שאין להם סוף.

מתוך מאה וחמישים נוסעים, רק שישה עשר אזרו אומץ להסתכן ולקפוץ אל המים. כיון שמרן והרבנית ידעו לשחות, הם פתחו במסע ימי מסוכן ונועז, לכיוון חופי ארץ ישראל. לימים, סיפרה הרבנית לילדיה, כי גם אז, במצב של סכנת טביעה מוחשית, סירב מרן לזוז מעקרונותיו כמלוא הנימה. מסיבות של חסידות וצניעות, אבי ואמי חתרו תחילה לעבר נקודה ימית מרוחקת, על מנת להתרחק מארבעה עשר פליטי הספינה האחרים, גם אם מדובר במלחמה על החיים, בתוך גלים שוצפים ומערבולות איומות.

נורא נוראות, אברך שנמלט מאירופה ונאלץ להותיר בה את בנו יחידו. אברך שנאלץ לעשות עם רעייתו חודשים ארוכים של חוסר וודאות בין גלי הים, וכעת, כאשר הוא מנסה לחצות את רצועת החוף בשחייה, הדבר הראשון שמעסיק אותו, הוא הצורך לשמור על חסידותו ופרישותו. כי זה היה מרן, יראתו, חסידותו וגדלותו כרוכות זו בזו וניזונות זו מזו.

מערבולות איומות פגשו את מרן והרבנית. לפרקים חשו שהנה הסוף מתקרב, ובראשו של רבינו חלף הפסוק (תהלים סח, כג) אמר השם מבשן אשיב, אשיב ממצלות ים. לאורך המסע שארך שעות ארוכות, נשרו מרבית פליטי הספינה האחרים. מקרב שישה עשר נוסעים שרדו רק שישה, רבינו והרבנית וארבעה נוספים, וכל השאר טבעו במצולות.

"פעם נסעתי עם אבא לנתניה", סיפר בנו רבי יוסף צבי, "כאשר עמדנו בסמוך למלון גלי צאנו, הצביע אבי על נקודה רחוקה בלב ים ואמר לי, כאן, במרחק שני קילומטרים, חצינו, אני ואמך, את הים בשחייה, עד אשר הגענו חסרי כל, אך בריאים ושלמים אל חופי ארץ הקודש".

"וַתִּקַּח מֵרִים הַנְּבִיאָה אַחֹת אֶהֱרֵן אֶת הַתֵּף בִּידָה" (טו, כ)

מרים משה אהרן וחור הכניעו את הקלי'

"התף" הוא סופי תיבות [שלא כסדרם], משחית אף חימה, מכאן יש רמז למה שמרים הנביאה הכניעה את הקליפות הנקראות משחית אף וחמה. ובאמת שאף משה אהרן וחור הכניעו, שהרי הראשי תיבות של שמות הקליפות הנוכרות הם משחית אף וחמה, שהם גם ראשי תיבות שמות אלו הצדיקים שהכניעו, משה אהרן וחור. וזה נרמז בפסוק במלחמת עמלק (שמות יז, י) ויעש יהושע כאשר אמר לו משה להלחם בעמלק, "ומשה אהרן וחור" עלו "ראש" הגבעה, היינו ששלושתם הכניעו את "ראש" הקליפה.

והנה אמצע האותיות של "משחית חמה" הם אותיות "משיח", והטעם לכך הוא שלפי שלעתיד לבא ימתיק הקדוש ברוך הוא את האותיות האמצעיות של הקליפות הנוכרות, ויבא "משיח". וזה נרמז בכתוב (ירמיה ל, יד) כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך, שהרפואה תעלה מתוך הקליפות ומתוך מכותיך ארפאך, היינו מתוך תיבות "משחית אף חמה", יעלו האותיות משיח.

וכן יש להוסיף שכל זה נרמז בפסוק (בראשית ג, טו) הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב, וסמך ליה ואל האשה אמר. שהנשים הצדקניות מכניעות את סופי תיבות הת"ף חמה משחית אף, ואילו הצדיקים הנוכרים מכניעים את ראשי תיבות מא"ח משחית אף חמה.

"וַתִּקַּח מֵרִים הַנְּבִיאָה אַחֹת אֶהֱרֵן אֶת הַתֵּף בִּידָה" (טו, כ)

מדוע דוקא תוף

בפסוקים כאן נאמר שמרים לקחה את התוף ושרה לה'. וצריך להבין מדוע לקחה אותה הצדקת דוקא תוף בכדי להלל עמו לה', ולא לקחה שאר כלי זמר, שקולם ערב יותר, כדוגמת כינור עוגב או חליל?

ונראה לומר שמכיון שאופן הוצאת קול הנגינה מהתוף הוא על ידי הכאה, כשמכים בו בחזקה, ואז יוצא ממנו קול שירה וזמרה בנעימה. וכיוצא בזה באה מרים הנביאה ללמדנו ארחות חיים, שנדע שממקום ההכאה, זה ממקום ההסתרה, ודוקא משם נשמעת שירת האמונה, באופן שהאדם [המוכה] יאמין שהכל הגיע לטובתו השלימה. ונמצא שהשירה הזו חשובה לאין ערוך אצל אבינו שבשמים.

"וַתַּעַן לָהֶם מֵרִים שִׁירוּ לָהּ כִּי גָאָה גָאָה סוֹס וְרוֹכְבוֹ רֵמָה בַּיָּם" (טו, כא)

מרים הנביאה ענתה לנשים שיש להן חלק בתורת בעליהן

בשירת הים נאמר (שמות טו, כ), ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התף בידה ותצאנה כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות. ותען להם מרים, שירו לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה ביים. ושואלים המפרשים, היכן מצינו ששאלו את מרים, עד שהיא הוצרכה להשיב תשובה, וכמו שכתוב, "ותען להם מרים"? וכן מדוע מרים אומרת להם שישירו דוקא את הפסוק "כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה ביים", ולא פסוק אחר?

ומבארים המפרשים, שהנשים הצדקניות היו עצובות בקריעת ים סוף ולא רצו לשיר, מפני שאמרו, הלא תכלית יציאת מצרים היא קבלת התורה, ואילו אנחנו הנשים לא נצטוונו על העיסוק תורה ולהתענג בה, ואם כן מדוע יש לנו לשיר? על טענתם ענתה להם מרים, שירו לה' וכו' סוס ורוכבו רמה ביים. כי בקריעת ים סוף בא הקדוש ברוך הוא למצרי ואמר לו, מדוע רדפת אחרי בני? משיב לו לתומו, אני רק ישבתי על הסוס והוא שהביא אותי הלום. אומר ה' לסוס, מדוע רדפת אחרי בני? אומר הסוס, לא אני הוא האשם, כי אם המצרי, הוא שהנהיג אותי לכאן. מה עשה הקדוש ברוך הוא, מושיב את המצרי על הסוס, ודן את שניהם יחד. וכמשל הידוע עם החיגר והסומא... ולכך נאמר "סוס ורוכבו רמה ביים", שדן אותם יחדיו. אמרה להם מרים, לסוסי ברכבי פרעה דמיתך רעיתי, הרי הבעל אינו יכול ללמוד תורה ללא העזרה של אשתו המבשלת ומנקה ומטפלת בילדים ועושה את כל ענייני העולם הזה. אם כן נלמד מדינו של הסוס, כשם שהוא נענש על שהביא את המצרי הרוכב, ונענש באותו עונש שנענש המצרי, כן גם כאן לאידך גיסא, האשה תקבל את אותו השכר שיקבל בעלה על לימוד התורה שלו, כיון שבלעדיה לא יוכל עשות זאת. ובפרט שהדברים באים בתורת קל וחומר, הן מרובה מדה טובה ממדת פורענות פי חמש מאות. וזה שאמרה להם מרים, שירו לה', כי לא נגרע חלקכם בתורה, והראיה לכך "סוס ורוכבו רמה ביים" שדן אותם לחובה יחדיו, ואף אתכם ידן לזכות יחדיו.

"ותען להם מרים" (טו, כא)

מרים אמרה לנשים לכוין שירתם לפרצוף עתיק

"ותען להם מרים", לא לנשים אמרה, אלא למשה ובני ישראל, וליכא קפידא בכל גוונא, כי יצר הרע בההוא עלמא ליכא. ועוד מרים הנביאה היא לבדה אומרת כך, ושאר עלמות תופפות לא משוררות, שאין להם רשות לכוין דעתם לעתיקא. עד כאן.

ואפשר לפרש את דבריו, ותען להם מרים, היינו לאותם המלאכים שהיו אחרי אותם נשים צדקניות, לאלה אמרה מרים שיכונו שירתם לעתיקא (קדישא) דבריא. וכמו שאמרו בזוה"ק (פ' בשלה דף מ"ח ע"א) שאמר הקב"ה למשה "מה תצעק אלי דהא כלהו באתר דא קיימי ועל דא ויסעו ינטלון מן דא דלאו עדנא הוא, אלא בעתיקא תליא מלתא". עכ"ל. (מוסר חכמים השלם ח"ב עמ' קס"ח בקצרה)

"ויורהו ה' עץ וישלך אל המים וימתקו המים" (טו, כה)

איזה עץ השליך משה למים

נחלקו המדרשים איזה עץ השליך משה במים ונמתקו. במדרש שמות רבה (פרשה כ"ג סי' ג') איתא: "ויורהו ה' עץ וישלך אל המים", אי זה היה? ר' נתן אומר "ירדינון" היה. ר' יהושע אומר של "ערבה" היה. ר' אליעזר המודעי אומר של "זית" היה וכו'. עד כאן. וכדעה האחרונה כך איתא במכילתא (פרשת בשלה מסכתא דויסע פרשה א'): ויורהו ה' עץ, וישלך אל המים וימתקו המים וגו'. ר' אליעזר המודעי אומר, זה עץ של "זית", שאין לך עץ מר יותר מעץ זית. וכן איתא בילקוט שמעוני (כאן, רמז רנ"ו).

היה זה מטה משה

עוד אודות עץ זה הביא בילקוט ראובני (כאן) אמר רבי יהושע, אותו המטה [של משה] היה של ספירינון, ונברא מששת ימי בראשית, וכו'. רבי יהודה אמר של עץ היה. מאן דאמר של ספירינון דכתיב (יחזקאל א, כו) כמראה אבן ספיר דמות הכסא. ומאן דאמר עץ היה, דכתיב ויורהו ה' עץ וישלך אל המים. עד כאן. ונמצא שלפי השיטה האחרונה במדרש זה, העץ שהשליך משה הוא המטה שהיה עימו כל הזמן, ועימו בקע את הים ושאר ניסים שעשה.

השליך עץ מגן עדן

וראה בתוספות השלם (כאן אות ה') שכתבו, "ויורהו ה' עץ" וכו', השליך לו הקדוש ברוך הוא עץ מגן עדן, ומרוב מתיקות העץ, השליכו במים ונמתקו. "שם שם לו חק", כלומר בכל מקום שבאו [בני ישראל] והמים מרים [היו] זורקים אותו עץ ומתרפאים [המים]. "ושם ניסהו" לאותו עץ שהיה בדוק ומנוסה, וכל חולה שהיה שותה מהמים מתרפא, לכך סמך [בפסוק הבא] "כי אני ה' רפאך". עד כאן לשונו.

עץ הכונה לשם השם הקדוש

בזוהר הקדוש (נשא דף קכ"ד ע"ב) מסביר הפסוקים באופן נפלא, דהנה לכאורה צריך להבין דבתחלה כתוב (טו, כג) ויבואו מרתה ולא יכלו לשתות מים ממרה, כי מרים הם. ואח"כ מצוה ה' יתברך למשה רבנו ע"ה שיקח עץ ויזרוק למים ולבסוף נאמר שם שם לו חוק ומשפט ושם ניסהו. ומה קשור סיפור המים במרה לענין הניסיון שניסה ה' יתברך את ישראל ומהו הניסיון.

ומסביר הזוה"ק, דהנה כשיצאו עם ישראל ממצרים היו אומרים המצרים כי ח"ו יש בעם ישראל בנים שהם אינם של הוריהם והיו חושדים בהם שח"ו עשו עבירות והיו מקטרגים עליהם ולכן כשבאו למרה רצה הקב"ה להראות שאין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה וכולם כשרים הם ולכן עשה שהמים יהיו מרים, ובשעה שצעק משה לפני הקב"ה אמר לו ה' יתברך, מה אתה רוצה הרי יש הרבה מקטרגים על עמ"י ולכן המים מרים.

מה עשה ה' יתברך, הורה למשה רבנו לכתוב את שם ה' וזהו העץ המוזכר כאן שכן שם הוי"ה ב"ה בהכאה (דהיינו שלוקחים את האות הראשונה ומכפלים באות השניה ולהיפך, ואח"כ האות השלישית עם הרביעית ולהיפך) עולה בגימט' ק"ס וזה גימט' עץ, וזה אומרו "ויורהו ה' עץ...". היינו לשם השם "וישלך אל המים" שהשליכו אל המים ובזה נמחק ה' וכששתו מזה עם ישראל נבדקו הם כסוטה הנבדקת במים המרים, ועל ידי זה ראו כולם. כי כל עם ישראל בין הגברים ובין הנשים כשרים הם ומיד השרה הקב"ה את שכינתו בישראל וימתקו המים.

העץ הוא עץ החיים שגנבו השטן

עוד בילקוט ראובני (כאן) מאי ויורהו ה' עץ? מלמד שעץ חיים היה סביב למים. בא שטן ונטלו, כדי לערוב ישראל ולהחטיאם. מיד "וילונו העם", ומיד "ויצעק משה אל ה' ויורהו ה' עץ", אותו עץ החיים שהסיר השטן, וישלך אל המים וימתקו המים, נתן הקדוש ברוך הוא ידו בשטן ומיעטו, ואלמלא כן, לא היו ישראל יכולים לעמוד בפניו. הדא הוא דכתיב, "שם שם לו חק ומשפט", לשטן, "ושם נסהו", לישראל.

"וַיֹּאמֶר אִם שָׁמוּעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ וְהִיָּשֶׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהֶאֱזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו וְשִׁמְרַתְּ כָּל חֻקָּיו כָּל הַמַּחְלָה אֲשֶׁר שִׁמְתִי בְּמִצְרַיִם לֹא אֲשִׁים עֲלֶיךָ כִּי אֲנִי ה' רִפְאֶךָ" (טו, כו)

הרפואה הרוחנית

"כל המחלה וכו' לא אשים עליך כי אני ה' רופאך", דברי הפסוק צריכים ביאור, הן אם אין מחלה, רפואה למה? המלבי"ם (כאן) מבאר את הפסוק כך, אמר הקדוש ברוך הוא לישראל, לעולם לא אלקה אותך מתוך כוונה פשוטה לייסרך, כדרך שעשיתי למצרים, ואם איזה פעם אשים עליך מחלות, זאת משום ש"אני ה' רופאך", כמו שהרופא מכאיב לפעמים לחולה על ידי הקזת דם או זריקה וכדומה, כל זאת עושה להחלימו ולרפאותו על ידי כך, כך אמר הקדוש ברוך הוא, גם אם אעניש אותך, זאת מתוך כוונה לרפאתך מן הרע שבקרבך מבחינה רוחנית.

התורה משה, ביאר את המילה "כי", היא נתנית טעם, כדוגמת חלק מהרופאים שאינם נותנים את כל הרפואות הדרושות לחולה בבת אחת, וזאת יעשו בעורמה, בכדי להוציא מהחולה כסף בפעם השניה, ובפעם השלישית. לא כן אדם שהינו חבר בקופת חולים, היות והרופא הוא רופא קבוע, שאינו מקבל שכר עבור כל טיפול, אלא שכר חודשי, בין אם יטפל בו או לאו, לכן תכף ומיד יתן לחולה את כל הנדרש למחלתו. וזה שאמר הכתוב "כל המחלה וכו' לא אשים עליך", יען ש"אני ה' רופאך", אני "הרופא" הקבוע שלך, לכן לא אשים עליך מחלה מלכתחילה, ולצורך כך אני נותן לך מצוות שעל ידם ימנעו ממך כל חולי. (מענינה של תורה, כאן עמ' ע"ג).

רפאני ה' וארפא

עוד יש לפרש ולומר שיש שני סוגים של רופאים. האחד מי שמגיעים אליו אחרי שב"מ האדם חולה, קורא לרופא ומרפא אותו, ויש רופא אחר שיודע לעשות שהאדם לא יהיה חולה כלל, וזה השני הוא רופא יותר גדול. וזה שאומר הפסוק "כל המחלה וכו' לא אשים עליך" והיינו שלא יהיה לך כלל מחלות ומשום שאני ה' רופאך היודע למנוע את המחלה שמעיקרא לא תבא.

מעשה ברבנו הרמב"ם ז"ל, שהיה כידוע רופא הסולטן צלאח אלדין במצרים, כל אותו זמן שעמד הסולטן תחת פיקוחו הרפואי של הרמב"ם, הסולטן לא נפל למשכב אפילו פעם אחת. יום אחד חדר לליבו ארסו של הוויזר, שהיה תדיר מדבר סרה על הרמב"ם, וכה אמר הסולטן להרמב"ם, מנין לי שאמנם רופא מומחה הינך, והרי לא נחליתי במשך כל הזמן, ואפשר שאם אחלה, לא תוכל להעלות לי ארוכה? נענה הרמב"ם ואמר, הנה הרופא הגדול באמת הוא הקדוש ברוך הוא, וכמו שנאמר "כי אני ה' רופאך", ואת דרכי רפואתו, ביאר הקב"ה קודם לכן באומרו, "כל המחלה אשר שמתני במצרים לא אשים עליך", הנה שהרופא הגדול אינו זה שיודע לרפא אחרי שנחלה החולה, אלא דוקא זה שבקי ברפואה מונעת, ויודע לנקוט באמצעים המתאימים, בכך שלא יחלה האדם כלל.

הרמב"ם בספרו הנהגת הבריאות העוסק בהנהגה הרפואית שעל האדם, כותב, שרוב המחלות הבאות לאדם הוא בעצמו אשם בהם, בהעדר ידיעתו כיצד להתנהג בימי בריאותו. וכדרכו של הסומא, שמפני חוסר הראות נכשל תמיד, ומחבל בעצמו, ופעמים אף עושה נזק לזולתו. וכן בספרו היד החזקה (הלכות דעות פ"ד ה"כ) לאחר שפירט את דרכי הטיפול המונע באכילה ובפעילות גופנית וכו', סיים בזה הלשון: כל המנהיג עצמו בדרכים אלו שהורינו, אני ערב לו שאינו בא לידי חולי כל ימיו, עד שייזקין הרבה וימות ואינו צריך לרופא, ויהיה גופו שלם ועומד על בוריו כל ימיו. עכ"ל.

"כָּל הַמַּחְלָה אֲשֶׁר שִׁמְתִי בְּמִצְרַיִם לֹא אֲשִׁים עֲלֶיךָ כִּי אֲנִי ה' רִפְאֶךָ" (טו, כו)

פת ומים שחרית מסלקים פ"ג מחלות

רמזו רבותינו (תוספות השלם להלן כג, כה אות ד') "מחלה" יש בה אותיות "הלחם", ועולים בגימטריא שמונים ושלוש, רמז לדברי חז"ל (ב"ק צב: וב"מ קג. והובא בטור או"ח ס' קנ"ה) ששמונים ושלוש חלאים יש במרה, וכולם פת לחם

וקיתון של מים בבוקר מבטלן. ולכן נסמך לו בפסוק הבא, "עינות מים", רמז שאדם השותה מים בכל בוקר, תסולק ממנו ה"מחלה".

רפואה בידי שמים באה בקלות

"רופאך", האות פ' רפויה, והטעם לכך הוא מכיון שהפסוק עוסק ברפואה הבאה בידי שמים ["כי אני ה' רופאך"], והרפואה הבאה ממרום באה בקלות, ולכן הפ' רפויה. ואילו הרפואה הבאה בידי אדם, באה בקושי, לכך כתוב בפרשת משפטים (שמות כא, יט) "ורפא ירפא" בדגש, כיון שהפסוק מדבר על רפואה שבידי אדם, וכפי שדרשו מפסוק זה בגמ' ברכות (ס). מכאן שניתנה רשות לרופא לרפא. ולכך הפ' שם היא מודגשת, לפי שיש ברפואה הזו קושי.

"הֲנִי מְמַטֵּיר לָכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמַיִם" (טז, ד)

צריך האדם לבקש בכל יום על פרנסתו

בזוהר הקדוש (בשלח דף ס"ב ע"א) על פסוקנו כתוב, רבי יוסי פתח (תהלים קמה, טז) פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון, מה כתוב לפני כן (שם קמה, טו) עיני כל אליך ישברו, כל האנשים מצפין וזוקפין עיניהם לקדוש ברוך הוא, ולכן זקוקים בני מהימנותא, לבקש מזונותיהם יום יום מהקדוש ברוך הוא. שכל המתפלל על מזונו, גורם שיתברך בכל יום על ידי אילן המזון. וטעם הדבר (תהלים סח, כ) ברוך ה' יום יום, שאף על פי שיש עמו מזונות, צריך לבקשם מהקדוש ברוך הוא בכל יום (וכן הביא הרב חיד"א בס' מורה באצבע סימן ב אות כח וסימן ג' אות קכו).

"וַיֵּצֵא הָעֵם וּלְקַטּוֹ" (טז, ד)

הראה למשה רבנו במן סודות ושמות הקודש

בתוספות השלם (כאן, אות ז) ויצא העם ולקטו, ראשי תיבות וה"ו, והוא שם אחד משם ע"ב. והטעם לכך הוא משום שהקדוש ברוך הוא הראה למשה, כמה דמיונות ומראה הכבוד והיחוד. "מן" בגימטריא כשם המפורש דאבדלתא דרבי עקיבא (גולהו"ם). כלומר מה המן לבן, אף הקדוש ברוך הוא (דניאל ז, ט) לבושיה כתלג חיור ושער רישיה כעמר נקא. מה המן דק, אף הקדוש ברוך הוא דק מכל דק, שהשכל האנושי אינו יכול להשיגו. וראה, כי כל דבר שמרוב דקותו אין בו ממש הוא הזק יותר מן השאר, והרוח מוכיח, שהוא דק ואין בו ממש מרוב דקותו, ואף אינו נראה לרוב דקותו והוא מפרק הרים ומשבר סלעים. עד כאן.

"וְהָיָה בַיּוֹם הַשִּׁשִּׁי וְהֵכִינוּ אֶת אֲשֶׁר יִבְיֵאוּ וְהָיָה מִשְׁנֵהוּ עַל אֲשֶׁר יִלְקְטוּ יוֹם יוֹם" (טז, ה)

להכין עצמו לעוה"ב

בתוספות השלם (כאן אות ו') רמז יש כאן בפסוק, כשם שצריך להכין מיום הששי לצורך השבת, כך צריך האדם להכין בעולם הזה מעשים טובים לצורך העולם הבא שהוא יום שכולו שבת. ע"כ.

והנה ניתן להוסיף רמז על כך שכן ראשי תיבות ביום השישי והכינו את "אוהב", כיון שהגורם שהאדם יאהב את השבת, הוא, הששי והכינו את אשר, סופי תיבות "יותר", על ידי שיכין יותר מעדנים לצורך השבת.

ומוסיף המוסר חכמים השלם (ח"ב, כאן, עמ' קס"ג) והיה ביום "הששי", רמז לאדם שהגיעו ימיו לששים שנה, ואז לא יוכל לטרוח הרבה בעסק העולם, על ימים אלו אמרה תורה "והכינו את אשר יביאו" עמהם לעולם הבא, ולא יתעסקו בענייני העולם הזה להרבות כסף וזהב, כי אלו לא יביאם עמו לעולם הבא, אלא יניחם וילך לו. ואילו העמל בתורה ובמעשים טובים, אלו ילכו עמו, ואז יקויים בו סוף הפסוק, "והיה משנה על אשר ילקטו יום יום", היינו שה' יתברך יתן שכרו כפליים.

לפחות כשמזקין יפשפש במעשיו ויכין עצמו לעולם שכולו ארוך

וכך הזהיר בספר ראשית חכמה (חלק ג' שער ב'): כשיראה אדם שנזרקה בו שיבה והזקין, יפרוש מדרכי הנערים, ויפשפש במעשיו. ולא ידמה להם, לא במלבוש ולא בדיבור, או כעין זה. ויעשה תשובה, וישב עם תלמידי חכמים, כדי שישמע דברי תורה ויזכה בהם לחיי העולם הבא. וימעט בדבריו, ויזהר שלא יוציא דבר מגונה מפיו, ולא ירבה שיחה עם האשה.

לעולם יהיה אדם זהיר כשיזקין, בתפילתו ובמעשיו הטובים, וידע כי עתו קצר וימו קרב, ויתן אל לבו לעשות תשובה, וירבה בצדקות ובמצוות ובגמילות חסדים, שכל מעשיו של אדם נמנים באחרונה. ויכין עצמו לעמוד לפני המלך, דתנן (אבות פ"ד מט"ז) התקן עצמך בפרוזדור, כדי שתכנס לטרקלין. ויתחרט על עבירות שעשה, ויזכור אותן יום יום,

כדי לעזוב אותן ולתקן המעוות. כפקידו של מלך שהלך בכל מדינות המלך לגבות הכסף והזהב שהיה להם חוק לתת למלך. ולאחר שגבה אמר, עתה יקראני המלך לתת לו כספו וזהב, ולכן קודם שיקראני, אעייין החשבון יפה ואתקן אותו, כדי שלא ימצא בי שום דופי ולא עוול. כן צריך האדם כשיזקין יאמר, כבר זקנתי ולא ידעתי יום מותי, ועל כן אתקן כל ענייני בעולם הזה, כדי שלא ימצא בי הקדוש ברוך הוא שום רשע, וירבה במצוות ובזכויות ככל יכולתו. עד כאן.

"וְהָיָה בַיּוֹם הַשִּׁשִּׁי וְהִכִּינוּ אֶת אֲשֶׁר יִבְיֹאוּ" (טז, ה)

הכנות לשבת בשמחה ובהשכמה

בסיעתא דשמיא נראה לבאר, שהטעם שכתוב כאן "והיה" שהוא לשון שמחה וכמו שאמרו חז"ל בגמ' (מגילה י:), הוא לפי שצריך לשמוח בביאת השבת, כמקבל פני חתן וכלה. ואפילו אם יש לו כמה עבדים, אפילו הכי ביום ששי ישתדל בעצמו ויקנה ויתקן צרכי שבת. כמו שכתוב במסכת שבת (ק"ח:): שרב חסדא היה מחתך הירק דק דק לכבוד שבת, ור' זירא היה מדליק האש.

עוד שנינו במסכת שבת (ק"ז:): אמר רב חסדא, לעולם ישכים אדם להוצאת שבת [דהיינו ישכים לטרוח ולזמן את הוצאות השבת], שנאמר "ויהי ביום השישי והכינו את אשר יביאו", לאלתר.

וזה ההכנות שעושים ביום שישי רמוזים במה שנתווספה האות ה"א בתיבת השישי, בכדי ללמד, שצריך להכין ה' הכנות ביום שישי. (א) שיגזוז ציפורניו, (ב) יגלח ראשו, (ג) שילך לטבול, (ד) יכין שלש סעודות לשבת ויין לקידוש והבדלה, (ה) ילמוד שנים מקרא ואחד תרגום.

דבר נוסף מבואר בדברי רבנו האר"י ז"ל (שער הכוונות דרוש קידוש ליל שבת דרוש א') שצריך שיהיו י"ב לחמים על השולחן כדוגמת לחם הפנים, ויש לכך רמז נפלא את אשר יביאו ראשי תיבות בגימטריא י"ב, לרמז, שטוב הדבר לסדר י"ב לחמים על השולחן בשבת, אם אפשר הדבר.

ואלו הלחמים הם לחם "משנה", אותיות "נשמה", משום שביום השבת נוספת נשמה יתירה, וכמו שנוספת נשמה יתירה, כך יכין לשבת כפלים.

"עָרַב וַיְדַעְתֶּם" (טז, ו)

עיקר לימוד התורה בלילה

במדרש ילקוט תימני מכת"י (הובא בתורה שלמה כאן אות נ"א) כתוב, מכאן אמרו, אין גורנה של תורה אלא בלילה. ובהגהה של חומש תורה שלמה (שם) מביא מפרשים: ש"גורנה" הוא מלשון "גורן", דהיינו עיקר הלימוד ועיונו יושג בלימוד בלילה. ושיש מפרשים, גורנה, מלשון איסופו וקימומו. ויש אומרים, שהוא זמן הלימוד. ויש אומרים גורנה מלשון "גרון", כי התורה נקראת ב"גרון".

בתוספות השלם (כאן אות ו') "ערב וידעתם", זה עולם הזה. "ובקר וראיתם", זה עולם הבא שהוא דומה לבקר.

"וַתַּעַל שִׁכְבַּת הַטָּל וְהָנַח עַל פְּנֵי הַמִּדְבָּר דָּק מְחַסְפֵּס דָּק כְּפָפֵר עַל הָאָרֶץ" (טז, יד)

המן שיורד מן השמים בזמנינו

אזכרה ימים מקדם, בעת שלמדנו לפני מורנו ורבנו מרן ראש הישיבה כמוה"ר יהודה צדקה זצוק"ל, כדי לזרזנו על הלימוד, היה אומר לנו, שמי שיצליח במבחן, יתן לו מתנה "מן מן השמים". וכאשר הצלחנו, למחרת הביא ממתק לבן, כעין "חליביצה", והיה אומר, שבערי פרס ובבל יורד טל מתוק וסמיך על העצים, ואוספים אותם ומערבים אותם עם בצים מוקצפות, ונקרא בערבי "מן אל סמא", ואמר לנו שאביו היה שולח לו את זה מבגדד.

וכך ראיתי בספר מסעי ישראל (פרק י"ד) שכאשר נסע בארצות הרחוקות, הגיע לעיר קירקוק שבמדינת עיראק, וראה דבר נפלא מאד, שבשעה שיורד טל בבוקר, יורד גם "מן" מן השמים, והוא דומה לגרעיני זרעים לבנים וקשים, ובבוקר מתאספים כל תושבי העיר בכלים, ומניחים את הגרעינים לעין השמש עד שימסו ויותכו כגבינה רכה, ואז ימרחום על הלחם ויאכלו. וסיפר הנוסע הנ"ל שגם הוא אכל מהם, וטעמם מתוק לחיך כדבש, ויש להם ריח ערב. עוד סיפר הנוסע הנ"ל, שגם במקומות אחרים נמצא המן, כמו בעיר בגדד ובעוד מקומות, אך שם יפול רק על העצים ולא על הארץ, אבל בעיר קירקוק, כל השדות מכוסים ממנו.

"וַתַּעַל שִׁכְבַּת הַטַּל וְהִנֵּה עַל פְּנֵי הַמִּדְבָּר דָּק מְחֻסָּפִים דָּק כַּפְּפֹר עַל הָאָרֶץ" (טו, יד)

מה אכלו הבהמות במדבר

חידוש נפלא כתבו בעלי התוספות (בתוספות השלם ח"ז שמות טו, יד אות ו') וזה לשונם, מה אכלו הבהמות של ישראל במדבר? [ואם תרצה לומר שאכלו גם הם מן, הלא כתוב בתהלים (עח, כה)] "לחם אבירים אכל איש", ולא בהמות [היות ופסוק זה נאמר על המן, הרי מפורש בו שרק בני האדם אכלו מן המן, ולא הבהמות. וא"כ מה אכלו הבהמות] אלא שכבת הטל כלילה היה מעלה להם ירקות לבהמות. עד כאן לשונו.

"דָּק מְחֻסָּפִים" (טו, יד)

עם המן ירדו אבנים טובות ומרגליות

דבר מעניין מצאנו לרבותינו בעלי התוספות (תוס' השלם כאן אות ג) שדרשו על הפסוק (תהלים עח, כה) לחם אבירים אכל איש, שבשעה שירד מן לישראל היה יורד להם עם זה אבנים טובות ומרגליות, ובשעה שהמתין יהושע למשה רבנו על יד הר סיני היה יורד לו מן כנגד כל ישראל והיינו שלא רק המאכל אלא אף האבנים טובות היו יורדים לו כנגד כל ישראל, וזה שאומר לחם אבירים אכל איש זה יהושע שירד לו מן כנגד כל ישראל.

"וַיִּרְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אֶחָיו מֶן הוּא כִּי לֹא יָדְעוּ מַה הוּא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם הוּא הַלֶּחֶם אֲשֶׁר נָתַן ה' לָכֶם לְאֹכְלָהּ" (טו, טו)

עם ישראל לא ידעו שהמן בזכות משה

בגמרא (תענית ט.) כתוב, שהמן ירד לישראל בזכות משה שאמר (לעיל טו, ד) "ונחנו מה". לפי זה אומר הרב בית יעקב לבאר את פסוקנו: עם ישראל כשראו את המן, לא ידעו שהוא בזכות משה, ולכן שאלו איש לאחיו "מן הוא", ראשי תיבות "מן" הן, מזכויותינו ניתן, דהיינו שאלו האם המן בא בזכותינו? אבל הפסוק משיב על כך, "כי לא ידעו מה הוא", ראשי תיבות של "מה הוא" הן, משה הוריד המן וכלכל אותם, הרי שבאמת המן היה בזכותו של משה. ברם היות ומשה היה עניו, לכן ממשיך הפסוק, שמשם השיב לעם ישראל, "הוא הלחם אשר נתן ה' לכם לאכלה", כלומר, ה' נתן את הלחם הזה בזכותכם, וזהו "לכם לאכלה", בזכותכם לאכלה, ולא בזכותי, משום שמשם לא רצה להחזיק טובה לעצמו. (דרש יהודה).

"וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אֶחָיו מֶן הוּא כִּי לֹא יָדְעוּ מַה הוּא" (טו, טו)

הסוגר את חטמו אינו יכול לבטא יפה אותיות מ"ן

פירש הרב כלי יקר (כאן), הטעם שקראו אותו "מן", לפי שהיו מריחים במן את כל מיני המאכלים שבעולם, אולם לא היו רואים את סוגי המאכלים בעיניהם, רק את צורת המן, וזה שאמרו (במדבר יא, ו) בלתי אל המן עינינו, ולזה קראו אותו "מן" שהן אותיות החוטם, היינו שאם אדם סוגר את חוטמו, אינו יכול לבטא יפה את האותיות מ"ם ונו"ן, בשונה משאר כל האותיות, שאף שישגור האדם את חוטמו, יבטאם יפה. וכיון שמעלת ושלמות המן היתה תלויה בחוטם, שכאמור הריחו בו את כל סוגי המאכלים שבעולם, לפיכך כינו אותו דוקא באותיות ששלמותן תלויה בחוטם.

המן היה מגלה סודות

אמרו רבותינו ז"ל (ילקוט שמעוני רמז תשל"ה) נאמר בפסוק (לקמן טז, לא) והוא כזרע גד לבן, למה המן היה כזרע "גד", ולא כזרע אחר? מפני "שמגיד" כל סרחונו של אדם, וכדאיתא ביומא (עה). שאם אשה אחת היתה מתקוטטת ומורדת בבעלה והולכת לבית אביה. כשבאים אצל משה לדין, היא אומרת שאנכי לא חטאתי ובעלי פשע וחטא. והוא טוען שהיא אשמה. אומר להם משה לכו עד הבקר, כמו שנאמר (במדבר טז, ה) בקר וידוע ה'. ובבקר היה מודד את המן שלהם, אם היה חלקה במן נופל בבית בעלה, אומר לה את חטאת ופשעת. ואם היה נופל בבית אביה, אומר לבעלה אתה סרחת, ומתוך כך היו נכלמים ועושים שלום ביניהם. ומפני זה הענין נקרא "גד" לפי שהיה "מגיד" לאדם מה שיחו.

וכתבו התוס' (תוס' השלם כאן אות ו) דדבר זה נרמז ג"כ בר"ת הפסוק כי לא ידעו מה הוא ראשי תיבות "כלימה". ולכן נקרא המן בלשון זה לפי שבארמית תרגום המילה "מן" היא "מי", והיינו שהמן היה מגיד "מי" סרח על מי, הבעל או האשה.

והנה הדבר נרמז גם בתרגום הפסוק (שמות י, ח) מי ומי ההולכים, והתרגום הוא "מן ומן סרח", והיות וכתובה כאן המילה "מן", רמז יש כאן, שהמן היה מודיע מי סרח על עסקי הליכה [כלשון הפסוק מי ומי "ההולכים"], שאפילו

אם הסתכלו בנשים אחרות "ההולכות" לפניהם, היה מגיד המן מי הם שפגמו בעיניהם ומסתכלים בנשים. ובספר הגן ודרך משה (ליום ט"ז) כתב דבר זה נרמז ג"כ בפסוק (במדבר כא, ה) נפשנו קצה בלחם הקלוקל, "קלקל" בגימטריא ב' פעמים "עין", לפי שכאמור מי שהיה פוגם בשתי "עיניו", המן היה מכלימו. ולכך ברא ה' יתברך את בת היענה, שבשונה מכל העופות, כשעוף היענה רוצה להוליד, עומד כנד ומביט על הנקבה והיא מולידה, ולכך שמה "היענה" אותיות "היענה", שמהות ביאתה לעולם תלויה בעין. הרי לנו שיש בכח הראיה אף להוליד, ועתה בינו נא זאת, כמה חמורה הראיה האסורה, ולכן גם "בת היענה" עולה בגימטריא "מלאך המות", ששניהם עולים מנין תקמ"ב, והוא משום שמלאך המות מלא "עינים" (כדאיתא בעבודה זרה כ:).

המן היה מגלה יחוסי הבנים

זאת ועוד, שה"מן" היה מודיע על יחוסי הבנים, הוי אומר אשה שמת בעלה ונישאה לאדם אחר ולא המתינה שלשה חודשים, וילדה לאחר שבעה חודשים, יש ספק אם הבן הנולד הוא של הראשון והוא נולד בחודש התשיעי, או שהוא של הבעל השני והוא נולד לחודש השביעי. והנה בנתינת המן אירע דבר נפלא שמעת הלידה, תוספת המן לצורך הילוד הנולד, היתה נופלת אצל אביו האמיתי, שהרי אביו הוא החייב במזונות התינוק (שו"ע אה"ע סימן ע"א), ובזה היה מתברר מיהו אב הילוד.

ויש ליתן לכך רמז במילים הקודמות של הפסוק הנ"ל, מספר נפשותיכם, שזה ראשי תיבות "מן", לומר שהמן היה מודיע את "מספר הנפשות" לכל בית. וזה שאמר הכתוב (בפסוק הבא טז, טז) איש לאשר באהלו תקחו, כי המן היה נופל לפי האוהל.

באכילת המן הכירו את פנימיות האדם

הרב הקדוש רבי מנחם מנדל מרימינוב, היה כידוע דורש שנים ארוכות בפרשת המן, בכדי להשפיע שפע לישראל. פעם אחת פירש את פסוקו כך, המן אשר בני ישראל אכלו במדבר היה לחם שמים, וכל מהותו היה בהיר ומזוכך ללא פסולת, כולו רוחני, עד שעל ידי אכילתו, נודרך הגוף הגשמי, והיה ניכר לכל אחד הפנימיות של חבירו ומחשבותיו. והנה כאשר האחד מכיר את חבירו בחיצוניותו, לא ידע לעולם האם הוא צדיק או לא. אולם מאז שהתחילו לאכול את המן, נתודעו לפנימיותו של חבירו, ואז ראה שאינו מכירו ונדמה בעיניו כאיש אחר, וזהו אמרם "ויאמרו איש אל אחיו מן הוא", דהיינו מי הוא זה איש זה, כי נהפך לאיש אחר ועכשיו כבר אינו מכירו. ועל כך השיבם משה רבנו "ויאמר משה אליהם הוא הלחם", אמר להם, שהזיכוכ הזה בא כתוצאה מאכילת המן שהוא לחם אבירים.

"זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צָוָה ה' לְקַטֹּוּ מִמֶּנּוּ אִישׁ לְפִי אֶכְלוּ עֹמֵר לְגִלְגָּלֶת מִסֶּפֶר נַפְשֹׁתֵיכֶם אִישׁ לְאִשֶׁר בְּאָהְלוֹ תִקְחוּ" (טז, טז)

מטרת המן בטחון בה'

כתב רבינו בחיי (על התורה, בסוף הפתיחה לפרשת בשלח) שה"מן" לא היה יורד להם פעם אחת בחודש לצורך כל החודש או לצורך שני חדשים, אלא דבר יום ביומו, ולמה הוצרך ה' לעשות כן? בכדי להרגיל את טבעם של בני ישראל במדרגת הבטחון, שיהיו עיניהם תלויים בכל יום ויום לאביהם שבשמים. וכדי לבחון את לבם לראות אם יהרהרו אחרי מדותיו של הקדוש ברוך הוא. וכן כששלח פרעה את עם ישראל, הולכים ה' יתברך דרך המדבר, ועשה כן כדי לנסותם ולבחון את לבם כשיצאו עם נשיהם וטפם במדבר ההוא הגדול והנורא, נחש שרף ועקרב, כשאפשר היה להולכים בדרך הקרוב, הוא ארץ פלשתים, ולא עשה. עד כאן.

עוד כתב בענין זה רבנו בחיי בספר במדבר (כא, ה) על הפסוק למה העליתונו ממצרים למות במדבר, כי אין לחם ואין מים וגו', יש לתמוה, והלא המן היה יורד להם כל יום, ואם כן מהי תלונתם אין לחם? וגם היה ריבוי מים מנס הסלע שנתחדש להם עתה? אבל זו היתה תלונתם, אמרו הנה עניינו משונה, ואין לנו לחם ומים כשאר האומות, כי שאר האומות בין אם הם זכאים או חייבים, יש להם לחם לשובע, ואין צריך לומר המים. אבל אנו, עיקר כל ההנהגה ואכילה ושתיה בענין מחודש, כי אין לנו לחם ביום אחד לימים הרבה כשאר האומות, שנפשם שבעה בסיפוק המזון שרואים בין ידיהם ועמם. ואינו עמנו כי אם דבר יום ביומו. ואפילו המים שהן הפקר לכל העולם, ואין לאדם מחיה זולתם, כבר נסתלקו מאתנו, שכשמתה מרים נסתלק הבאר. ומאחר שכל עניינו נמשכים אחר העונש והשכר, הנה אנו מחודשים בהנהגה יותר משאר אומות. ועוד, כי אותו הלחם הבא עלינו דבר יום ביומו, לחם קלוקל הוא, ועתיד הוא להתקלקל בבני מעיים שנפשו קצה בו, וכי יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא? וזו היא הדיבה שהוציאו על המן, שהיה להם לכבוד ומעלה, והם היו נותנים בו דופי. כי למעלת דור המדבר שהיו כמלאכי השרת, היה המן בא להם דבר יום

ביומו, כדי שיהיו עיניהם תלויות תמיד אל ה', כענין שכתוב (תהלים קכג, ב), הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם. והענין היה להרגיל נפשם במדת הבטחון והאמונה בשם יתברך. ולפי שחטאו בהוצאת דבה, לכך כתוב (במדבר כא, ו) וישלח ה' בעם את הנחשים השרפים, ודרשו רבותינו זכרונם לברכה, יבוא נחש שאוכל מינין הרבה וכולם בפיו טעם אחד, ויפרע מאוכלי המן, שאוכלין מין אחד וטועמין מינין הרבה.

"וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת הַמָּן אַרְבָּעִים שָׁנָה" (טז, לה)

כמה זמן אכלו עמ"י את המן

במכילתא דרבי ישמעאל (מסכתא דויסע פרשה ה') נחלקו התנאים כמה שנים אכלו עם ישראל את המן. רבי יהושע אומר ארבעים יום אכלו את המן אחרי מות משה כיצד, משה מת בשבעה באדר ואכלו ממנו ארבעה ועשרים יום של אדר וששה עשר של ניסן הרי ארבעים שנאמר וישבות המן ממחרת באכלם מעבור הארץ ואומר ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסה מצות וקלוי. רבי אלעזר המודעי אומר שבעים יום אכלו את המן אחר מיתתו של משה הא כיצד משה מת בשבעה באדר ואכלו ממנו עשרים וארבעה ימים של אדר הראשון ושלושים של אדר השני ששנת עבור היתה וששה עשר של ניסן הרי שבעים, שנאמר וישבות המן ממחרת. רבי יוסי אומר חמשים וארבע שנה אכלו ישראל את המן ארבעים שנה בחיי משה וארבע עשרה אחר מיתתו, שנאמר ובני ישראל אכלו את המן וגו' שאין תלמוד לומר את המן אכלו עד בואם אל ארץ נושבת שכבר נאמר עד בואם אל קצה ארץ כנען אלא אלו ארבע עשרה שנה שאכלוהו אחר מיתת משה ואלו הן שבע שכבשו ושבע שחלקו.

"וְהָעֵמֶר עֲשִׂרִית הָאִיפָה הוּא" (טז, לו)

סגולה לפרנסה המקובלת ביד הקדמונים

כתב רבינו בחיי זצ"ל (שמות סוף טז) קבלה ביד חכמים, שכל האומר פרשת המן בכל יום, מובטח לו שלא יבוא לעולם לידי חסרון מזונות. עד כאן לשונו. וכן כתב התשב"ץ (סי' קפ"ד) בשם הירושלמי, כל האומר פרשת המן בכל יום, מובטח לו שלא יתמעטו מזונותיו, ואני ערב. עד כאן לשונו.

מסביר זאת הגאון רבי אליהו הכהן זצ"ל מאיזמיר בספרו מעיל צדקה (סי' תשס"א), הקורא פרשת המן בכל יום זוכר ועולה על לבו החסד שהיה עושה הקדוש ברוך הוא עם ישראל, להזמין פרנסתם בלי עמל וטורח, ועל ידי זכירה זו, הוא מידבק באהבתו יתברך, וגומר בלבו לשמור מצוותיו וחוקותיו ומשפטיו, הרי זה מעורר עליו רחמים למעלה ומזמינים לו פרנסתו. כי על ידי שמזכיר ענין הפרנסה שפרנס הקדוש ברוך הוא את ישראל במדבר, נכנס אל הקודש פנימה, לאהוב לקדוש ברוך הוא ולהתחזק בתורתו, ובדין הוא שימשך לו פרנסה. עד כאן.

ובפרט ביום ג' של פרשת בשלח, סגולה לפרנסה לקרא את פרשת המן שנים מקרא ואחד תרגום, מפרק ט"ז מפסוק ד' "ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר לכם" עד "והעמר עשירית האיפה הוא" (האדמו"ר רבי מנחם מנדל מרימינוב).

"וַיָּבֵא עַמְלֶק וַיִּלָּחֶם עִם יִשְׂרָאֵל בְּרַפְדִּים" (יז, ח)

המן מן התורה מנין

אמרו רבותינו ז"ל (תענית ט). אין דבר שלא נרמז בתורה. וכאן מרומז על המן אויב וצורך היהודים, שעשה עצמו רם, ולבסוף תלו אותו על ראש העץ. וישראל נלכדו ברשתו מפני שעברו על התורה, ונהנו מסעודתו של אחשורוש, וכשחזרו בתשובה וקיימו וקבלו, הצילם השם יתעלה.

וזה שנאמר "ויבא", "אותיות" "אויב", "עמלק", "אותיות" "עם לק", הוא המן שמזרע עמלק שרצה למלוך את ישראל ולהכריתם ול"ללק" את דמם. גם "עמלק" בגימטריא "רם" שבתחילה היה רם ונישא ולבסוף נהפך ל"מר" ובא אליו "מר" המות.

"וילחם" מתחלק למלים "וי לחם" היינו "וי" להם שאכלו "לחם" ושתו יין מסעודתו של אותו רשע אחשורוש, ורפו ידיהם מהתורה, והחליפו "לחם" זה ב"לחם" דהיינו בתורה שנאמר בה (משלי ט, ה - ברכות נו). לכו לחמו בלחמי.

עם "ישראל" בגימטריא "אש רם", שעזבו את התורה שנקראת "אש", כמו שנאמר (דברים לג, ב) מימינו אש דת למו, שניתנה משמי מרומים. גם "ישראל" בגימטריא "שמר" עם הכולל, וזה שנאמר (תהלים קכא, ד) הנה לא ינום ולא ישן "שומר" ישראל.

"ברפידים" אותיות "ברפוי ידים" שרפו ידיהם מן התורה. גם ברפידים אותיות "פרים ביי"ד", שחג הפורים חל לכל העולם ביי"ד באדר, ורק בערים המוקפות חומה מימות יהושע בן נון הוא בט"ו לחודש. וזה גם נרמז בפסוק בסמוך (זי, טו) כי י"ד על כס י"ה בגימטריא ט"ו. רצונו לומר, לרוב העולם הוא ביום י"ד, אבל במקום "כס" דהיינו "כסא" הכבוד [שזה ירושלים של מטה המכוונת כנגד ירושלים של מעלה ותחת "כסא" הכבוד] הוא ביום ט"ו. והמשך הפסוק, מלחמה לה' "בעמלק", נוטריקון בזכות עמרם משה לוי קהת. "מדר דר", "דר" עם הכולל הוא "אדר", שבשנה מעוברת, קוראים את המגילה בחודש אדר שני, ולא בחודש ניסן ולא בשבט, אלא דייקא "מדר", היינו "אדר" ראשון, "דר", "ב"אדר" שני.

ובזכות התורה שהתחזקו וקבלו את התורה, ככתוב (אסתר ט, כז) קיימו וקבלו וגו', בזכות כך, מחה אמחה את זכר עמלק. שכל צרות שבאו על ישראל, הכל מעוון ביטול תורה, וכמו שאמרו רבותינו ז"ל (ירושלמי חגיגה פ"א ה"ז) שהקדוש ברוך הוא מוותר על עוון גילוי עריות שפירות דמים ועבודה זרה, ואינו מוותר על עוון בטול תורה. וכן (נדרים פא.) חורבן בית המקדש היה בעוון ביטול תורה, כמו שכתוב (ירמיה ט, יב) ויאמר ה' על עזבם את תורת. ומלחמת עמלק היתה על ביטול תורה, ששכחו את ה' ואמרו (שמות יז, ז) היש ה' בקרבנו אם אין (כדאיתא במדרש תנחומא יתרו ג), ורפו ידיהם מדרכי ה' ולא עסקו בתורה, ככתוב (במדבר כ, ב) ולא היה מים ושנינו (בבא קמא יז.) אין מים אלא תורה, כמו שכתוב (ישעיה נה, א) הוי כל צמא לכו למים. ומפני זה היה ביניהם רי"ב, ושלטה בהם קליפת שכחה ששמה רי"ב, והיה מסה ומריבה, ולכך נאמר (שמות יז, ב) ויר"ב העם עם משה, ומיד נאמר (כאן יז, ח) ויבא עמלק, כמו שפירש"י ז"ל (כאן), משל לבן שהיה רוכב על כתפו של אביו, ואביו עושה לו כל צרכיו בכל עת, וכשפגשו אדם אחד, שאלו הבן האם ראית את אביו? בשמוע האב שבנו אינו יודעו, כעס והשליכו, ובא הכלב ונשכו. ולכך טענת ישראל "היש ה' בקרבנו", שהיא כאמירת הבן הרוכב על כתפי אביו נסמכה אל "ויבא עמלק", שלפיכך השליכם "אבינו" לארץ, ובא הכלב, הוא עמלק, ונשכם.

"וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל יְהוָה בְּחַר לָנוּ אֲנָשִׁים וַיֵּצֵא הַלָּחֶם בְּעַמְלֵק" (זי, ט)

משה נלחם בעמלק העליון יהושע בעמלק התחתון

איתא בזוה"ק (בשלה דף ס"ה ע"ב), מה ראה משה רבנו לסלק את עצמו ממלחמה זו שהקדוש ברוך הוא צוה לעשותה ושלח את יהושע תחתיו? אלא משה הסתכל וידע את שורש המלחמה בעולם העליון, ולכן אמר ליהושע הזמן עצמך לקרב למטה, ואני אומין עצמי לקרב למעלה, וזה שכתוב (זי, יא) והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל, ישראל למעלה. ולכן סילק עצמו מהמלחמה למטה כדי לזרו עצמו לנצח בקרב למעלה.

אמר רבי שמעון, אל תהא קלה בעיניך קרב זה של עמלק, שמיום בריאת העולם עד הזמן ההוא, ומהזמן ההוא עד שיבוא מלך המשיח, ואפילו בזמן מלחמת גוג ומגוג לא היתה ולא יהיה מלחמה כזו, לא בגלל שהיו במלחמה זו חיילים תקיפים, אלא בגלל המלחמה שנערכה בעליונים.

ויאמר משה ליהושע, למה בחר משה את יהושע ולא באחר, והלא בזמן ההוא היה יהושע קטן, כדכתיב (שמות לג,יא) יהושע בן נון "נער", ובפרט שהיו בישראל תקיפים ממנו? אלא משה בחכמה הסתכל וראה שס"מ ירד כדי לסייע לעמלק, אמר משה, ודאי במלחמה קשה כזו צריך יהושע להלחם, כי יהושע היה בדרגה עליונה, שכתוב (לג, יא) יהושע נער לא ימיש מתוך האוהל, ובכל יום ויום היה יונק מהשכינה, ולכן הוא יוכל לנצח את עמלק. ואילו משה הכין עצמו לקרב למעלה, שכתוב (זי, יב) וידי משה כבדים, כבדים ממש, קדושים, שלא נטמאו מעולם, וראויים לקרב העליון. ומה שכתוב בהמשך הפסוק "ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה", עשה כן מפני שרצה להשתתף בצערם של ישראל. וראה דבר פלא כי יהושע בשעת מלחמת עמלק היה בן חמשים ושבע שנה כמנין א"ל הוי"ה, ובשעת כניסתו לארץ, בן תשעים ושש היה, כמנין א"ל אדנ"י.

"עָלוּ רֹאשׁ הַגְּבֻעָה" (זי, י)

ראש הגבעה זה אברהם וברית המילה

"ראש הגבעה", להזכיר את זכות אברהם שהיה ראש לאבות שנקראו "גבעות" עולם (כדאיתא בילקוט שמעוני רמז תתקנ"ח, וראה גם בפסיקתא זוטריתא כאן).

עוד יש להוסיף שגם התיבה "הגבעה" עולה בגימטריא "מילה", כלומר שיש כאן רמז, שבזכות אברהם אבינו שהיה ראש לנימולים ינצלו ויצליחו עם ישראל במלחמה נגד עמלק שהיה מחתך המילות וזורקם כלפי מעלה ואומר טול מה שבחרת, שנא' (דברים כה, יח) ויזנב בך כל הנחשלים אחרריך.

”וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יְרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגִבֵּר יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ וְגִבֵּר עַמְלֶק” (יז, יא)

גב"ר ר"ת ג'ומלי חסדים ב'ישנים ר'חמנים

שמעתי בדרך רמז ומוסר בפסוקנו, לבארו על פי דברי הש"ס (ראש השנה כט.) וכי ידיו של משה עושות מלחמה? אלא כל זמן ש"ישראל" מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדים לבם לאביהם שבשמים נוצחין. עד כאן. פירוש, כל זמן שישראל מסתכלים אל שרשם שהם חלק אלוה ממעל, ולכן הם משתמשים במדת קונם, והולכים בדרכיו, גומלים חסדים זה לזה ומרחמים זה על זה וכו'. "כשהם מסתכלים כלפי מעלה וכו'", אז הם נקראים "ישראל". וזה נרמז כאן בכתוב, "והיה כאשר ירים משה ידו", היינו שמשה כביכול "הצביע" להם ב"ידו" אל אביהם שבשמים, ראו שהוא מרחם וגומל חסדים ושאר מדות טובות. ועם ישראל בראותם זאת, "וגבר", ראשי תיבות גומלי חסדים ב'ישנים ר'חמנים, דהיינו כשעם ישראל הולך בדרכי ה', אז נקרא שמם "ישראל". ואילו כאשר חס ושלום "יניח ידו", היינו שישראל מניחים ידם ומתרשלים מראשי תיבות גב"ר, אז חס ושלום "וגבר עמלק".

”וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יְרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגִבֵּר יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ וְגִבֵּר עַמְלֶק” (יז, יא)

משה בילבל את המזלות בתפילתו

"ירים משה את ידו", היינו שמשה היה מתפלל לפני ה' בדומה להנפת משה את ידו במטה, לארבע רוחות השמים, מזרח מערב צפון ודרום, ואז הבורא בילבל את המזלות לכאן ולכאן (כדאיתא בירושלמי ר"ה פ"ג ה"ח), ולכן לא ידע עמלק לכונן את המזלות. אך "וכאשר יניח ידו", אם כן נחו המזלות, ואז "גבר עמלק".

”וַיִּדִי מֹשֶׁה כַּבָּדִים וַיִּקְחוּ אֶבֶן וַיִּשְׂימוּ תַחְתָּיו וַיִּשָּׁב עָלֶיהָ וְאַהֲרֹן וְחֹר וְתַמְכוּ בְיָדָיו מִזָּה אֶחָד וּמִזָּה אֶחָד” (יז, יב)

משה כורע על ברכיו והם כורעים על ברכיהם

בפרקי דרבי אליעזר (פרק מ"ד) נאמר, שמשה אהרן וחור עמדו במקום גבוה בתוך מחנה ישראל, וכל ישראל היו עומדים חוץ לאהליהם ורואין את הנהגתו. וכשמשה כורע על ברכיו, גם הם היו כורעים על ברכיהם. וכשנפול על פניו ארצה, גם הם נופלים על פניהם. פורש את כפיו אל השמים, והם פורשים כפיהם לאביהם שבשמים. כשליח ציבור המתפלל על העם, והם עונין אחריו אמן.

בענין זה של השתתפות אהרון וחור במלחמת עמלק נתנו רמז לדבר בפסוק (תהלים קלג, א) הנה מה טוב ומה נעים שבת "אחים" גם יחד, "אחים" ראשי תיבות אהרן חור יהושע משה. (מוסר חכמים השלם, ח"ב, כאן, עמ' קס"ט).

”כִּי מָחָה אֶמְחָה אֶת זְכַר עַמְלֶק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם” (יז, יד)

רמז למחיית עמלק בכל הדורות

כפל המלים "מחה אמחה", אולי הוא לרמז לזמנים שבהם ימחה זכרו של עמלק והם, א, בימי שאול, וכנגדו אמר "מחה". ב, בימי מרדכי ואסתר, וכנגדו אמר "אמחה". גם "מחה אמחה" בגימטריא "זה המן". ועוד אחת לעתיד לבוא, וכנגדו סיים הפסוק ואמר "מתחת השמים".

גם "אמחה" ראשי תיבות של אלו שמחו את זכר עמלק בכל גאולות עם ישראל כך:

בגאולת מצרים - אהרון משה חור ה' יתברך.
בגאולת בבל - אסתר מרדכי חרבנה ה' יתברך.
בגאולה העתידה - אליהו משיח ח' נסיכים ה' יתברך.

”כִּי מָחָה אֶמְחָה אֶת זְכַר עַמְלֶק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם” (יז, יד)

”עמלק” בגימטריא "אל אחר"

פירוש, כי עמלק עולה בגימטריא "אל אחר", ובהסיר ממנו גימטריא של "זכר", ישאר מנין י"ג, שהוא בגימטריא "אחד". וזהו, כי מחה אמחה את "זכר" עמלק, דהיינו כשימחה מעמלק מנין זכר, אז יקויים מקרא שכתוב (זכריה יד, ט) ביום ההוא יהיה ה' "אחד" (אילנא דחיי).

מאמרים לט"ו בשבט

מעלת ט"ו בשבט

ט"ו בשבט תמיד חל בימי השובבי"ם שמסוגלים לתקון היסוד, וט"ו בשבט עצמו התיקון שלו זה ביסוד, כי כל חג מתקנים ספירה אחרת, פסח בחסד, סוכות בגבורה, שבועות בתפארת, חנוכה ופורים מתקנים בנצח והוד, ט"ו בשבט וט"ו באב ביסוד, ולכן יום ט"ו בשבט הוא תיקון היסוד של השנה כולה, והתיקון נעשה במה שתיקנו רבותינו לאכול הפירות ולברך עליהם ולתקנם. וכמו שעל ידי התפילה האדם מתקן ומברר ניצוצי קדושה כן הדבר באכילה, שהרי בפירות שאדם אוכל יש ניצוצי קדושה, חוץ מגלגולי נשמות שמגולגלים בהם. וכשאדם אוכל בקדושה ובטהרה הוא מברר ומתקן ניצוצי הקדושה שבמאכל.

קדושת האדם ניכרת באכילתו, אם אדם אוכל כהלכה, מתגבר על התאוות שלו, עושה תשובה, מתפלל על מזונו, נותן צדקה, לפדות ניצוצי הקדושה שבאכילה, וע"י זה יכול לתקן ולהגיע להשגות גדולות ורבות, לאכול זו עבודה גדולה, ובפרט ליודעי ח"ן המכוונים, באכילה יש כוונות נוראות.

מובא בגמרא "אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שולחנם לא חזרת ולא קישות ולא צנון לא בימות החמה ולא בימות הגשמים דאמר מר צנון מחתך אוכל חזרת מהפך מאכל קישות מרחיב מעיים" פשט הדברים שאוכלים אלו מועילים לעיכול, ורבותינו דרשו שבעולמות העליונים יש היכל הנקרא "אם כל" ולהיכל הזה זכות להגיע הנשמות שהיו מגולגלות בפירות ונתקנו על ידי שצדיקים ברכו ואכלו את הפירות בכוונות, עוד ידוע שאדם שאוכל בקדושה בורא מלאכים באכילתו. ומה שכתוב בגמרא שהצנון מחתך אוכל והחזרת מהפך מאכל, לרמוז לנו שכל אכילתו של רבי היתה בקדושה ובטהרה ומעולם לא אכל ללא כוונה, כלומר הצנון מחתך מאכ"ל כשנחתך אותיות מא-כל מתקבלת המילה "אם כל" והחזרת מהפך מאכ"ל וכשנחתך אותיות מאכל מתקבלת מילת "מלאך".

הגמרא אומרת "ת"ר המקפה אכילתו במים אינו בא לידי חולי מעים" פירש רש"י "שותה מים הרבה אחר אכילתו עד שאכילתו צפה במים" ודרשו רבותינו אין מים אלא תורה, כשאדם סועד חייב לומר דברי תורה על שולחנו, ולכן ילמד הלכות עם אשתו או עם בניו וימשוך את לבם בפרט בשבתות וימים טובים ילמד עמהם מוסר והנהגות טובות כדי שהדברים יכנסו ללבם וילכו בדרך ה', ועוד שדברי תורה על השולחן פועלים פעולות נשגבות שמכריתים כל המשטינים והמקטרגים, כמו שכתוב "תערוך לפני שולחן נגד צוררי".

וכתוב "צדיק אוכל לשובע נפשו ובטן רשעים תחסר" מסביר המקובל האלקי רבי אפרים הכהן זצוק"ל כשצדיק אוכל הוא בודק שהמאכל בכשרות טובה מעושר ובדוק מחשש תולעים וכדו', מברך מילה במילה בכוונה ואוכל בקדושה ובטהרה, זוכה לברר ולגאול את ניצוצי הקדושה שיש במאכל, ובאכילתו הגוף ניזון מהמאכל עצמו, ונשמתו ניזונית מניצוצי הקדושה שיש במאכל - וזה שכתוב צדיק אוכל לשובע "נפשו" - כל המטרה להשביע את הנפש שלו בניצוצי קדושה, ועל ידי זה גואל את ניצוצי הקדושה, ואז בטן רשעים-הקליפה תחסר את אותן ניצוצי קדושה.

דבר אחר, צדיק אוכל לשובע נפשו, צדיק יכול לאכול עד כדי שביעת נפשו, אבל הרשע שכועס חייב להשאיר את בטנו מעט ריקה שלא יחנק בכעסו ולכן בטן רשעים תחסר.

עוד אמרו צדיק אוכל לשובע נפשו, הצדיק באכילה מועטת שבע, לא כן הרשע כמה שיאכל, תמיד יחסר.

"כי האדם עץ השדה" ט"ו בשבט הוא ראש השנה לאילנות כלומר כל הפירות שחנטו לאחר ט"ו בשבט שייכים לשנה החדשה לעניין מעשרות. וצריך ביום זה להתפלל על פירות האילן, וכן להתפלל על ילדיו כמו שכתוב "כי האדם עץ השדה" ופירות האדם הם ילדיו, והנה אדם צריך להתפלל על ילדיו כל השנה ופרט בט"ו בשבט, כי הוא ביסוד, והילדים תלויים ביסוד, אם הוא מתוקן יהיו לו ילדים מוצלחים ולא יסבול יסורים.

גם פירות האדם הם מעשיו הטובים, כשם שלעץ עצמו אין ערך, אלא לפי התועלת שהוא מביא, כך חכמת האדם בעלת ערך רק כשהיא מצמיחה פירות היינו מדות טובות ומעשים נאים.

כתוב בתהילים "אשתך כגפן פוריה" דוד המלך דימה את האשה לגפן, ואמרו רבותינו הגפן הוא עץ הכי חלש אין לו כח עד שצריך להעמידו בקנים, וחולשתו נובעת מנתינת כל כוחו בענבים, וכן אשה טובה מוסרת את עצמה ואת כל כוחה בשביל בניה, ולכך היא חלשה כגפן.

כתוב בזוה"ק (במדבר קכ"ו). "ועל דא, בעיאת אתתא לאתפסייא, ביוותי דביתא. ואי עבדת פן מה פתיב, (תהלים קכח) בְּנִיךְ כְּשִׁתְּלִי זֵיתִים. מהו כְּשִׁתְּלִי זֵיתִים. מה זית דא, בין בסתווא, בין בקייטא, לא אתאבדו טרפוי, ותדיר אשתכח ביה חשיבות יתיר על שאר אילניו. כך בנהא יסתלקון בחשיבו על שאר בני עלמא. ולא עוד אלא דבעלה מתברך בכלא, בברכאן דלעילא, בברכאן דלתתא, בעותרא, בבניו, בבני בניו. הדא הוא דכתיב, (תהלים קכח) הִנֵּה פִי כֵן יְבוֹרֵךְ גִּבּוֹר יְרֵא ה'. וכתב (תהלים קכח) יְבָרְכֶךָ ה' מִצִּיּוֹן וְרָאָה בְּטוֹב יְרוּשָׁלַיִם פֶּלַי יְמֵי חַיֶּיךָ וְרָאָה בְּנִים לְבְנֶיךָ שְׁלוֹם עַל יִשְׂרָאֵל". (עיי' שם באורך)

וביאור הדברים בקצרה שעל ידי צניעות האשה תזכה לבנים חשובים מאירים בתורה כשתילי זיתים ובעלה מתברך בכל.

ומעין זה ביאר רבינו יהודה צדקה זצ"ל בספרו "קול יהודה" שדוד המלך דימה את הבנים לזיתים לומר כשם שעץ הזית עומד איתן כל השנה בכל תנאי מזג האוויר בין בימי השלגים והרוחות בין בימי השרב תמיד העלים שלו ירוקים, כן האדם צריך להדריך את בניו להיות גיבורים ללכת בדרך ה' בכל מצב ובכל זמן. ואפשר להוסיף כמו ששמן הזית לא מתערב בשום שמן אחר כן יש להדריך את בניו להתחבר רק עם חברים ההולכים בדרך ה', וכן כמו שהשמן מופק ע"י שכותשין את הזיתים כך יש לדעת שרק ע"י מסירות נפש בלימוד התורה יגדל ויהיה תלמיד חכם ויאיר בתורה.

כתב רבינו בחיי זצ"ל שיש ללמוד מהאילן שככל שמשקיעים בטיפולו כך האילן יתן פירות טובים יותר מכאן ילמד האדם שכפי שישתדל להשקיע את עצמו בתורה מצוות ומעשים טובים כך יזכה לשפע וברכה מאת השם יתברך. עוד יש ללמוד מהאילן כשם שהאילנות מפיקים פירות בכל שנה באופן קבוע, כך גם צריך האדם לדעת כי באופן קבוע חייב הוא לקיים מצוות וללמוד תורה יום יום.

וכשם שהעץ הוא מגביר את כוחו וגובהו ומוציא פירות נוספים, כך צריך האדם להוסיף תמיד במצוות ובלמוד תורה. **וכן** יש ללמוד מהאילן, כשם שאין לאילן קיום ללא מים, כך אדם בלי תורה שנמשלה למים שנאמר "הוי כל צמא לכו למים" לא יוכל לחיות. וכתוב בזוהר הקדוש שכשם שהעץ אם אין בו מים קל לשרוף אותו ואם הוא גדל על המים אז קשה מאוד לשורפו, מכיון שהוא רווי במים, כך האדם אם אין בו תורה אז הוא כעץ יבש וברגע אפשר לאבד אותו, לא כן כאשר ספוג האדם במים של תורה אז קשה מאוד להחטיאו ולאבד נשמתו.

עוד למדנו מהאילן שכשם שהאילן צריך זיבול במידה, ואם יוסיף זיבול יתר על המידה האילן יפגע, כך צריך האדם לנהוג בענייני הגשמיות, כגון אוכל, בגדים, תענוגים, טיולים וכיוצא בזה שנמשלו לזיבול האילן, צריך ליקח מהם רק מעט כדי קיום גופו, ואם ירבה בהם האדם יותר מדי הרי ודאי שיגרורם לגרוע מקדושתו והתעלותו הרוחנית. **כמו** כן האילן צריך אור ושמש, כך גם האדם צריך הוא מורה דרך תלמיד חכם שהוא נמשל לשמש, כמו שכתוב "פני משה כפני חמה". כי התלמיד חכם מאיר לאדם הדרך אשר ילך בה ואת המעשה אשר יעשה, ללמוד ממנו הלכות ואורחות חיים, כשמש המועילה לפירות האילן.

וכתב מרן החיד"א זצ"ל כשם שהאילן צריך אויר וחמצן, כך גם צריך האדם ללמוד תורה במקום שיש אוירה של תורה - בבית המדרש, ולא במקום של בטלה.

והבן איש חי כתב אפילו שהאדם ישקיע באילנותיו, יחרוש, יזרע, יעדור ויזבל כראוי, אם יניח ידו מהם ולא יטפל בהם הרי שכל טרחתו ועבודתו ילכו לטמיון, כך מוטלת על האדם חובה ללמוד מוסר בכל יום ואם יתרפה בלימוד המוסר ח"ו יאבד כל מה שלמד, וכפי שכותב מרן החיד"א שיהודי בלי מוסר בהכרח שיהיה נכשל בעבירות, ולכן חייב ללמוד מוסר כדי לחסן את עצמו, ועוד שבכך מצחצח את נשמתו ויודע היכן הוא טעה והיכן לא, וכשם שהעידור והניכוש מהאבנים והעשבים השוטמים מועילים לאילנות כך הוא גם לימוד המוסר מועיל לאדם.

ובמדרש (בראשית רבה) מצינו שהאילן אינו נעקר אלא על ידי מינו, כיון שנברא הברזל התחילו האילנות מרתתים. אמר להם הברזל מה אתם מפחדים? אם אין שום עץ מכם נכנס בי אין אתם ניזוקים, (כי הרי הידית של הגרזן היא עשויה מעץ), כך גם צריך האדם לדעת שאם הוא לא יתן יד ליצר הרע הרי שלעולם לא יוכל להכשילו בשום עבירה, וזה שאמר הכתוב "הקול קול יעקב והידים ידי עשו" אמר קול בלשון יחיד ואילו ידים אמר בלשון רבים, ללמדנו שיש שני סוגי ידים, יש יד פיזית של עשו האוחזת בכלי משחית, והיד השניה היא היד שלנו, שכאשר אנו עושים עבירות אנו גורמים על ידי כך, שהרשעים חלילה, ישלטו עלינו.

לקח נוסף יש ללמוד מהאילנות השדה. כתוב בזוהר הקדוש שגם באילני הסרק יש תועלת על ידי שנוטעים אותם סביב עצי הפרי לשם הגנה מרוחות חזקות או מהשמש, כך אותם שלומדים תורה עליהם עומד העולם והם עצי הפרי, ומסביבם אילנות הסרק, אלו אחינו בני ישראל שלא זכו ללמוד תורה, אשר יש בהם תועלת רבה, הם מחזיקים תלמידי חכמים עושים צדקות ומעשים טובים שבזכותם מתבטלות גזירות רעות וכל מיני מרעין בישינו רחמנא ליצלן, ונהפכת מידת הדין למידת הרחמים.

ובספר דברי שלמה אומר שיש ללמוד מהאילן על חשבון הנפש, שכאשר רוצים שהאילן יתן פירות משובחים, מוכרחים לבדוק את הפירות משנה קודמת כדי לדעת מה חסר לאילן, ועל ידי שבודקים הפירות אפשר להשביחו במה שצריך עוד לפני חניטתו, כך כל אדם צריך לבדוק את מעשיו כדי לדעת מה וכיצד לתקן.

עוד כתב בספר דברי שלמה כי הנה חודש שבט עומד הוא באמצע החורף, בו האילנות עומדים יבשים וריקים מבלי שום סימן של חיים, ואכילת הפירות באותה העת מעוררת תקוה ובטחון שעוד ישובו האילנות ללבלב וליתן פירותיהם, וכמו שהפירות שלפנינו צמחו לאחר שיבש ונבל האילן. והאילן חזר ופרח גם אחר שנבל ונתייבש, כן האדם הנמשל לאילן אף שנתרחק מדרך התורה והחיים הנצחיים, אם ישוב בתשובה, עדיין יש תקוה לגדול, לעלות ולהתעלות, בדרכי התורה והיראה.

מסופר על עלה אחד שהיה מחובר לעץ והוא רואה עופות עפים ומטיילים בשמים, וחשקה נפשו גם לעוף כמותם והעלה היה כאוב ממצבו כיון שגם רצה מעט ללכת לטייל. יום אחד באה רוח סערה שניתקה את העלה מן העץ והעיפה אותו למרום, העלה היה מרוצה עף מכאן לכאן טייל עם העופות ושמח, אך כעבור יום או יומיים הצבע שלו הפך מירוק לצהוב והחל לכמוש עד שיבש. והנמשל אדם מחובר לעץ החיים לתורה הקדושה, אם ח"ו ינתק מהתורה הוא לא יידע לכלכל דרכיו במשפט ויפול בשחת עד שישחירו פניו.

ביום ט"ו בשבט היה משה מרבה בשבחה של א"י

בספר 'אמרי נועם' להרה"ק מדז'יקוב ז"ע כתב שבספר דברים יש תתקנ"ה פסוקים, כמנין תתקנ"ח רקיעים, כמבואר בספר הרוקח באריכות, ותחילת חומש דברים הואיל משה ביום א' שבט, והתחיל מהפסוק 'ה' אלקינו דבר אלינו בחורב לאמר', בפסוק ו', עד יום ז' אדר ששם מתחיל פרשת 'וילך משה', כשנמנה מפסוק ו' עד וילך משה יש תל"ב פסוקים, אם נחלקם למנין ל"ו ימים, מיום א' שבט עד ו' אדר, ונאמר שדיבר בכל יום כ"ג פסוקים בשוה בכל יום, ולפי זה דיבר בט"ו בשבט אלו הפסוקים (דברים יא, י"ב): "כִּי הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָתָּה בָּא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא כְאָרֶץ מִצְרַיִם הוּא אֲשֶׁר יֵצְאתֶם מִשָּׁם אֲשֶׁר תִּזְרַע אֶת זֶרְעֶךָ וְהִשְׁקִיתָ בְּרִגְלֶךָ כִּגְו הַיַּרְק, וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ אֶרֶץ הָרִים וּבְקָעֹת לְמִטַּר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתֶּה מַיִם, אֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ הִרְשָׁה אֶתָּה תְּמִיד עֵינֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּהַ מְרִשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרֵית שָׁנָה".

הרי שדיבר בחמשה עשר בשבט בשבחה של ארץ ישראל - הפלא ופלא.

כשמתבוננים רואים דבר נפלא, משה רבינו מאריך לדבר בשבחה של ארץ ישראל, ממש מתגעגע בכיסופים גדולים שאין לשער ולתאר, בתחילת פרשת עקב מאריך מאד לדבר בשבחה ומוסיף שהוא לא נכנס רק אנו.

הגזירה על חכמי ישיבת פורת יוסף בישיבת פורת יוסף

מספר כר' ראובן שראבני (בספר דרש בחכמה) המנהג היה שפעם בשנה ביום ט"ו בשבט מקיימים כל בני הישיבה תענית דיבור במשך כל היום, וקוראים את כל ספר התהלים ג' פעמים רצופות. ומשום מעשה שהיה הנהיגו חכמי הישיבה לעשות סדר זה, כי בראשית ימיה של הישיבה בעיר העתיקה ביום ט"ו בשבט תרפ"ה הסתלק לבית עולמו בפתאומיות ראש הישיבה הראשון רבי שלמה לניאדו זכר צדיק לברכה, וסיפר לי חכם יהודה צדקה שהיה בלויה של ראש הישיבה, ובעודם בדרך לקבורה היה עומד בסמוך לרבי יצחק שרבאני שהיה מחכמי הישיבה, ורבי יצחק רצה לנוח מעט והתיישב על אבן בהר הזיתים, ופתאום ספק ידיו בצער ואמר, מי יודע מה יהיה בשנה הבאה בישיבה, ואכן בשנה הבאה באותם ימים בתאריך ט"ז שבט תרפ"ו הסתלק לבית עולמו רבי יצחק שרבאני, אז הבינו חכמי הישיבה שמידת הדין מתוחה עליהם, והוסיף לי חכם יהודה צדקה שבמשך השנה הבאה היה פחד גדול בין החכמים שמא ומי יגיע זמנו השנה להסתלק מן העולם. ואכן במשך הזמן נפטר אחד מחכמי הישיבה הוא רבי אברהם הכהן ימא, ובתאריך ט"ז בשבט [תרפ"ז] נפטר סיניור רבי נסים נחום שהיה מעמודי התווך של הישיבה ואחד מהגבאים המסורים לה. [וידוע כבר מעלתו הגדולה של רבי נסים כי הוא היה חסידא קדישא ורוב ימיו בפרישות ותעניות עם סיגופים נוראיים, והוא היה תלמידו של השד"ה וייסד עבורו את ישיבת רחובות הנהר. ומאחר וכמה מתלמידיו המובהקים של השד"ה היו

מחכמי האשכנזים בירושלים, לכך בשבילם יסד רבי נסים נחום את ישיבת שער השמים הידועה עד היום בירושלים בכדי שימשיכו את לימוד תורת רבינו האר"י לפי דרך רבותינו חכמי עדות המזרח ועל פי שיטת הרש"ש. ומעשי חסידותו של רבי נסים נחום גדולים המה עד מאדקמב, עד שאפשר לומר עליו שהיה חד בדרא בזיכוכ גופו ונפשו לעבודת הבורא, וגם היה חד בדרא בריבוי והפלגת מעשי הצדקה מתוך עושרו המופלג, והוא היה מעמיד התורה בירושלים באותו הזמן. זכורני שסיפר חכם יהודה צדקה שכשבניו של אותו חסיד התחילו ללכת בשינוי מהמקובל מהדורות הקודמים, ולבושם כדרך האירופאים בחליפה קצרה וכדר, החליט בקנאותו לשבת עליהם שבעה על שעזבו דרך הצניעות וחברו למתקדמים באופן לבושם]

וביום שנפטר רבי נסים נחום הזדרו רבי אהרן רפול להניח בידו מכתב ובו כתוב לבקש מהצדיקים שם שיתפללו על הישיבה לבטל מעליה את רוע הגזירה. במשך ימי השבעה נגלה בחלום רבי נסים נחום לידידו ורעו רבי רפאל מנשה ענתבי מהעיר צפת, ואמר לו למסור לחכמי הישיבה שמסר את דבר המכתב לפני ג' צדיקים בעולם העליון, והם רבי חיים ויטאל, ורבי חיים מוסאפיא, ורבינו החיד"א, ואכן התבטלה הגזירה. רבי רפאל ענתבי כלל לא ידע שידידו רבי נסים נחום נפטר, ומיד הזדרו לשים פעמיו לירושלים, בהגיעו לשם היה זה ביום האחרון לשבעה, ובבואו לבית האבלים סיפר לבניו של רבי נסים נחום שנגלה אליו אביהם ואמר לו אודות המכתב וביקש ממנו למסור שהגזירה התבטלה, בניו של רבי נסים לא ידעו כלל על המדובר ולא הבינו את פשר הדבר, אדהכי והכי נכנס לשם רבי אהרן רפול וכששמע על הענין מיהר לספר להם על מה שנעשה, וכך ידעו שהתבטלה הגזירה.

ודודי רבי שלמה שרבאני היה אומר שחכמי הישיבה תלו את הגזירה מחמת דקדוק הדין כחוט השערה על חסרון בהתנהגות בקדושה, ומקום הישיבה היה מול מקום המקדש כבקשתו של הבן איש חי, ומחמת כן היה ראוי להיות שם בדרכי קדושה מופלגים יותר ויותר, וגם הוסיף שדורשי רשומות בישיבה היו נותנים סימנים ונרמזו שם בר"ת אנשי אמונה אבדו, ואנשי הוא ר"ת ר' אברהם הכהן, ור' נסים נחום, ור' שלמה לניאדו, ור' יצחק שרבאני.

ומחמת כן החליטו חכמי הישיבה במשך השנים לקבוע יום מקודש לימים אלו ט"ו או ט"ז בשבט לקיים בו תענית דיבור במשך כל היום ולקרוא את ספר התהלים ג' פעמים רצופות ללא הפסקה. ולא בחינם אירע מקרה זה בימי השובבי"ם והתחזקו בו כולם בעניינים השייכים לפה ולדיבור שכל זה קשור בקשר אחד עם קדושת אות הברית בהיות הכל בחינת היסוד.

ואין לתאר את גודל החיזוק והרגשת הקדושה שהיה בזה לכל מי שזכה לבא בשערי הישיבה הקדושה, לטעום מנעמיה, לאכול מפריה, ולשבוע מטובה בקדושה וטהרה.

ביאור ההפטר

בהפטר מסופר על נפילת סיסרא ושירת דבורה, וזה מעין הפרשה המספרת על נפילת פרעה ושירת משה ובני ישראל.

תוכן ההפטר

הקדמה: עם ישראל חטאו ונמסרו ביד יבין מלך כנען ושר צבאו סיסרא, שלחץ את בני ישראל עשרים שנה. ויצעקו בני ישראל אל ה' וישלח להם את דבורה.

דבורה היתה אשה נביאה ששפטה את ישראל, היא שלחה וקראה לברק בן אבינועם ואמרה לו: שה' ציוה שיקח עמו עשרת אלפים מבני נפתלי ומבני זבולון, ויצא למלחמה נגד סיסרא וצבאו, וה' יתן אותם בידו.

ברק אסף עשרת אלפים ועלה להר תבור. אמרו לסיסרא שברק עלה להר תבור והזעיק את חייליו לנחל קישון כי חשש להלחם בהר. דבורה אמרה לברק שיעזוב את ההר וירד לנחל קישון להלחם עם סיסרא, כי ה' יתנו בידו.

ואכן כך היה, ה' המם ובלבל את צבא סיסרא לפני ברק והשמיד את כולם, פרט לסיסרא שנס ברגליו ונכנס לאוהל חבר הקיני שחי בשלום עם יבין מלך כנען, יעל קיבלה אותו בסבר פנים יפות. אך כשנרדם תקעה יתד ברקתו והרגה אותו. והיתה תשועה גדולה והצלה לעם ישראל. ולכן אמרה דבורה שירה לה' ומודה לו על ההצלה.

התוכן:

שירת דבורה - בשירתה תיארה את המצב הבטחוני החמור שהיה לעם ישראל לפני שקמה דבורה, ואיך המצב השתנה לטובה עם בוא דבורה, גם התרעמה על השבטים שלא באו לעזור לאחיהם במלחמה, בירכה את יעל על עזר רוחה. ואיחלה לכל אויבי ה' שיאבדו כמו סיסרא.

שופטים פרק ה'

א וַתֵּשֶׁר דְּבוֹרָה [א] [שירת דבורה היא אחת מעשר שירות] **וַבָּרַק בֶּן-אֲבִינֵעַם בַּיּוֹם הַהוּא** ביום הנצחון ממש **לֵאמֹר** שכל הדורות הבאים יאמרו השירה הזאת (מ"ד): **ב בַּפְּרָעַ [ב]** **פְּרָעוֹת** בנקום ה' נקמותיו ונקמות בניו **בְּיִשְׂרָאֵל** על ידי ישראל עצמם (מ"ד) וכן **בְּהַתְּנַדֵּב עִם** לשוב בתשובה (רש"י) ולצאת למלחמה אפילו שראו חולשתם וגבורת סיסרא, בעבור זה **בָּרְכוּ יְהוָה (מ"ד):** ואמר לגוים הבאים לעזור לסיסרא **שָׁמְעוּ מְלָכִים** של אומות העולם **הַאֲזִינוּ** לדברי **רְזָנִים** העשירים ושרי האומות ותפחדו מלהרע לישראל, כי **אֲנֹכִי** עם ישראל **לַיהוָה [ג]** שאנתנו מאמינים בו ואנתנו חלקו ונחלתו, ולזה **אֲנֹכִי אֲשִׁירָה אֲזַמֵּר לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל** על התשועה הבאה לי ממנו יתברך:

עיונים והארות

(עא): איתא דלא ניתנה מצות פריעה לאברהם אבינו ע"ה, ולמדו כן מהכתוב ביהושע (ב, ב) עשה לך חרות צורים ושוב מול את בני ישראל שנית, ואפשר שלזה רמז הכתוב לפנינו: בפרוע פרעות בישראל, שאף שנצטוו על הפריעה רק בימי יהושע, מכל מקום; "התנדב עם", להיות כמי שאינו מצווה ועושה, לפרוע פרעות בישראל, ולקיים המצוה כתיקנה, מילה ופריעה.

ומצינו ב"ציפורה" אשת משה דעבדה כן, מדכתיב (שמות ד, כו) חתן דמים "למולות". ודרשו (דב"ר רפ"ו) למילה אין כתיב כאן, אלא למולות. שתי מולות, מכאן למילה מכאן לפריעה.

והרב חיד"א ז"ל (ס' דבש לפי מערכת הת' אות כט) כתב בשם ס' גלגולי נשמות להרמ"ע מפאנו ז"ל כי "ציפורה" אשת משה נתגלגלה ב"דבורה", כי בזמן שאמרו ישראל שירה על הים לא היתה ציפורה שם ונצטערה, ובזכות המילה שמלתה בנה זכתה לבא בדבורה ולשורר שירה זו ברוח הקודש. ובזה רמז הכתוב: "בפרוע פרעות בישראל", שרמזה שזכתה ל"ברכו ה'", לשורר זאת השירה, ע"י "בפרוע פרעות", מצות המילה שעשתה לבנה מילה ופריעה.

ג. אנכי לה' - זה שאמר הכתוב כי כתבור בהרים וככרמל ביים 'בא, בשעה שבא הקב"ה ליתן תורה שמעו תבור וכרמל והניחו מקומם ובאו להם ושט כרמל ביים, והקב"ה צוה להם למה תרצדון הרים גבנונים, למה אתם דצים ומדיינים, בעלי מומין אתם, כענין שנאמר או גבן או דק, ההר חמד אלקים לשבתו זה סיני, ואף על פי כן פרע להם הקב"ה שכרם בטירוף שנטרפו ובאו. בתבור נפל סיסרא וחיילותיו ונעשה לישראל ישועה בראשו, כיון שנפלו שונאים של ישראל נאמר בו אנכי לה' אנכי אשירה, בסיני נאמר אנכי, ובתבור נאמר שני פעמים. ובכרמל נתקדש שמו של הקב"ה ונאמר בו ה' הוא האלקים ה' הוא האלקים כנגד אנכי ה' אלקיך (ילמדנו) (ילק"ש).

א. ותשר דבורה - שירת דבורה היא אחת מעשר שירות, כמובא בילקוט שמעוני יהושע רמז כ'. (עיי' ילקוט שבע כרך י' עמוד סט-עא). ונאמר (תהלים עד, טז): "לך יום אף לך לילה". בשעה שאתה עושה לנו נסים ביום - אנו אומרים שירה לפניך ביום, זהו שכתוב: "ותשר דבורה וברק בן אבינעם ביום ההוא לאמר", בשעה שאתה עושה לנו נסים בלילה - אנו אומרים לפניך שירה בלילה, זהו שנאמר (ישעיה ל, כט): "השיר יהיה לכם כליל התקדש חג.

ותשר דבורה. 'ותשר' גימטריא שם שקוצי"ת, כי הוא במלכות, וכל הנשים אחידן במלכות, כמו שכתב ברעיא מהימנא (ח"ג קכד, א). (חומת אנך)

ותשר דבורה וברק בן אבינעם ביום ההוא לאמר. אפשר דרמז בתיבת 'לאמר', שדבורה בהיכל שלה בגן עדן, כל יום משוררת שירה זו, כמו שהגידו לרשב"י מן מתיבתא דרקיעא והרי הוא בזוהר הקרוש פרשת שלח (ח"ג קסז, ב). וזהו 'ותשר ביום ההוא', אמנם זה גרס 'לאמר' בכל יום בגן עדן כמדובר. (צוארי שלל)

ב. בפרוע פרעות - א"ר יהושע בן לוי כל העונה אמן יהא שמייה רבא בכל כחו קורעין לו גזר דינו, בפרוע פרעות, מה טעם בפרוע פרעות, משום דברכו ה'. אמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן אפילו יש בו שמץ ע"ז מוחלים לו, כתיב הכא בפרוע פרעות, וכתיב התם כי פרוע הוא (שבת קי"ט).

בפרוע - כד מרדו בית ישראל באוריתא אתו עליהון עממיא וטרדונון מקרויהון, וכד תבו למעבד אוריתא אתגברו אינון על בעלי דבביהון. בכך תבו חכימיא למיתב בבתי כנישתא בריש גלי ולא לפא ית עמא פתגמי אוריתא בכך בריכו ואודו ה'. (ת"י).

בפרע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו ה' - בש"ס יבמות

ד **יְהוָה בְּצֵאתְךָ מִשְׁעִיר** כאשר יצאת לפני בני ישראל כשיצאו להלחם בסיחון ועוג (מ"ד), וי"מ פסוק זה על מתן תורה
בְּצֵעֲדֶךָ מִשְׁרָה אֲדוֹם כאשר צעדת ויצאת משעיר שהיא נחלת אדום **אֶרֶץ רְעֵשָׁה** כל מלכי האדמה רעשו ופחדו
גַּם־שָׁמַיִם נִטְפוּ [ד] גַּם־עֵבִים נִטְפוּ מֵיָם העננים הורידו מים וגשם רב להומם ולבלבל את האויב (מ"ד):
ה **הָרִים נָזְלוּ** מגודל הפחד והרעדה ינטפו זיעה **מִפְּנֵי יְהוָה זֶה סִינֵי** כמו שהר סיני רעד מפני ה' במתן תורה
מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הנלחם להם (מ"ד): **וּבֵימֵי הַשּׁוּפֵט שִׁמְרָר בֶּן־עֲנַת בִּימֵי יַעֲלֹ**
ששפטה גם באותו זמן לא היתה תשועה שלימה לישראל ולא פחדו הגויים מפחד ה' ומישראל, ולכן בני ישראל **חָדְלוּ** נמנעו מללכת
אֲרָחוֹת בדרכים כי היו יראים לצאת לדרכם מפני האויבים **וְהִלְכִי נְתִיבוֹת** ושבילים שהיו מוכרחים לילך יחידי **יִלְכוּ**
היו הולכים **אֲרָחוֹת** בדרכים **עַקְלָקְלוֹת** מעוקלות בהחבא שלא ימצאום האויבים (מ"ד): **זָחְדְלוּ** פסקו מלשבת **פְּרוּזוֹן**
בערי הפרזיו בלי חומה מאימת הגויים, ורק **בְּיִשְׂרָאֵל [ה] חָדְלוּ** נמנעו ולא בגויים, כן היה **עַד שִׁקְמֹתִי** אני
דְּבוּרָה שִׁקְמֹתִי אני להיות **אִם** מוכיחה ומנהיגה **בְּיִשְׂרָאֵל** (מ"ד): **חָכִי** כאשר **יִבְחַר** ישראל לעשות
אֱלֹהִים חֲדָשִׁים אֲזִי פרצה **לָתֵם שְׁעָרִים** מלחמה בעריו כעונש על עוזבם את ה', וכשישראל הלכו בדרך התורה
מִיָּגוֹן אִם־יִרְאֶה וְרָמַח האם צריך להוציא ולהראות מגן ורומח, הרי הקב"ה נלחם להם **בְּאַרְבָּעִים אֵלֶּף**
בְּיִשְׂרָאֵל כמו בזמן יהושוע שאז בני גד ובני ראובן שהיו ארבעים אלף חלוצי צבא בכובשם את יריחו הרי בקול שופר נפלה העיר בידם
(מ"ד): **ט** מקרב **לְבִי** אני מדברת **לְחֹזְקִי** לגדולי ולחכמי **יִשְׂרָאֵל הַמְתַּנְדְּבִים בָּעַם** ללמדם תורה ולהשליטם
בכל שלימות (מ"פ ת"י רש"י) **בְּרָכוּ יְהוָה** שהכניע את אויבכם לפניכם (רד"ק): *** אתם השרים רִכְבֵי** הרוכבים על **אֲתַנּוֹת**
צְהָרוֹת [ו] לבנות חשובות, והחכמים **יֹשְׁבֵי עַל־מִדִּין** על המשפט **וְהִלְכִי** והסוחרים שהולכים **עַל־הַדֶּרֶךְ**

עיונים והארות

ד. **גם עבים נטפו** - שנו רבותינו בג' דרכים נתנה תורה, באש ובמים ובמדבר. באש, והר סיני עשן כלו, במים, גם עבים נטפו, במדבר, במדבר סיני, לומר לך מה אלו לעולם בחנם, אף התורה חנם לעולם, שנאמר קחו מוסרי ואל כסף. רבי יהודה בר' אלעאי אומר, לפי שהיו ישראל משולהבים מחמת האש של מעלה, אמר הקב"ה לענני הכבוד הזילו טל חיים על בני, שנאמר גם עבים נטפו מים (תנחומא).

ו. **רוכבי אתונות צחורות** - תני דבי רב ענן אלו תלמידי חכמים שהולכין מעיר לעיר וממדינה למדינה ועוסקין בתורה ועושין אותם כצהרים. יושבי על מדין, שיושבין ודנין דין אמת לאמתו, והולכי אלו בעלי מקרא, על דרך אלו בעלי משנה, שיחו אלו בעלי גמרא, שכל שיחתן דברי תורה (פסחים פ"ז). רוכבי אתונות צחורות, אין צחורות אלא נקיות מן הגזל, יושבי על מדין שמעמידין הדבר על הדין, והולכי על דרך שיחו אלו סנהדרין שהעולם נשען עליהם, ואין להם שיחה בטלה לעולם, שנאמר שמעו מלכים האזינו רוזנים. (ילק"ש).

ד. **גם עבים נטפו** - שנו רבותינו בג' דרכים נתנה תורה, באש ובמים ובמדבר. באש, והר סיני עשן כלו, במים, גם עבים נטפו, במדבר, במדבר סיני, לומר לך מה אלו לעולם בחנם, אף התורה חנם לעולם, שנאמר קחו מוסרי ואל כסף. רבי יהודה בר' אלעאי אומר, לפי שהיו ישראל משולהבים מחמת האש של מעלה, אמר הקב"ה לענני הכבוד הזילו טל חיים על בני, שנאמר גם עבים נטפו מים (תנחומא).

בצאתך משעיר - זה מתן תורה, כמה שנאמר "וזרח משעיר למו". ומה ענינה לכאן, כך אמרה דבורה, קשה היא התורה לפרוש ממנה וטובה היא לדבק בה, שהרי במורא ובגבורה נתנה, ולכן נמסרו ישראל ביד העובדי כוכבים על פרישתם הימנה, וכשיתנדבו לעסוק בה נושעו. כל זה יש ללמוד מתרגומו של יונתן. נטפו - הזילו טל תחייה. (רש"י).

ה. **חדלו פרזון** - ר' שמואל בר נחמני עלה מבבל לשאלם שלשה דברים ומצא את ר' יוחנן שר הבירה, אמר לו מאי

למסחרכם **שיחו** ודברו תהילות ה' (מ"ד): **יא מקול מחצצים** [ז] במקום קולות החיצים שהייתם שומעים **בין משאבים** בין ההולכים לשאוב מים **שם יתנו** יגידו ויספרו **צדקות** וחסדים שעשה **יהוה** שהכרית את הגויים **צדקת** שעשה לערי **פרזנו** הפרזים **בישראל** [ח] **אז** בהיות התשועה **ירדו** יחזרו **לשערים** לעריהם הפרזים (מ"ד) ללמוד תורה **עם יהוה**: **יב עורי** והתחזקי בגלגל גודל הנס **עורי דבורה עורי עורי** התחזקי והתעוררי **דברי שיר** כי בהתחזק השיר תתגבר התשועה (מ"ד) **קום ברק** כי לא הוצרך להלחם **ושבה שבי** עליך רק לשלול שלל האויב **בן אבינעם** (מלבי"ם): **יג אז** כשהיתה תשועה לישראל ויתחזק השיר **ירד שריר** נתן ה' את הנשארים מישראל לשלול **לאדירים עם** על הגויים האדירים והחזקים, ומפרש, מי עשה זאת **יהוה** יתברך **ירדלי** נתן לי ממשלה, רדה והשליט אותי הקב"ה **בגבורים** בגויים (מ"ד): **יד מני** מן שבט **אפרים** [ט] **יצא שרשם** השורש, והוא היה יהושוע בן נון, שהתחיל לרדות ולמשול **בעמלק אחרי** אחרי זרע אפרים בא זרע **בנימין** שהוא שאול בן קיש משבט בנימין וילחם בעמלק **בעממיה** ברוב עם שיבואו עימו ממך אתה ישראל **מני מכיר ירדו** **מתקנים** השרים (מ"ד) וי"א החכמים בדת ודין (מלבי"ם) מבני מכיר בן מנשה ירדו להלחם עם סיסרא אף שלא היו אנשי חיל למלחמה (מ"ד) **ומזבולן** שהיו **משכים** סופרים ומושכים הכתיבה **בשבת** בקולמוס **ספר** סופרים ולא אחוזי חרב (רד"ק) ובכ"ז ירדו להלחם: **טו ושרי ביששכר** [י] שרים ביששכר הם סנהדראות [חכמים] העוסקים בתורה, הם תמיד **עם דבורה** ללמד בישראל חוק ומשפט **ויששכר בן ברק** ושאר העם של שבט יששכר נאמן ועם ברק לכל אשר יצוה (רש"י) שהרי **בעמק** **שלח ברגליו** ירדו רגליו בעמק להלחם עם סיסרא **בפלגות ראובן** אמנם בזה שראובן התפלג מהעם ולא בא לעזור

עיונים והארות

ז. **מקול מחצצים** - האומרים על טמא טמא ועל טהור טהור, הלכות שבת וחגיגות ומעילות ודיני חצצים באדם. בין משאבים, שלומדים ושואבים דברי תורה, שהם יתנו צדקות ה' צדקות פרזנו בישראל, עיר קטנה היתה בישראל עמדו ובנו להם בית הכנסת ובית המדרש ושכרו להם את החזן ומלמדי תינוקות, נמצאו בתי מדרשות רבים בישראל, וכל מי שמחדש דברי תורה על פיו דומה כמי שמשמיעים אותו משמים, ואומרים לו כך אמר הקב"ה בנה לי בית ששכר גדול שלו הוא, שנאמר יבחר אלהים חדשים וגו'. (ילק"ש).

ח. **צדקת פרזנו** בישראל - א"ר אושעיא צדקות עשה הקב"ה לישראל שפזרן בין האומות. כי הא דאמר ליה ההוא אפיקורוס לר' יהודה נשיאה אנן עדיפנן מנייכו, דבדידכו כתיב, כי ששת חדשים ישב שם יואב עד הכרית כל זכר באדום, והא כמה שני איתותביתו בהדן ולא קא עבדינן לכו מידי. אמר לו רצונך יטפל לך תלמיד אחד, נטפל לו ר' אושעיא, אמר לו משום דלא ידעיתו היכי תעבדו, תקטלינהו כולהו ליתנהו במלכותיכו, תקטל הנך דאיתנהו במלכותיכו, קרו לכו מלכותא קטיעא. אמר לו גפא של רומי (שבועה), בהא סלקינן ובהא נחתינן (פסחים

פ"ז).
ט. מני אפרים - זה יהושע, שנאמר ויחלש יהושע את עמלק, שרשם בעמלק, כי מחה אמחה את זכר עמלק, אחריו בנימין זה שאול, והמתה מאיש ועד אשה, וכן מרדכי אמר הקב"ה צפוי וגלוי לפני שהוא עתיד לגזור להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן, לפיכך והמתה מאיש עד אשה, לקיים מה שנאמר ויאכלו מפרי דרכם. (ילק"ש).

י. **ושרי ביששכר** - זה שאמר הכתוב ומבני יששכר יודעי בינה לעתים. ר' תנחום אומר רובי חכמות היה יודע, יוסי בן קצרי אומר לעבר שנים, הדא הוא דכתיב וכל אחיהם על פיהם, וכל אחיהם מסכימים הלכה על פיהם, והוא משיב להם הלכה למשה מסיני. וחיייו של יששכר מנין לו, מזבולון שהיה עוסק בפרקמטיא שלו ומאכיל את יששכר שהוא בן תורה, דא הוא דכתיב זבולון לחוף ימים ישכון, ובשביל כך יששכר חמור גרם. וכשבא משה לברך את השבטים הקדים ברכת זבולון לברכת יששכר. ואתה מוצא יששכר תשיעי לשבטים והוא מקריב שני למלך, דכתיב ביום השני הקריב נתנאל בן צוער נשיא יששכר, מפני מה, מפני שהיה בן תורה (ב"ר ע"ב).

במלחמה **גְּדֹלִים חֶקְקֵי-לֵב** נתרבו והשאירו שריטות עמוקות ושררון לב (מלבי"ם): טז **לָמָּה** ראובן **יִשְׁבֵּת** רגוע (רד"ק) **בֵּין הַמְּשֻׁפְּתִים** בספר על הגבול (מ"ז, מלבי"ם) במקומך **לְשִׁמְעַ שְׂרָקוֹת** וקול **עֲרָרִים** צאן ובקר **לְפִלְגָּוֹת** על התפלגות **רְאוּבֵן** מן המלחמה **גְּדֹלִים** יש צורך בהרבה **חֶקְרֵי-לֵב** להבין אמיתות הדבר (מ"ד):
 יז גם פלא על **גְּלֹעַד** הרי **בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן שָׁכַן** ומדוע לא בא למלחמה **וְדָן לָמָּה יִגְוֶר** וכן דן למה יפחד ויקבץ נכסיו על **אֲנִיּוֹת** להניס אותם לעבר הירדן, אבל **אֲשֶׁר** לא בא למלחמה כי **יִשָּׁב** קיבל נחלתו **לְחֹף יַמִּים וְעַל מִפְּרָצָיו יִשְׁכֹּן** ולא בא למלחמה כי נשאר לשמור פרצות ארצו (רש"י): יח אמנם **וּבְלוֹן** עשה טוב כי **עִם חֲרָף** ובוהו **נִפְשׁוּ לְמוֹת** במלחמה **וְנִפְתְּלִי** גם כן כמוהו לא פחד למוות, והיה **עַל מְרוֹמֵי שָׂדֶה** במקום המלחמה (מ"ד): יט **בְּאוּ מְלָכִים** מארצות אחרות לעזרת סיסרא **נְלַחְמוּ [יא] אֹז** בעת הלחם סיסרא **נְלַחְמוּ** בעבורו **מְלָכֵי כְנַעַן** כי **בְּתַעֲנֵן** נלחמו, וקצה המחנה הגיע **עַל- עַד מֵי מִגְדוֹ** [תענך ומגדו שני מקומות הם בחלק מנשה, ונראה שהיו רחוקים זה מזה (רד"ק)] ובלי שום תמורה באו לעזרתו כי **בְּצַע** תשלום **כֶּסֶף לֹא לְקַחוּ** מתוך שנאתם לישראל (מ"ד): כ לא בחרבם נצחו את סיסרא, אלא **מִן-שָׁמַיִם נְלַחְמוּ** עם סיסרא מהשם יתברך בא הנצחון (מ"ד), גם **הַכּוֹכָבִים** סרו **מִמְּסֻלוֹתָם** מדרך הילוכם ו **נְלַחְמוּ עִם-סִיסְרָא** (ע"פ מלבי"ם ומ"ד): כא המלחמה היתה בשפת הנחל, ובנס **נַחַל קִישׁוֹן גְּרָפָם [יב]** שטפם, והוא נס גדול שהרי **נַחַל קְדוּמִים** מי הנחל אשר היו מקדם ומאז ב **נַחַל קִישׁוֹן** הלא מימיו מעטים היו עד אשר **תִּדְרְכֵי נִפְשֵׁי** אני בעצמי עברתי אותו ב **עֹז** בלי נזק, ועכשיו איך התרבו עד אשר שטפו הגוים (מ"ד): כב **אֹז הִלָּמוּ** הוכו ונשברו **עֲקֵבֵי-סוּם** פרסות רגלי הסוסים של סיסרא **מִדְּהָרוֹת דְּהָרוֹת** מהריצות והדילוגים **אֲבִירָיו** של הסוסים האדירים (מ"ד): כג **אֹרוּ** קללו את עיר **מְרוֹז** שהיה קרוב למקום המלחמה ולא בא לעזור **אֲמֹר** ברק בשליחות **מִלְאָןִּי יְהוָה אָרוּ אָרוּר** קללו ואמרו ארורים **יִשְׁבִּיחָ פִּי לֹא-בְאוּ לְעִזְרַת יְהוָה לְעִזְרַת יְהוָה בְּגִבּוֹרִים** כי מי שעוזר לישראל עוזר לשכינה הקדושה (רש"י):

עיונים והארות

אמר לפניו, רבונו של עולם, כלום יש עבד שרבו נותן לו מתנה וחוזר ונוטלה הימנו, אמר לו אני אתן לך אחד ומחצה שבהם, אמר לפניו כלום יש עבד שתובע רבו, אמר לו נחל קישון יהי ערב, מיד פלט אותם ליבשה... ומאי אחד ומחצה שבהם, דאלו בפרעה כתיב שש מאות רכב בחור, ואילו בסיסרא כתיב תשע מאות רכב ברזל... כי אתא סיסרא כתיב מן שמים נלחמו, כיון דנחתי כוכבי שמיא עלייהו נחות לאוקורי נפשיהו בנחל קישון, אמר לו הקב"ה לנחל קישון לך והשלם ערבותך לים, מיד גרפם נחל קישון לים, היינו דכתיב נחל קישון גרפם נחל קדומים נחל קישון, נחל שהיה ערב מקדם, באותה שעה פתחו דגים ואמרו ואמת ה' לעולם (פסחים קי"ח).

יא. באו מלכים נלחמו אז נלחמו מלכי כנען בתענך על מי מגידו, בצע כסף לא לקחו. באו מלכים - שלשים ואחד מלכים הלכו עם סיסרא כשהלך להלחם עם ישראל ונהרגו עמו, למה שהיו מתאווים לשנות ממימי ישראל, ובקשו עם סיסרא, ואמרו בבקשה ממך נבוא עמך בחנם, שאנו מתאווים למלא כרסנו מן המים של ארץ ישראל, שנאמר בתענך על מי מגדו בצע כסף לא לקחו (תנחומא).
 יב. נחל קישון גרפם - אתה מוצא כשעברו ישראל את הים היו ישראל שבאותו הדור מקטני אמנה, אמרו, כשם שאנו עולים מצד זה כך מצרים עולים מצד אחר, שנאמר וימרו על ים בים סוף, אמר לו הקב"ה לשר של ים פלוט אותם ליבשה,

כד אמנם **תְּבַרְךָ** תהיה מבורכת **מִנְּשִׁים** מפי נשים **יַעַל** [יג] שהרגה את סיסרא (מ"ד) **אֵשֶׁת חֵבֶר הַקִּינִי** ותבורך יותר **מִנְּשִׁים** הצדקניות והצנועות היושבות **בְּאֶהֱלֵ תְּבַרְךָ** (רד"ק): **כֹּה מִיָּמִים שָׁאַל** [יד] סיסרא מי על **חֶלֶב נִתְּנָה** לו, כדי להרדים אותו **בְּסִפְלָה** ששותים בו **אֲדִירִים** שרים וגדולים **הַקְּרִיבָה** נתנה לו **חֶמְאָה** שומן החלב, שע"ז יחשוב שמכבדת אותו (מ"ד ומ"ז): **כּוֹ יָדָהּ** השמאלית **לִיָּתֵד תִּשְׁלַחְנָה** [טו] **וַיְמִינָה** הושיטה **לְהִלָּמוֹת עַמִּלִּים** לפטישי שהפועלים העמלים הולמים ומכים בו **וְהִלָּמָה** והיא הכתה ושברה את **סִיסְרָא מִחֶקְהָ** הסירה את **רֵאשׁוֹ וּמַחְצָהּ** ונפצה אותו **וְחִלְפָהּ** ונפצה מעבר לעבר (מ"ד) את **רִקְתּוֹ** [טז] שהוא המקום שאצל העין (מ"ה): **כֹּז בֵּין רִגְלֶיהָ** לפני **פְּרַע** על כרעיו, ומיד **נָפַל שָׁכָב** [יז] נפל לארץ ונשאר שוכב ולא הוסיף לקום, והיינו שבמהירות הומת, וכפלה הדבר לחזק **בֵּין רִגְלֶיהָ פְּרַע נָפַל בְּאִשֶּׁר** במקום ש**פְּרַע** (מ"ד) **שָׁם נָפַל שָׂדוּד** הרוג (מ"ז): **כֹּחַ פְּעֵד הַחֲלוֹן נִשְׁקָפָה וְתִיבָב** נאנחה ומיללת **אִם סִיסְרָא מִפְּעֵד הָאֲשַׁנָּב** חלון קטן, והיא שואלת **מִדּוּעַ** מה הסיבה כי **בִּשְׁשׁ** התמזמה **רָכְבוּ לָבוֹא** [יח] **מִדּוּעַ אֲחֵרוֹ פְּעַמֵי מַרְפְּבוֹתָיו** (מ"ח): **כֵּט וּלְנַחַם** אותה אומרות לה **חֲכָמוֹת שְׂרוֹתֶיהָ** הנשים החכמות שבשרותיה

עיונים והארות

היו בראשו, ויעל מחצה ראשו ויצאו ניצוצות הקדושה, וכפי זה עלו למעלה ואחר כך באו דרך גבר ניחא טובא. ונשמת רבי עקיבא באה מניצוצות הקדושה שהיו בסיסרא, על ידי יעל, דמחצה ראשו וביררה ניצוצות הקדושה, ועלו למעלה בבאר, ואחר כך באו כדרכם. וסיסרא לא בא על יעל. וצריך לומר לפי זה, דמה שאמרו בש"ס (יבמות קג, א) והא קא מתהניא מעבירה, היינו על קירוב בשר.

י. בֵּין רִגְלֵיהָ כָּרַע נָפַל שָׁכָב בֵּין רִגְלֵיהָ כָּרַע נָפַל בְּאִשֶּׁר כָּרַע שם נפל שדוד. אמרו רז"ל (במדבר רבה פרשה י' אות ב'), 'וכשוכב בראש חבל' (משלי כג, לד) זה סיסרא, מה כתיב (ד, ג) 'והוא לחץ את ישראל בחזקה' וכו', לכך מת מיתה גדופה, שמסרו ביד אשה וכו'. 'וכשוכב' זה היה סיסרא, שכתוב בו 'בין רגליה כרע נפל שכב', 'בראש חבל', שחבלתו יעל בראשו עם היתד שבאהל, עכ"ל.

ואמר עוד 'בראש חבל וגו'. אפשר שרמז מה שאמרו רז"ל בסוף מדרש משלי (פרשה ל"א אות ל"ח), דלא הרגה יעל לסיסרא בכלי זיין, משום 'לא יהיה כלי גבר על אשה' (דברים כב, ה). וזה שכתוב 'חבל', שחבלתו יעל בראשו, כלומר שלא היה בכלי זיין דרך הריגה, אלא דרך חבלה עם היתד, לרוב צניעותה וקדושתה, לקיים 'לא יהיה כלי גבר'. (חומת אנך).

יח. מִדּוּעַ בושש רכבו לבא - א"ר אלעזר שלשה הם שלא המתינו בשלותן שש שעות, ואלו הם, אדם הראשון וישראל וסיסרא. דכתיב מדוע בושש רכבו לבוא, בכל יום היה למוד לבא בשלש שעות ובארבע שעות, עכשיו באו שש ולא בא. מדוע בושש רכבו לבא אמרה אמו של סיסרא, הלא ימצאו יחלקו שלל אמרה אשתו וכלותיו, ורוח הקודש אומרת כן יאבדו כל אויביך (ב"ר מ"ח).

יג. תְּבַרְךָ מנשים יעל אשת חבר הקיני, מנשים באהל תבורך. תבורך מנשים - א"ר נחמן גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה, דכתיב תבורך מנשים יעל אשת חבר הקיני מנשים באהל תבורך, אורח ארעא למימר הכי, מעין קאמר ליה, דכתיב ייטיב אלקים את שם שלמה וגו' ויגדל את כסאו מכסאך, וכי אורח ארעא למימר הכי למלכא, אלא מעין קאמר ליה (נזיר נ"ג).

כתב רבנו האריז"ל (בספר הליקוטים על יהושע ד"ה סוד רחב) שעלי הכהן היה גלגול יעל וזכתה שעלתה למדרגת איש, ובזה תתברך משאר הנשים שלא זכו לזה, וז"ש "מנשים באהל תברך" לפי ששמשה באהל שילה בגלגול עלי הכהן.

יד. מִיָּמִים שאל חלב נתנה - בספרים הקדושים כ', מים שאל, אם שואלים אותך מים ר"ת מתי יבא משיח, חלב נתנה - תאמר לו חלב ר"ת חייב לחזור בתשובה, [ובפרט בימי השובבים שמעלתם גדולה מאד ובפרט בתיקון היסוד שע"ז ירד שפע לכל ישראל, וכמ"ש באור זרוע לרמ"ד וואלי על שירה זו של דבורה שעיקר השירה היתה להודות ולהלל לה' יתברך שנסתלקה הערלה מן היסוד הקדוש ונתגלו ההשפעות וירדו בריבוי גדול ע"ש באורך].

טו. יָדָהּ ליתד תשלחנה - אין יד אלא שמאל, שנאמר אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים... זהו שאמר הכתוב ידיה שלחה בכישור, זו יעל שלא הרגתו בכלי זיין אלא ביתד, דכתיב ידה ליתד תשלחנה, ומפני מה לא הרגתו בכלי זיין, לקיים מה שנאמר לא יהיה כלי גבר על אשה (מנחות ל').

טז. כֵּט וּלְנַחַם רבינו האריז"ל, דניצוצות הקדושה אשר בסיסרא

תַּעֲנִינָהּ כל אחת תענה לה ותנחם אותה, ו**אִתָּהּ הָיָא** אם סיסרה **תָּשִׁיב אִמְרֶיהָ לָּהּ** תנחם את עצמה (רש"י, רד"ק): לוזאת דברי נחמתן **הָלֹא** הוון רב **יִמְצְאוּ** בישראל, ושמה **יַחֲלִקוּ שָׁלַל** בניהם **רַחֵם רַחֲמָתַיִם** נערה אחת או שנים **לְרֹאשׁ זָבָר** לכל איש **שָׁלַל** מבגדים **צְבָעִים** צבועים וחשובים יהיו נתונים **לְסִיסְרָא** כי הם עשויים מ **שָׁלַל צְבָעִים** עבודת **רְקֻמָּה צְבַע רְקֻמָּתַיִם** בשני הצדדים הרקמה שונה (מ"ד) **לְצִוְאֵרֵי שָׁלַל** יהיו נתנים בראש השלל לתנם לשר הצבא (רד"ק) ולכן המה מתאחרים לבוא: לא דבורה אומרת לאם סיסרא שלא תתנחם, כי תנחומי הבל הם, כי סיסרא מת, וכמו שמת סיסרא **כִּן [יט] יֵאבְדוּ כָּל-אוֹיְבֵיךָ יְהוָה** כאשר אבד סיסרא (רש"י), אבל **וְאֶהְבִּי** אוהבי ה' ילכו ויתחזקו **כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ** בבוקר שהולך ומאיר עד שהוא **בְּנִבְרָתוֹ [כ]** בחצי היום, [עד כאן השירה] **וְתִשְׁקַט הָאָרֶץ אַרְבַּעַיִם שָׁנָה** [אין זה מדברי השירה אלא מדברי הכותב]:

שאלות ברש"י על הפרשה

- א. מאין לומדים שאף עצמות כל השבטים העלו עמהם (ולא רק של יוסף).
..... תשובה
- ב. ויגד למלך מצרים כי ברח העם - מי הגיד לו ומתי ומה קרה אח"כ?
..... תשובה
- ג. ואת עמו לקח עמו - איך שכנעם פרעה לרדוף אחרי בני ישראל?
..... תשובה
- ד. והנה מצרים נוסע אחריהם - למה לא כתוב נוסעים? (2 פירושים)
..... תשובה
- ה. ויבקעו המים - אלו מים נבקעו?
..... תשובה
- ו. הסבר: נלחם להם במצרים. (2 פירושים).
..... תשובה
- ז. הסבר: זה אלי.
..... תשובה
- ח. הסבר: כקש, כמו אבן, כעופרת.
..... תשובה

עיונים והארות

חטא גדול לעבור בשתיקה על עלבוננו של תלמיד חכם. **ואבן**, כך נהגה השמש עצמה, כאשר בעת בריאת העולם דרשה הלבנה את מיעוטה של השמש וקטרגה ואמרה: "אין שני מלכים יכולים לשמש בכתר אחד" - שתקה אז השמש ולא הגיבה מאומה. ברם, בעת המחלוקת של קרח ועדתו נגד משה רבינו, קינאה השמש לכבודו של משה ומיאנה לזרוח ולהאיר על העולם, כל עוד לא יבוא מעליביו של משה על עונשם, וכמבואר בתלמוד נדרים (דף ל"ט ע"ב).

מסופר על מרן החיד"א זצ"ל, ששמחתו לא ידעה גבול בכל פעם שפגעו בו ועלה בידו להעביר על מדותיו, ובשנת תקמ"ה כתב ביומנו: "שבת קודש, הקדוש ברוך הוא זיכני להעביר על מדותי ולהיות שמח".

יט. כן יאבדו כל אויבך ה' - כן גימ' שבעים כמנין "גוג ומגוג" שלעתיד לבא הקב"ה ילחם מלחמות נגד גוג ומגוג ויאבד את כל אויבי ישראל, וישראל ישב לבטח.

כ. ואוהביו כצאת השמש בגבורתו - הנעלבים ואינם עולבים, שומעים חרפתם ואינם משיבים, עושים מאהבה ושמחים ביסורים עליהם הכתוב אומר: "ואוהביו כצאת השמש בגבורתו" (גיטין לו:)

כחכמינו מדמים את הנעלבים ואינם עולבים לשמש בגבורתו, לפי שבאמת מידה זו של הבלגה על עלבון, נחשבת מידה טובה רק כשהמדובר הוא בכבודו האישי של האדם, ולכן אמרו חכמינו "שומעים חרפתם", כלומר חרפתם האישית הם - אבל מששומעים אחד מבזה את רעהו, שהוא תלמיד חכם, ישר וחף מפשע, אזי אסור להבליג ולשתוק, אלא אדרבה -

ט. הסבר למה כתוב פעמיים 'מינג' .

..... תשובה

י. הסבר: תבלעמו ארץ.

מכאן שזכו לקבורה בשכר שאמרו ה' הצדיק.

..... תשובה

י"א. חיל אחז יושבי פלשת - מדוע?

..... תשובה

י"ב. למה יש טעם זקף גדול על מלת מְקַדְשׁ?

..... תשובה

י"ג. ותקח מרים הנביאה אחות אהרון-היכן נתנבאה? ולמה כתוב אחות אהרון וכי לא ידענו זאת?

..... תשובה

י"ד. למה כתוב וַיִּסַּע משה את ישראל ולא וַיִּסְעוּ משה וישראל?

..... תשובה

ט"ו. שם שם לו חוק ומשפט ושם צוהו - מה צוה אותם שם?

..... תשובה

ט"ז. 12 עינות מים ו-70 תמרים - מה רומזים מספרים אלה?

..... תשובה

י"ז. כמה סעודות אכלו משרי הבצק או משרי המצה?

..... תשובה

י"ח. מאין לומדים דרך ארץ שאין אוכלים בשר לשובע?

..... תשובה:

י"ט. ויתירו אנשים - מי הם?

..... תשובה

כ'. רשום שני פירושים ל- לחם משנה.

..... תשובה

שאלות מספר בן איש חי שנה ב'

א. מה דין ברירת פסולת מתוך אוכל ואוכל מתוך פסולת?

..... תשובה

ב. מה דין ברירת אוכל מתוך אוכל?

..... תשובה:

ג. מה הדין אם ברר בכונה להשאיר לאחר זמן דהיינו לאחר שעה ויותר ואח"כ נמלך ורצה לאכול מיד?

..... תשובה:

ד. מה הדין אם ברר לאכול מיד ונמלך והשאיר את מה שברר לסעודה אחרת?

..... תשובה:

ה. מה הדין אם עבר וברר בידיו כמזיד בשבת פסולת מתוך אוכל? ומה הדין אם חזר וערכב את הפסולת באוכל?

..... תשובה:

ו. מה הדין להכין סלט לסעודה שתהיה לאחר שעה או יותר?

..... תשובה:

ז. איך צריך לנהוג באכילת אבטיחים שיש בהם גרעינים ?

..... תשובה:

ח. איך צריך לנהוג באכילת תמרים, או משמש או שזיפים? ואיך באכילת צימוקים ותורמוסין? ואיך בבוטנים עם קליפה?

..... תשובה:

ט. מה דין אכילת דגים עם עצמות?

..... תשובה:

י. מה דין זבובים או יתושים שנפלו למשקה? ומדוע?

..... תשובה:

י"א. מה דין ברירה בכלים ובכגדים?

..... תשובה:

י"ב. מה דין לברור פסולת מתוך אוכל לתתו לבהמה?

..... תשובה